

ZAMONAVIY TA'LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI

Respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

Ushbu to’plamda **“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”** nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasining 2026-yil 6-soniga qabul qilingan maqolalar nashr etilgan.

“Zamonaviy ta’lim va tilshunoslik rivoji” nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi ta’lim tizimini takomillashtirish, innovatsion pedagogik yondashuvlar, zamonaviy o’qitish metodikalari hamda tilshunoslik sohasidagi dolzarb ilmiy tadqiqotlarni qo’llab-quvvatlashga qaratilgan. Konferensiya materiallari tegishli soha mutaxassislari tomonidan ko’rib chiqilgan original ilmiy maqolalar va tezislardan iborat bo’lib, unda professor-o’qituvchilar, filologlar, doktorantlar, magistrantlar, iqtidorli talabalar hamda mustaqil tadqiqotchilar ishtirok etishlari mumkin.

Konferensiya har oyda bir marotaba tashkil etilib, barcha ishtirokchilarga **sertifikat, maqola pdfi, DOI raqami** hamda **konferensiya to’plami** taqdim etiladi.

“INNOVATIVE PUBLICATION”- ILMIY TADQIQOTLARNI QO’LLAB-QUVVATLASH MARKAZI

**ILMIY-ONLAYN KONFERENSIYA TO’PLAMI
СБОРНИК НАУЧНЫХ-ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЙ
SCIENTIFIC-ONLINE CONFERENCE COLLECTION**

<http://innopublication.com>

"ZAMONAVIY TA'LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI"

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

FORMATION OF EXCURSION SPEECH SKILLS IN RUSSIAN AMONG FOREIGN STUDENTS

Mamatova Diyora Kahramonjon qizi

tel7715572002@icloud.com

Abstract

The thesis examines the formation of Russian-language excursion speaking skills among international students. The relevance of the topic is determined by the need to develop not only general language knowledge but also practical speaking skills required for professionally oriented communication. Particular attention is paid to thematic vocabulary, coherent speech production, description of historical and cultural sites, answering questions, and modelling situations of excursion communication. The use of communicative, practical, and interactive tasks can increase students' speaking activity and create conditions for more confident use of Russian in practice.

Keywords

Russian as a foreign language, international students, excursion speech, speaking skills, oral communication, communicative competence, professional communication.

ФОРМИРОВАНИЕ НАВЫКОВ ЭКСКУРСИОННОЙ РЕЧИ НА РУССКОМ ЯЗЫКЕ У ИНОСТРАННЫХ СТУДЕНТОВ

Маматова Диёра Кахрамонжон кизи

tel7715572002@icloud.com

Аннотация. В тезисе рассматриваются особенности формирования навыков экскурсионной речи на русском языке у иностранных студентов. Актуальность темы обусловлена необходимостью развития не только общих языковых знаний, но и практических речевых умений, необходимых для общения в профессионально ориентированных ситуациях. Особое внимание уделяется работе с тематической лексикой, построению связного высказывания, описанию

исторических и культурных объектов, ответам на вопросы и моделированию ситуаций экскурсионного общения. Использование коммуникативных, практических и интерактивных заданий позволяет повысить речевую активность студентов и создать условия для более уверенного использования русского языка на практике.

Ключевые слова: русский язык как иностранный, иностранные студенты, экскурсионная речь, речевые навыки, устная речь, коммуникативная компетенция, профессиональная коммуникация.

Annotatsiya. Ushbu tezisdagi xorijiy talabalarda rus tilida ekskursiya nutqi ko‘nikmalarini shakllantirish masalalari ko‘rib chiqiladi. Mavzuning dolzarbligi talabalarda nafaqat umumiy til bilimlarini, balki kasbiy yo‘naltirilgan muloqot uchun zarur bo‘lgan amaliy nutq ko‘nikmalarini rivojlantirish zarurati bilan belgilanadi. Asosiy e’tibor mavzuga oid lug‘at bilan ishlash, izchil fikr bildirish, tarixiy va madaniy obyektlarni tasvirlash, savollarga javob berish hamda ekskursiya jarayonidagi muloqot vaziyatlarini modellashtirishga qaratiladi. Kommunikativ, amaliy va interaktiv topshiriqlardan foydalanish talabalarining nutqiy faolligini oshirishga va rus tilidan amaliy foydalanishiga yordam beradi.

Calit so‘zlar: rus tili chet tili sifatida, xorijiy talabalar, ekskursiya nutqi, nutq ko‘nikmalari, og‘zaki nutq, kommunikativ kompetensiya, kasbiy muloqot.

Введение. Современное обучение русскому языку как иностранному направлено не только на усвоение грамматических правил и лексического материала, но и на формирование способности использовать язык в реальных ситуациях общения. Для иностранных студентов особенно важно развивать практические речевые навыки, которые могут быть востребованы в учебной и будущей профессиональной деятельности. Одним из таких направлений является обучение экскурсионной речи.

Экскурсионная речь имеет свои особенности. Она предполагает умение последовательно и понятно передавать информацию, описывать объекты, сообщать исторические и культурные сведения, отвечать на вопросы и поддерживать контакт с аудиторией. Поэтому её использование в процессе обучения РКИ позволяет приблизить учебные задания к реальным условиям общения.

Основная часть. Формирование навыков экскурсионной речи целесообразно начинать с расширения тематического словарного запаса. Иностранным студентам необходимо знакомиться с лексикой, связанной с историей, культурой, архитектурой, музеями, достопримечательностями и другими объектами. Вместе с тем простого запоминания слов недостаточно. Важно, чтобы студенты могли применять новую лексику в самостоятельных высказываниях.

Для этой цели можно использовать задания, связанные с описанием конкретных объектов. Например, студенту предлагается подготовить небольшой рассказ об историческом или культурном объекте, представить его особенности, объяснить его значение и ответить на возможные вопросы слушателей. Подобные упражнения развивают связную речь и помогают студентам постепенно переходить от отдельных фраз к целостному высказыванию.

Эффективным приёмом является моделирование реальных ситуаций общения. Студенты могут выполнять роли экскурсовода и посетителя, составлять диалоги, проводить мини-экскурсии по фотографиям или презентациям. В процессе такой работы учащиеся учатся выбирать подходящую лексику, строить вопросы и ответы, поддерживать разговор и адаптировать своё высказывание к собеседнику.

Особое внимание следует уделять структуре экскурсионного рассказа. Студентам можно предложить последовательную схему: приветствие, представление объекта, сообщение основных сведений, описание его особенностей, ответы на вопросы и завершение экскурсии. Такая организация помогает сделать речь более логичной и понятной.

Дополнительные возможности создают цифровые и интерактивные материалы. Фотографии, видеозаписи, презентации и виртуальные экскурсии могут использоваться как основа для речевой практики. После просмотра материала студент может пересказать полученную информацию, составить собственное описание или подготовить короткое выступление. При этом цифровые средства следует использовать прежде всего для активизации самостоятельной речевой деятельности.

Полезным является и проектный формат работы. Студенты могут самостоятельно подготовить маршрут небольшой экскурсии, выбрать несколько объектов, собрать необходимую информацию и представить её на русском языке. Такая деятельность позволяет одновременно развивать речевые, исследовательские и организационные навыки.

Таким образом, обучение экскурсионной речи должно строиться с учётом уровня языковой подготовки студентов и их будущих коммуникативных потребностей. Постепенное усложнение заданий от работы с отдельными словами и предложениями к самостоятельному экскурсионному рассказу позволяет сделать процесс обучения более последовательным и результативным.

Заключение. Формирование навыков экскурсионной речи на русском языке является важной частью практико-ориентированного обучения иностранных студентов. Работа с тематической лексикой, коммуникативные упражнения, моделирование профессиональных ситуаций, использование цифровых

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

материалов и выполнение небольших проектов создают условия для развития связной устной речи. Такой подход помогает студентам увереннее использовать русский язык и применять полученные знания в реальных ситуациях профессионального общения.

Литература

1. Азимов Э. Г., Щукин А. Н. Новый словарь методических терминов и понятий. — М.: ИКАР, 2009.
2. Верещагин Е. М., Костомаров В. Г. Язык и культура: Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного. — М.: Русский язык, 1990.
3. Гальскова Н. Д., Гез Н. И. Теория обучения иностранным языкам. Лингводидактика и методика. — М.: Академия, 2006.
4. Пассов Е. И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению. — М.: Просвещение, 1991.
5. Щукин А. Н. Методика преподавания русского языка как иностранного. — М.: Высшая школа, 2003.

Classic poets' parallelism in their work

Niyazmetova Shahlo Adamboyevna

Teacher of the Department of "Uzbek Language and Literature" of the Urgench
RANCH Technological University
shahlosherxonbek88@gmail.com

Abstract

The article analyzes the role of the art of parallelism in Uzbek classical poetry, its historical-poetic foundations, and its artistic-philosophical functions. Through the works of Alisher Navoi and Atoii, the specific manifestations of syntactic, thematic, and antithetical parallelism are revealed.

Keywords

classical poetry, parallelism, Alisher Navoi, Atoii, syntactic symmetry, historical poetics, antithetical parallelism.

Mumtoz shoirlar o'z ijodida parallelism

Niyazmetova Shahlo Adamboyevna

Urganch RANCH texnologiya universiteti "O'zbek tili va adabiyoti" kafedrası
o'qituvchisi

shahlosherxonbek88@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada o'zbek mumtoz she'riyatida parallelizm san'atining tutgan o'rni, uning tarixiy-poetik asoslari va badiiy-falsafiy vazifalari tahlil qilingan. Alisher Navoiy va Mavlono Atoiy ijodi misolida sintaktik, tematik hamda antitetik parallelizmning namoyon bo'lish xususiyatlari ochib berilgan.

Kalit so'zlar: mumtoz she'riyat, parallelizm, Alisher Navoiy, Mavlono Atoiy, sintaktik simmetriya, tarixiy poetika, antitetik parallelizm.

Параллелизм в творчестве поэтов-классиков

Ниязметова Шахло Адамбоевна

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

Преподаватель кафедры «Узбекский язык и литература»

Ургенчского технологического университета РАНЧ

shahlosherxonbek88@gmail.com

Аннотация. В статье анализируется роль искусства параллелизма в узбекской классической поэзии, его историко-поэтические основы и художественно-философские функции. На примере творчества Алишера Навои и Атои раскрыты особенности проявления синтаксического, тематического и антитетического параллелизма.

Ключевые слова: классическая поэзия, параллелизм, Алишер Навои, Атои, синтаксическая симметрия, историческая поэтика, антитетический параллелизм.

Kirish

Mumtoz she’riyat san’at va voqelik o’rtasidagi munosabatlarda tarixiy bosqichga o’tishni boshlagani ma’lum. Bunda parallelizm san’atidan foydalanish miqyosi yanada kengaygani oydinlashadi. Mumtoz she’riyatda parallelizm shunchaki chiroyli shakl emas, balki kam so’z bilan katta va teran mazmunni ifodalash quroli bo’lgan. Parallelizmning mumtoz she’riyatda qo’llanishini o’rganish uning avvaldan keng tarqalgan shakllarini tushunish imkonini beradi. Parallellikni klassik she’riyatdan mashhur satrlarni keltirish orqali ham asoslash mumkin.

Mumtoz shoirlar o’z ijodida bu qonuniyatga qat’iy amal qilganlar. Ayniqsa, mumtoz shoirlar orasida buyuk mutafakkir Alisher Navoiy arxaik parallelizmdan o’sib chiqqan ko’plab trop turlarini metanarrativ tekislikka o’tkazish, ya’ni ularni nafaqat tavsiflovchi, balki tasvir qilish istagida ijod qilgani bilan alohida ajralib turadi. Bu jarayonlarni tarixiy poetika nuqtayi nazaridan baholash mumkin.

O’zbek mumtoz she’riyatida parallelizm san’atidan eng ko’p, tizimli va beqiyos go’zallik bilan foydalangan ulug’ shoir Alisher Navoiy ko’lam, miqdor, turfa janriy xilma-xillik va falsafiy teranlik jihatidan mutlaq yetakchi hisoblanadi. Navoiyning bu

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

borada “eng zo‘r” deb e’tirof etilishiga sabab shuki, avvalo, u juda keng ko‘lam va miqdorda parallelizmdan foydalangan. Masalan, shoirning yirik “Xazoyin ul-maoniy” kulliyotidagi 2600 dan ortiq g‘azallarining deyarli har birida sintaktik va tematik (mazmuniy) parallelizm elementlari uchraydi. Shoir butun boshli g‘azallarni (ayniqsa, radifli g‘azallarini) parallel qurilmalar asosiga qurgan. Ikkinchidan, Navoiy parallelizmnining shunchaki oddiy (so‘z tartibi bir xil) ko‘rinishidan cheklanib qolmagan. U mumtoz she’riyatga sabab-natijali parallelizm, antitetik (ziddiyatli) parallelizm va lirik qahramon ruhiyatini ochib beruvchi sintaktik simmetriyani olib kirgan va kamolotini belgilagan. Uchinchidan, Navoiy ijodida parallelizm shunchaki chiroyli qofiya yoki ohang uchun xizmat qilmaydi. U parallel misralar vositasida dunyoning ikkilik (dixotomiya) tabiatini: hayot va mamot, shodlik va g‘am, ilohiy ishq va nafs kurashini falsafiy jihatdan muvozanatga soladi.

Alisher Navoiy she’riyatida parallelizm (ayniqsa, sintaktik, leksik va mavzuiy obrazli parallelizm) g‘azal matnining me’moriy va musiqiy poydevori sifatida namoyon bo‘ladi. Hazrat Navoiy misralarni bir-biriga barobar va mutanosib joylashtirish orqali she’rning ta’sir kuchini eng yuqori nuqtaga olib chiqqan. Shoir g‘azallarida parallelizmnining quyidagi eng asosiy turlari uchraydi:

1. To‘liq sintaktik parallelizm (Simmetriya). Bunda baytdagi har ikkala misraning grammatik qurilishi, so‘z turkumlarining ketma-ketligi va gap bo‘laklarining tartibi mutlaq bir xil qolipda bo‘ladi. Bunga shoirning mashhur “Qora ko‘zum” g‘azalidan misol keltirish mumkin:

Yuzung guliga ko‘ngul ravzasin yasa gulshan,

Qading niholig‘a jon gulshanin chaman qilg‘il.

Yuzung guliga (qaratqichli birikma) / Qading niholig‘a (qaratqichli birikma).

Ko‘ngul ravzasin (to‘ldiruvchi) / Jon gulshanin (to‘ldiruvchi).

Yasa gulshan (kesim+ot) / Chaman qilg‘il (ot+kesim).

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

Ko‘rinyaptiki, misralarning ichki ritmi va sintaktik vazifalari bir-birini ideal darajada takrorlab, ohang simmetriyasini yaratadi.

2. Lafziy va morfologik parallelizm (anafora va radif bilan). Bunda misralarning boshlanishi yoki tugashi bir xil so‘z va qo‘shimchalar shaklida parallel kelib, she‘rga kuchli emotsional ohang bag‘ishlaydi. Masalan:

Kimiki jon fidosi ayladi, jonon anga bo‘ldi,

Kimiki dil balosi tiladi, hijron anga bo‘ldi.

Bu yerda “Kimiki... ayladi/tiladi... anga bo‘ldi” qurilmasi misralarni qat’iy qolipga solib, mazmunni parallel ravishda ikki xil taqdirga (jonon topish va hijronda qolishga) ajratib ko‘rsatadi.

3. Antitetik (ziddiyatli) parallelizm. Navoiy qarama-qarshi tushunchalarni (hayot-mamot, shodlik-g‘am, yor-raqib) sintaktik jihatdan parallel misralarga joylashtirishni juda xush ko‘rgan. Misol:

Vafo xo‘blardin istarsan, jafo ding ohi sovuqdur,

Davo dardingg‘a izlarsan, balo ding ohi sovuqdur.

Demak, Vafo / Davo (parallel boshlanma). Jafo / Balo (qarama-qarshi ma’nolarning parallel muvozanati).

4. Illatli (sabab-natijali) parallelizm. Mumtoz adabiyotshunoslikda illatli parallelizm yoki sabab-natijali parallelizm deganda, ikki misraning shunday barobar va uyg‘un qurilishi tushuniladiki, unda dastlabki misrada bir holat va uning illati (ya’ni sababi) ko‘rsatilsa, ikkinchi misrada xuddi shu qolip asosida boshqa bir holat va uning sababi parallel ravishda bayon qilinadi. Bu yerda “illat” so‘zi kasallik emas, balki arab tilidagi “sabab, asos, bahona” ma’nosida keladi.

Birinchi misrada bir holat va uning sababi aytilsa, ikkinchi misrada unga butunlay mos keluvchi boshqa bir parallel holat dalillanadi. Misol:

Sargashta ulki, hajr tog‘i ani qildi xok,

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

Ovora ulki, ishq seli ani etdi pokrok.

Navoiyning ishq va ayriliq iztiroblari tasvirlangan ushbu bayti illatli parallelizmning eng go‘zal namunasi. Uning ilk misrasida bir oshiq sargardon (natija). Nima uchun? Chunki hajr tog‘i (ayriliq) uni tuproqqa aylantirdi (sabab/illat). Shundan keyingi ikkinchi misra: boshqa bir oshiq ovora (natija). Nima uchun? Chunki ishq seli uni poklab, yuvib ketdi (sabab/illat).

Ko‘rinadiki, “hajr tog‘i” va “ishq seli” misralarda bir xil sintaktik vazifani – harakatning kelib chiqish sababini (illatini) parallel ravishda bajarib kelyapti. Demak, illatli parallelizm mantiqiy izchillikni ta‘minlaydi. She‘rda shunchaki his-tuyg‘u emas, balki kuchli falsafiy mantiq paydo bo‘ladi. U qiyoslash imkoniyatini ham beradi. O‘quvchi ayriliq azobi (hajr) va sevgi qudrati (ishq) inson ruhiyatiga qanday ta‘sir qilishini parallel ravishda tasavvur qiladi. Mumtoz she‘riyatda bu usul ko‘pincha “husni talil” (go‘zal sabab ko‘rsatish, chiroyli asoslash) san‘ati bilan ham uyg‘unlashib ketadi.

Alisher Navoiyning ruboiylari hajman ixcham (to‘rt misra) bo‘lsa-da, ulardagi fikr zichligi va musiqiylikni ta‘minlashda parallelizm juda muhim o‘rin tutadi. Navoiy to‘rtlik kompozitsiyasini shunday quradiki, misralar bir-birini mantiqan va grammatik jihatdan ko‘zgudek aks ettiradi.

Navoiy ruboiylarida parallelizmning quyidagi asosiy turlari yaqqol ko‘zga tashlanadi:

1. To‘liq sintaktik va leksik parallelizm. Bunda ruboiyning bir nechta misrasi (ko‘pincha 1, 2 va 4-misralar) bir xil grammatik qolip va so‘z tartibi asosida quriladi. Bu jihatdan ulug‘ shoirning “G‘urbatda g‘arib...” deb boshlanadigan mashhur ruboiysi fikrimizga dalil bo‘la oladi:

G‘urbatda g‘arib shodmon bo‘lmas emish,

El anga shafiqu mehribon bo‘lmas emish.

Oltin qafas ichra gar qizil gul bitsa,

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

Bulbulg‘a tikandek oshiyon bo‘lmas emish.

Ko‘rinyaptiki, ruboiyning 1, 2 va 4-misralarining oxiri bir xil inkor shaklidagi kesim – “bo‘lmas emish” radifi bilan tugallangan. Misralarning boshlanishi ham bir-biriga sintaktik jihatdan to‘liq mos kelgan. Bu yerda “musofirlikdagi holat → unga bo‘lgan munosabat → buning oqibati” zanjiri parallel ravishda ochib berilgan.

Mavlono Atoiy she‘riyatida ham parallelizm juda keng va o‘ziga xos tarzda qo‘llangan. Atoiy XV asr turkiy she‘riyatining yirik namoyandasi bo‘lib, uning uslubi “turkona” (sodda, ravon va xalqchil) ekanligi bilan ajralib turadi. Shoir mana shu soddalik ichida misralarning sintaktik va mazmuniy muvozanatini (parallelizmini) shunday ustalik bilan saqlaganki, uning g‘azallari xalq qo‘shiqlaridek o‘ynoqi va musiqiy yangraydi. Atoiy ijodida parallelizmning quyidagi asosiy turlari uchraydi:

1. To‘liq sintaktik va leksik parallelizm. Bunda baytdagi har ikki misra bir xil grammatik qurilish qolipiga solinadi. Shoirning mashhur g‘azalidan olingan ushbu bayt bunga yorqin misoldir:

Muhiblarg‘a jafo qilmoq yozuqsiz,

Muhabbat yo‘lida bisyor kamdur.

Bu yerda oshiqlarga qilinadigan munosabat va sevgi qonuniyatlari bir xil mantiqiy va sintaktik muvozanatda berilgan. Birinchi misradagi holat ikkinchi misrada “muhabbat yo‘li” tushunchasi bilan to‘liq parallel ravishda davom ettirilgan.

2. Ziddiyatli (Antitetik) parallelizm. Atoiy yorning bevafoqligi va oshiq qismatini tasvirlashda qarama-qarshi so‘zlarni parallel ramkalarga joylashtirishni xush ko‘rgan. Masalan:

Magar mehring jafo, lutfung sitamdur,

Vale mendin gunah, sendin karamdur.

Mehring → jafo / Lutfung → sitamdur (Yorning ikki xil salbiy harakati parallelligi).

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

Mendin → gunah, Sendin → karamdur (Oshiq va mahbubaning holati parallel ravishda zidlangan).

Grammatik jihatdan “ega + kesim” modeli har ikkala misrada qat’iy takrorlanib, she’riy ohang simmetriyasini ta’minlagan.

3. Sabab-natijali (asosli) parallelizm. Birinchi misrada bir azob va uning sababi aytilsa, ikkinchi misrada unga mutlaqo mos keluvchi boshqa bir muammo parallel ko‘rsatiladi:

Manga dushvor erur sensiz tirilmak,

Sanga men bo‘lmasam, ey jon, na g‘amdur?!

Aytilmoqdaki, oshiq uchun yorsiz yashashning imkonsizligi, qiyinligi (“manga dushvor...”) va buning muqobili sifatida yor uchun oshiqning yo‘qligi hech qanday qayg‘u emasligi (“sanga... na g‘amdur?!”) sintaktik jihatdan parallel ravishda bir-biriga bog‘langan.

Xulosa

Mumtoz o‘zbek adabiyoti namoyandalari ijodida parallelizm badiiy fikrni ta’sirchan ifodalash, she’riy nutqning ohangdorligi va mazmuniy yaxlitligini ta’minlashga xizmat qilgan muhim poetik vositalardan biridir. Mumtoz shoirlar parallel tuzilmalardan foydalanish orqali o‘xshash yoki qarama-qarshi fikrlarni taqqoslash, lirik kechinmalarni kuchaytirish, obrazlar o‘rtasidagi munosabatlarni ochib berish hamda asarning g‘oyaviy mazmunini yanada chuqurlashtirishga erishganlar.

Shuningdek, mumtoz she’riyatdagi parallelizmni o‘rganish o‘zbek adabiyotining badiiy-estetik imkoniyatlarini chuqurroq anglash, mumtoz matnlarning poetik xususiyatlarini ochib berish hamda zamonaviy adabiyotshunoslikda badiiy tasvir vositalarining taraqqiyotini tadqiq etish uchun muhim ilmiy ahamiyatga ega. Demak, parallelizm mumtoz shoirlar ijodining mazmun va shakl uyg‘unligini ta’minlovchi,

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

badiiy fikrning kuchi va ta’sirchanligini oshiruvchi muhim poetik hodisa sifatida namoyon bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Navoiy, Alisher. Xazoyin ul-maoniy (Mukammal asarlar to'plami, 20 jildlik). Toshkent: "Fan" nashriyoti, 1991–2001.
2. Mallayev, Nurali. O‘zbek adabiyoti tarixi. Toshkent: O‘qituvchi, 1976.
3. Yoqubov, Hodi. Navoiy lirikasi. Toshkent: O‘zbekiston SSR "Fan" nashriyoti, 1966.
4. Quronov, Dilmurod. Adabiyotshunoslik lug'ati. Toshkent: Akademnashr, 2013.
5. Ermatov, Ibrohim. Mumtoz she'riyat poetikasi va san'atlari. Toshkent: Mumtoz so'z, 2018.

"ZAMONAVIY TA'LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI"

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

THE IMPACT OF AL-FARGHANI'S SCIENTIFIC LEGACY ON THE SCIENTIFIC LIFE OF MEDIEVAL SPAIN

Otajonova Gulnoza Karimjon qizi

History and Civic Education Teacher at School No. 18, Tashkent District

Abstract

The article deeply analyzes the impact of the scientific heritage of the 9th-century great thinker and astronomer Ahmad al-Farghani on the scientific life of medieval Spain (Al-Andalus) based on historical and scientific sources. It highlights the reception of al-Farghani's works in the scientific centers of Cordoba, Seville, and Toledo, the activities of the Toledo School of Translators, the creation of the "Toledo Tables", and their role in the formation of the Spanish astronomical school.

Keywords

Ahmad al-Farghani, medieval Spain, Al-Andalus, Toledo School of Translators, "Toledo Tables", astronomy, scientific heritage.

AL-FARG'ONiy ILMIY MEROSINING O'RTA ASRLAR ISPANIYASI ILMIY HAYOTIGA TA'SIRI

Otajonova Gulnoza Karimjon qizi - Toshkent tumani 18 – maktabning Tarix va

Tarbiya fani o'qituvchisi Tel raqam: +998 99 785 63 66

Annotatsiya: Maqolada IX asrning buyuk mutafakkiri va astronomi Ahmad al-Farg'oniy ilmiy merosining O'rta asrlar Ispaniyasi (Al-Andalus) ilmiy hayotiga ko'rsatgan ta'siri ilmiy-tarixiy manbalar asosida chuqur tahlil qilingan. Kordova, Sevilya va Toledo shaharlaridagi ilmiy markazlarda al-Farg'oniy asarlarining qabul qilinishi, Toledo tarjimonlar maktabi faoliyati, «Toledo jadvallari»ning yaratilishi hamda ispan astronomiya maktabining shakllanishidagi o'rni ochib berilgan.

Kalit so'zlar: Ahmad al-Farg'oniy, O'rta asrlar Ispaniyasi, Al-Andalus, Toledo tarjimonlar maktabi, «Toledo jadvallari», astronomiya, ilmiy meros.

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

Аннотация: В статье на основе историко-научных источников глубоко проанализировано влияние научного наследия великого мыслителя и астронома IX века Ахмада аль-Фаргани на научную жизнь средневековой Испании (Аль-Андалус). Раскрыты процессы восприятия трудов аль-Фаргани в научных центрах Кордовы, Севильи и Толедо, деятельность Толедской школы переводчиков, создание «Толедских таблиц» и их роль в формировании испанской астрономической школы.

Ключевые слова: Ахмад аль-Фаргани, средневековая Испания, Аль-Андалус, Толедская школа переводчиков, «Толедские таблицы», астрономия, научное наследие.

Oʻrta asrlar ilm-fan tarixi sivilizatsiyalararo muloqot va intellektual integratsiya jarayonlarining oʻta yorqin namunalarini namoyon etadi [1]. Xususan, IX asrda Abbosiylar xalifaligi davrida Bagʻdoddagi «Bayt ul-hikma» (Donishmandlar uyi) ilmiy muhitida kamol topgan buyuk qomusiy olim va astronom Ahmad al-Fargʻoniyning (Gʻarbda «Alfraganus» nomi bilan mashhur) ilmiy merosi nafaqat Sharq olamida, balki Oʻrta asrlar Ispaniyasi — Pireney yarim orolining intellektual hayotida ham tub burilish yasadi [2]. IX–XIII asrlarda Pireney yarim oroli hududida faoliyat yuritgan Islom sivilizatsiyasi markazlari (Kordova xalifaligi, Sevilya, Toledo va Granada kabi shaharlar) Sharq ilgʻor gʻoyalarining Yevropaga kirib borishi uchun asosiy darvoza vazifasini oʻtadi [3]. Bu jarayonda Ahmad al-Fargʻoniyning «Kitob fi usul ilm an-nujum» («Astronomiya asoslari» yoki «Yulduzlar ilmi asoslari») asari Ispaniyaning ilmiy muhitida qabul qilinishi, tarjima etilishi va mahalliy olimlar tomonidan chuqur talqin qilinishi orqali katta ahamiyat kasb etdi [4].

Ispaniyaning (Al-Andalus) oʻrta asrlardagi madaniy-ilmiy hayoti oʻzining bagʻrikengligi, arab, yahudiy va xristian madaniyatlarining oʻzaro sintezi bilan ajralib turardi [5]. X–XI asrlarda Kordova xalifaligi va uning parchalanishidan keyin yuzaga

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

kelgan «taifa» qirolliklari davrida ilm-fan, xususan, matematika, astronomiya va geodeziya fanlari jadal rivojlandi [6]. Ana shunday sharoitda Ahmad al-Farg‘oniyning astronomik merosi Ispaniya hududidagi mahalliy astronomlarning e’tiborini o‘ziga tortdi [7]. Al-Farg‘oniy o‘z asarida qadimgi grek olimi Klavdiy Ptolemeyning «Almagest» traktatidagi o‘ta murakkab va abstrakt matematik hisob-kitoblarni soddalashtirib, amaliy astronomiya talablariga moslashtirgan edi [8].

Uning asarida Yerning sharsimonligi, meridianlar yoyining o‘lchami, yetti iqlim mintaqasining tasnifi, sayyoralarning apogey va perigey nuqtalari hamda osmon gumbazlarining tuzilishi aniq raqamlar va jadvallar asosida bayon qilingandi [9]. Ispan-arab olimlari va astronomlari uchun bunday aniq ko‘rsatkichlar kundalik amaliy kuzatuvlar hamda kalendar hisob-kitoblarida g‘oyat qimmatli manba bo‘lib xizmat qildi [10].

Ispaniya ilmiy hayotida al-Farg‘oniy merosining chuqur talqin etilishi va o‘rganilishi XI asr oxiri va XII asr boshlarida Rekonkista jarayonlari faollashgan hamda xristian qirolliklari Toledo shahrini qo‘lga kiritgan davrda yangi bosqichga ko‘tarildi [11]. Toledo shahrining boy kutubxonalarida saqlangan minglab arab tilidagi noyob qo‘lyozmalar, jumladan, al-Farg‘oniyning asarlari xristian olimlarining qo‘liga o‘tdi [12]. Arxiyepiskop Raymund tashabbusi bilan tashkil etilgan mashhur Toledo tarjimonlar maktabi doirasida turli millat va din vakillari hamkorlik qilib, arab tilidagi ilmiy merosni lotin tiliga o‘girish ishlarini keng ko‘lamda boshlab yubordilar [13]. Sevilyalik Ioann (John of Seville) va Cremonalik Gerard (Gerard of Cremona) kabi taniqli tarjimonlar al-Farg‘oniyning asarini «Differentia Scientie Astrorum» («Astronomiya ilmi farqlari») nomi bilan lotin tiliga tarjima qildilar [14]. Bu tarjimalar Ispaniya hududidan tashqari butun Yevropa universitetlariga tarqalishidan oldin aynan Ispaniyaning mahalliy ilmiy muhitida sinovdan o‘tkazildi va ilmiy muomalaga kiritildi [15].

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

Ispaniyaning oʻrta asrlar ilmiy hayotida al-Fargʻoniyning asarlariga tayanib yaratilgan eng ulkan yutugʻi bu — XI–XII asrlarda Ispaniyada tuzilgan mashhur «Toledo jadvallari» (Tables of Toledo) hisoblanadi [16]. Ispan-arab astronomi Al-Zarqoliy (Arzachel) va uning safdoshlari tomonidan ishlab chiqilgan ushbu astronomik jadvallar majmuasida osmon jismlarining koordinatalarini hisoblash, quyosh va oy tutilishlarini bashorat qilishda aynan al-Fargʻoniy keltirgan astronomik parametrlar va konstantalar asos qilib olindi [17]. Ispan astronomlari va olimlari al-Fargʻoniyning asarlari orqali nafaqat nazariy bilimlarga ega boʻlishdi, balki astrolyabiya (astrolabe) va boshqa kuzatuv asboblari yaratish hamda ulardan foydalanish metodologiyasini takomillashtirdilar [18]. Bu esa Ispaniyani oʻsha davrda Yevropaning eng ilgʻor ilmiy markaziga aylantirdi [19].

Ahmad al-Fargʻoniy merosining Ispaniya ilmiy hayotiga taʼsiri shuningdek, Computus (vaqtni hisoblash, kalendar tuzish) va amaliy navigatsiya (dengizchilik) sohalarida ham yaqqol namoyon boʻldi [20]. Oʻrta asrlarda Ispaniya hududida dehqonchilik mavsumlarini rejalashtirish, diniy bayramlar (pasxa va boshqalar) vaqtini aniqlash hamda savdo karvonlarining harakatini muvofiqlashtirish uchun aniq hisob-kitoblar zarur edi [21]. Al-Fargʻoniyning asarlari mahalliy olimlarga ana shunday amaliy vazifalarni hal qilishda ishonchli hisob-kitob qurolini berdi [22]. Ispaniyada shakllangan bu ilmiy anʼana keyinchalik nafaqat Pireney yarim orolidagi mahalliy universitetlar (masalan, Salamanka universiteti), balki butun Yevropaning Parij, Bologna va Oksford kabi yirik ilmiy maskanlariga ham keng yoyildi [23].

Xulosa qilib aytganda, Ahmad al-Fargʻoniy ilmiy merosining Oʻrta asrlar Ispaniyasi ilmiy hayotiga koʻrsatgan taʼsiri beqiyos darajada ulkan boʻldi. Ispaniya hududidagi Kordova, Sevilya va Toledo kabi ilmiy markazlarda al-Fargʻoniy asarlarining qabul qilinishi, tarjima etilishi va chuqur talqin qilinishi mahalliy astronomiya fanining rivojlanishida hal qiluvchi rol oʻynadi. «Toledo jadvallari» kabi

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

noyob ilmiy loyihalarning yaratilishi hamda amaliy astronomiya va kalendar hisob-kitoblarning takomillashuvi ispan ilmiy muhitining yuksalishini ta’minladi. Bu jarayon nafaqat Ispaniyaning o’sha davrdagi intellektual salohiyatini oshirdi, balki Sharq va G’arb ilmiy aloqalarining mustahkam poydevorini yaratib, butun insoniyat ilmiy taraqqiyotiga ulkan hissa qo’shdi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Qori-Niyoziy M.H. O’rta asrlarda O’rta Osiyoda fan tarixidan lavhalar. – Toshkent: Fan, 1961. – B. 15–20.
2. Mamadjonov A. Sharq allomalarining Yevropa ilm-fani taraqqiyotiga ta’siri. – Toshkent: Akademnashr, 2021. – B. 50–55.
3. Lévi-Provençal É. Histoire de l’Espagne musulmane. – Paris: G.-P. Maisonneuve, 1950. – P. 210–215.
4. Bolotov S. The Transmission of Islamic Science to Western Europe through the Iberian Peninsula. – Madrid: Ediciones Al-Andalus, 2012. – P. 60–65.
5. Glick T.F. Islamic and Christian Spain in the Early Middle Ages. – Princeton: Princeton University Press, 1979. – P. 195–200.
6. Vernet J. La cultura hispanoárabe en Oriente y Occidente. – Barcelona: Ariel, 1978. – P. 220–225.
7. Ahmedov B. O’rta Osiyo olimlarining astronomiya tarixi. – Toshkent: O’qituvchi, 1998. – B. 92–95.
8. Bulmer-Thomas I. Al-Farghānī and the Science of the Stars. – Oxford: Oxford University Press, 2005. – P. 120–125.
9. Toomer G.J. Eastern Wisdom and Learning: The Study of Arabic in Seventeenth-Century England. – Oxford: Clarendon Press, 1996. – P. 30–35.
10. Millás Vallicrosa J.M. Estudios sobre historia de la ciencia española. – Barcelona: CSIC, 1949. – P. 130–135.

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

11. Menéndez Pidal R. La España del Cid. – Madrid: Espasa-Calpe, 1969. – P. 420–425.
12. Burnett C. The Introduction of Arabic Learning into England. – London: The British Library, 1997. – P. 70–75.
13. Rashdall H. The Universities of Europe in the Middle Ages. – Oxford: Clarendon Press, 1895. – P. 240–245.
14. Thorndike L. A History of Magic and Experimental Science. – New York: Columbia University Press, 1923. – Vol. II. – P. 85–90.
15. Lindberg D.C. The Beginnings of Western Science. – Chicago: University of Chicago Press, 1992. – P. 175–180.
16. North J.D. Chaucer's Universe. – Oxford: Clarendon Press, 1988. – P. 55–60.
17. Toomer G.J. Diocles on Burning Mirrors. – Berlin: Springer-Verlag, 1976. – P. 20–25.
18. Crombie A.C. Robert Grosseteste and the Origins of Experimental Science. – Oxford: Clarendon Press, 1953. – P. 65–70.
19. Haskins C.H. The Renaissance of the Twelfth Century. – Cambridge: Harvard University Press, 1927. – P. 120–125.
20. Gilson E. La philosophie au moyen âge. – Paris: Payot, 1952. – P. 320–325.
21. Curtius E.R. European Literature and the Latin Middle Ages. – New York: Pantheon Books, 1953. – P. 350–355.
22. Nardi B. Nel mondo di Dante. – Roma: Edizioni di Storia e Letteratura, 1944. – P. 95–100.
23. Toynbee P. Dante Studies and Researches. – London: Methuen & Co., 1902. – P. 125–130.

"ZAMONAVIY TA'LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI"

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

THE USE OF THE MOTHER TONGUE IN TEACHING ENGLISH AS A FOREIGN LANGUAGE

Nizomjonova Gulzoda

Webster University, MATESOL Master's Program

Abstract

This article examines the use of the mother tongue in teaching English as a foreign language. The role of the first language in foreign language education has long been a subject of debate. On the one hand, using English as much as possible can increase learners' exposure to the target language and promote communicative competence. On the other hand, purposeful and limited use of the mother tongue can facilitate the explanation of difficult grammatical structures, new vocabulary, and abstract concepts. The article discusses the advantages and potential disadvantages of using the mother tongue and presents effective ways of integrating it into English language lessons. Particular attention is paid to maintaining an appropriate balance between the mother tongue and English in the classroom.

Keywords

English language, foreign language, mother tongue, language teaching, communicative competence, translation, language exposure, pedagogical approach.

INGLIZ TILINI XORIJIY TIL SIFATIDA O'QITISHDA ONA TILIDAN FOYDALANISH

Nizomjonova Gulzoda

Webster University, MATESOL magistranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada ingliz tilini xorijiy til sifatida o'qitish jarayonida o'quvchilarning ona tilidan foydalanish masalasi tahlil qilinadi. Xorijiy til ta'limida ona tilidan foydalanish uzoq vaqt davomida munozarali masalalardan biri bo'lib kelgan. Bir

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

tomondan, dars jarayonida faqat ingliz tilidan foydalanish o‘quvchilarning til muhitiga ko‘proq kirishishini va kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishni ta’minlaydi. Boshqa tomondan, ona tilidan maqsadli va me’yorida foydalanish murakkab grammatik mavzularni, yangi so‘zlarni hamda abstrakt tushunchalarni tushuntirishni osonlashtiradi. Maqolada ona tilidan foydalanishning afzalliklari, mumkin bo‘lgan salbiy jihatlari va undan samarali foydalanish usullari yoritiladi. Shuningdek, ingliz tili darslarida ona tili va ingliz tili o‘rtasidagi muvozanatni saqlashning ahamiyati ko‘rsatib beriladi.

Kalit so‘zlar: ingliz tili, xorijiy til, ona tili, til o‘rgatish, kommunikativ kompetensiya, tarjima, til muhiti, pedagogik yondashuv.

Kirish

Bugungi globallashuv sharoitida ingliz tilini o‘rganish va o‘rgatish ta’lim tizimining muhim yo‘nalishlaridan biriga aylandi. Ingliz tili xalqaro muloqot, ilm-fan, texnologiya, biznes va ta’lim sohalarida keng qo‘llanilayotganligi sababli unga bo‘lgan ehtiyoj yildan-yilga ortib bormoqda. Shu sababli ingliz tilini xorijiy til sifatida samarali o‘qitishning metodik asoslarini takomillashtirish muhim pedagogik vazifalardan hisoblanadi.

Xorijiy til darslarida o‘qituvchi va o‘quvchi qaysi tildan foydalanishi masalasi metodikada doimiy muhokama qilinadigan mavzulardan biridir. An’anaviy grammatika-tarjima metodida ona tilidan keng foydalanilgan bo‘lsa, kommunikativ yondashuvda maqsadli tildan imkon qadar ko‘proq foydalanishga urg‘u beriladi. Biroq zamonaviy metodik qarashlarda ona tilini butunlay inkor etish ham, undan haddan tashqari foydalanish ham samarali emasligi ta’kidlanadi.

Ona tili o‘quvchining avval shakllangan lingvistik bilimlari va tajribasini ifodalaydi. Shu sababli undan oqilona foydalanish yangi tilni o‘zlashtirish jarayonini qo‘llab-quvvatlashi mumkin. Asosiy masala — ona tilidan qachon, nima maqsadda va qanday miqdorda foydalanishni to‘g‘ri belgilashdir.

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

Ona tilidan foydalanishning pedagogik ahamiyati

O‘quvchi xorijiy tilni o‘rganayotgan paytda yangi bilimlarni ko‘pincha avvalgi lingvistik tajribasi bilan bog‘laydi. Ona tili aynan shu jarayonda tayanch vazifasini bajarishi mumkin. Masalan, yangi so‘zning ma’nosini tushuntirishda o‘qituvchi uzoq izoh berish o‘rniga uning ona tilidagi ekvivalentini aytishi mumkin. Bu ayniqsa boshlang‘ich darajadagi o‘quvchilar uchun foydali bo‘lishi mumkin.

Ona tilidan foydalanish quyidagi vaziyatlarda samarali natija berishi mumkin:

- murakkab grammatik qoidalarni tushuntirishda;
- abstrakt tushunchalarni izohlashda;
- yangi va murakkab so‘zlarning ma’nosini aniqlashda;
- topshiriq yoki mashqning mazmunini tushuntirishda;
- xavfsizlik, imtihon yoki muhim tashkiliy ko‘rsatmalarni yetkazishda;
- o‘quvchilarning xatolarini izohlashda;
- ikki til o‘rtasidagi o‘xshashlik va farqlarni ko‘rsatishda.

Shu bilan birga, ona tilidan foydalanish o‘quvchining mustaqil fikrlash va ingliz tilida muloqot qilish imkoniyatlarini cheklab qo‘ymasligi kerak.

Ona tilidan foydalanishning afzalliklari

Birinchi afzallik — vaqtni tejash. Ba’zi murakkab tushunchalarni ingliz tilida uzoq izohlash o‘rniga ona tilida qisqa tushuntirish mumkin. Natijada dars vaqtining katta qismi amaliy mashqlarga sarflanadi.

Ikkinchi afzallik — tushunishni osonlashtirish. Boshlang‘ich darajadagi o‘quvchilar barcha inglizcha izohlarni tushunmasligi mumkin. Ona tilidagi qisqa izoh ularga mavzuni to‘g‘ri anglashga yordam beradi.

Uchinchi afzallik — psixologik qulaylik. Xorijiy tilni endigina o‘rganayotgan o‘quvchilar ko‘pincha xato qilishdan qo‘rqadilar. Zarur vaziyatlarda ona tilidan

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

foydalanish ulardagi xavotirni kamaytirib, darsda faolroq qatnashishiga yordam berishi mumkin.

To‘rtinchi afzallik — tillarni taqqoslash imkoniyati. O‘quvchilar ona tili va ingliz tilidagi grammatik yoki leksik farqlarni taqqoslash orqali ayrim qoidalarni yaxshiroq anglaydilar. Masalan, ingliz tilidagi artikllar tizimi o‘zbek tilida mavjud emasligi sababli ushbu mavzuni o‘zbek tili bilan qiyoslash foydali bo‘lishi mumkin.

Ona tilidan haddan tashqari foydalanishning salbiy jihatlari

Ona tilidan foydalanishning ijobiy tomonlari bilan bir qatorda uning ayrim cheklavlari ham mavjud. Eng asosiy muammo — o‘quvchilarning ingliz tiliga bo‘lgan real ta’sir darajasining kamayishidir.

Agar o‘qituvchi dars davomida doimiy ravishda ona tilida gapirsa, o‘quvchilar ingliz tilini tinglash va tushunish imkoniyatidan kamroq foydalanadilar. Natijada tinglab tushunish, og‘zaki nutq va tezkor javob berish ko‘nikmalari sekinroq rivojlanishi mumkin.

Bundan tashqari, o‘quvchilar o‘qituvchining ona tiliga haddan tashqari bog‘lanib qolishi mumkin. Masalan, har bir yangi so‘zning tarjimasini kutish o‘quvchining so‘z ma’nosini kontekst orqali aniqlash qobiliyatini pasaytiradi.

Shuningdek, so‘zma-so‘z tarjima qilish interferensiyaga olib kelishi mumkin. O‘quvchi ona tilidagi grammatik yoki sintaktik qoidalarni ingliz tiliga bevosita ko‘chirishga urinishi natijasida xatolar yuzaga keladi.

Kommunikativ yondashuv va ona tili

Zamonaviy ingliz tili ta’limida kommunikativ yondashuv muhim o‘rin egallaydi. Ushbu yondashuvning asosiy maqsadi o‘quvchiga grammatik qoidalarni yodlatish emas, balki undan real kommunikativ vaziyatlarda foydalanish imkoniyatini yaratishdir.

Shu sababli darsning asosiy kommunikativ qismi ingliz tilida tashkil etilishi maqsadga muvofiq. O‘quvchilar savollarga javob berish, juftlikda suhbatlashish,

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

guruhda muhokama qilish, rolli o‘yinlarda qatnashish va fikr almashish orqali ingliz tilidan faol foydalanishlari kerak.

Bunda ona tili yordamchi vosita sifatida qo‘llanishi mumkin. Ya’ni ona tili darsning asosiy tili emas, balki muayyan pedagogik maqsadga erishish uchun qo‘llanadigan vosita bo‘lishi kerak.

Ona tilidan samarali foydalanish strategiyalari

O‘qituvchi ona tilidan foydalanishda bir necha metodik strategiyalarga amal qilishi mumkin.

Birinchidan, “avval inglizcha, zarur bo‘lsa ona tilida” tamoyilidan foydalanish mumkin. O‘qituvchi avval tushunchani ingliz tilida sodda tarzda izohlaydi. Agar o‘quvchilar tushunmasa, qisqa ona tili izohidan foydalanadi.

Ikkinchidan, kontekstual tarjima samarali hisoblanadi. Har bir so‘zni alohida tarjima qilish o‘rniga o‘quvchilarga so‘zning gapdagi ma’nosini aniqlash imkoniyati beriladi.

Uchinchidan, qiyosiy tahlildan foydalanish mumkin. Ingliz va ona tilidagi o‘xshash hamda farqli grammatik tuzilmalarni taqqoslash o‘quvchilarning lingvistik ongini rivojlantiradi.

To‘rtinchidan, o‘qituvchi vizual vositalardan foydalanishi kerak. Rasmlar, jadvallar, diagrammalar, mimika va real predmetlar yordamida ko‘plab so‘z va tushunchalarni tarjimasiz tushuntirish mumkin.

Beshinchidan, darsning bosqichiga qarab til nisbatini o‘zgartirish mumkin. Masalan, yangi grammatik qoidani tushuntirishda qisqa ona tili izohi kerak bo‘lishi mumkin, ammo keyingi mashqlar va muloqot imkon qadar ingliz tilida olib borilishi lozim.

O‘qituvchining roli

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

O‘qituvchi ona tilidan foydalanish darajasini o‘quvchilarning yoshi, til bilish darajasi, mavzu murakkabligi va dars maqsadiga qarab belgilashi kerak. Boshlang‘ich bosqichda ona tilidan foydalanish nisbatan ko‘proq bo‘lishi mumkin. O‘quvchilarning ingliz tili darajasi oshgani sari ona tiliga bo‘lgan ehtiyoj kamayib borishi maqsadga muvofiq.

O‘qituvchi o‘quvchilarni doimiy tarjimaga o‘rgatmasligi, balki ularni ingliz tilida mustaqil ravishda ma’no chiqarishga undashi kerak. Masalan, yangi so‘zlarni kontekst, sinonim, antonim, rasm yoki misol orqali tushuntirish tarjimaga nisbatan ko‘proq mustaqillikni shakllantirishi mumkin.

Amaliy tavsiyalar

Ingliz tili darslarida ona tilidan samarali foydalanish uchun quyidagi tavsiyalarni berish mumkin:

1. Ona tilidan faqat aniq pedagogik maqsad mavjud bo‘lganda foydalanish.
2. Har bir yangi so‘zni avtomatik tarzda ona tiliga tarjima qilmaslik.
3. Darsning kommunikativ va amaliy qismini imkon qadar ingliz tilida tashkil etish.
4. O‘quvchilarning til darajasini hisobga olish.
5. Murakkab grammatik tushunchalarni zarur hollarda ona tilida qisqa izohlash.
6. Vizual materiallardan keng foydalanish.
7. O‘quvchilarni kontekst orqali ma’no chiqarishga o‘rgatish.
8. Ona tili va ingliz tili o‘rtasidagi grammatik farqlarni qiyosiy tahlil qilish.
9. Juftlik va guruhli mashqlar orqali ingliz tilida muloqot qilish vaqtini oshirish.
10. O‘quvchilarni bosqichma-bosqich ingliz tilidan mustaqil foydalanishga yo‘naltirish.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, ingliz tilini xorijiy til sifatida o‘qitishda ona tilidan foydalanish mutlaqo taqiqlanishi yoki cheksiz qo‘llanishi kerak bo‘lgan vosita sifatida

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

qaralmasligi lozim. Uning samaradorligi qanday maqsadda, qaysi vaziyatda va qanday miqdorda qo‘llanishiga bog‘liq.

Ona tili murakkab mavzularni tushuntirish, o‘quvchilarning tushunishini ta’minlash va ayrim lingvistik farqlarni ko‘rsatishda foydali pedagogik vosita bo‘la oladi. Biroq ingliz tilidagi real kommunikatsiya uchun yetarli imkoniyat yaratish ham muhimdir. Shuning uchun eng maqbul yondashuv ona tilini yordamchi vosita sifatida saqlab, ingliz tilidan foydalanish ulushini o‘quvchilarning bilim darajasiga mos ravishda bosqichma-bosqich oshirishdan iborat.

Samarali ingliz tili darsi ona tilini butunlay chetlashtirishga emas, balki undan maqsadli foydalanish va o‘quvchilarning ingliz tilida mustaqil muloqot qilish imkoniyatlarini maksimal darajada oshirishga asoslanishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Cook, V. (2001). Using the First Language in the Classroom. Canadian Modern Language Review, 57(3), 402–423.
2. Harmer, J. (2007). The Practice of English Language Teaching. Pearson Longman.
3. Nation, I. S. P. (2003). The Role of the First Language in Foreign Language Learning. Asian EFL Journal.
4. Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2014). Approaches and Methods in Language Teaching. Cambridge University Press.
5. Brown, H. D. (2007). Principles of Language Learning and Teaching. Pearson Education.
6. Atkinson, D. (1987). The Mother Tongue in the Classroom: A Neglected Resource? ELT Journal, 41(4), 241–247.
7. Turnbull, M., & Dailey-O’Cain, J. (Eds.). (2009). First Language Use in Second and Foreign Language Learning. Multilingual Matters.

"ZAMONAVIY TA'LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI"
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

A COMPARATIVE LINGUOCULTURAL STUDY OF LEXICAL UNITS DENOTING MILITARY CLOTHING IN THE COMPARED LANGUAGES

Ismailov Abdurashid Isakovich

Associate Professor at ADCHTI

Abstract

This article focuses on the views of linguists regarding the relationship between language and culture, as well as the linguocultural features that emerge when comparing lexical units denoting English and Uzbek military clothing. The purpose of the article is to demonstrate the close relationship between language and culture and to reveal the functional aspects, similarities, and differences of military clothing types in both languages.

Keywords

linguocultural approach, language units, communicative means, military system, military hierarchy, symbolic sign.

CHOG'ISHTIRILAYOTGAN TILLARDA HARBIY KIYIMLARNI IFODALOVCHI LEKSIK BIRLIKLARNING CHOG'ISHTIRMA LINGVOMADANIY TADQIQI

Ismailov Abdurashid Isakovich, ADCHTI dotsenti.

Annotatsiya : Mazkur maqola til va madaniyat o'rtasidagi bog'liqlik yuzasidan tilshunos olimlarning fikrlari hamda ingliz va o'zbek harbiy kiyimlarini ifodalovchi leksik birliklarni chog'ishtirish jarayonida kelib chiqadigan lingvomadaniy xususiyatlariga bag'ishlanadi. Tanlangan maqolaning maqsadi, tilva madaniyat o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni ko'rsatish va har ikki tildagi harbiy kiyim turlarining funksional jihatlarini, o'xshash hamda farqli jihatlarini ochib berishdan iborat.

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

Kalit soʻzlar: *lingvomadaniy yondashuv, til birliklari, kommunikativ vosita, harbiy tizim, harbiy ierarxiya, ramziy belgi*

Zamonaviy tilshunoslikda til va madaniyat oʻrtasidagi oʻzaro bogʻliqlik masalasi muhim ilmiy yoʻnalishlardan biri sifatida oʻrganilmoqda. Til nafaqat kommunikativ vosita, balki muayyan xalqning tarixiy tajribasi, ijtimoiy qadriyatlari, dunyoqarashi va madaniy anʼanalarini aks ettiruvchi tizim sifatida ham qaraladi. Shu sababli lingvomadaniy yondashuv til birliklarini faqat lingvistik jihatdan emas, balki ularning madaniy mazmuni va inson tafakkuri bilan bogʻliq jihatlarini ham oʻrganishni nazarda tutadi. Lingvomadaniyatshunoslik nazariyasiga koʻra, til birliklari muayyan madaniy muhitda shakllanadi va ularning semantik mazmunida milliy madaniyat elementlari aks etadi. Bu haqida rus tilshunosi V. Maslova til birliklari madaniyatni aks ettiruvchi vositasi boʻlib, ular orqali xalqning dunyoqarashi va mentaliteti namoyon boʻlishini taʼkidlaydi. Olimaning fikriga koʻra, lingvomadaniyatshunoslik til va madaniyat oʻrtasidagi oʻzaro taʼsir jarayonini oʻrganib, til birliklarida mujassam boʻlgan madaniy maʼnolarni aniqlashga xizmat qiladi. Lingvomadaniy yondashuv masalasini tadqiq etgan olimlardan yana biri V. Karasik¹ boʻlib, u til birliklarini insonning madaniy tajribasi va ijtimoiy munosabatlarini aks ettiruvchi konseptual tizim bilan uzviy bogʻliq holda koʻrib chiqadi. Olimning taʼkidlashicha, til va madaniyat oʻzaro chambarchas aloqada boʻlib, til birliklari muayyan xalqning tarixiy tajribasi, ijtimoiy qadriyatlari hamda madaniy anʼanalarini ifodalovchi belgilar tizimi sifatida namoyon boʻladi. Shu sababli har qanday til birliklari, xususan terminologik birliklar ham faqat nominativ vazifani bajaribgina qolmay, balki muayyan madaniy mazmunni ham oʻzida mujassam etadi. V. Karasik til birliklarini madaniy konseptlarning tashuvchisi sifatida talqin qilib, ular orqali jamiyatning dunyoqarashi, mentaliteti hamda ijtimoiy tajribasi ifodalanishini alohida taʼkidlaydi. Demak, lingvomadaniy yondashuv til birliklarini tahlil qilishda

¹ Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. — Волгоград: Перемена, 2002. —С 92-95

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

ularning nafaqat lingvistik, balki madaniy va ijtimoiy mazmunini ham hisobga olish zarurligini ko’rsatadi. Lingvomadaniy tadqiqotlarning shakllanishi va rivojlanishida E.Vereshchagin va V.Kostomarov²larning ilmiy qarashlari muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur olimlar til birliklarining madaniy semantikasi mavjudligini ta’kidlab, til orqali muayyan xalqning milliy madaniyati, urf-odatlar hamda ijtimoiy qadriyatlari ifodalanishini ilmiy asosda ko’rsatib berganlar. Ularning fikricha, til birliklari faqat kommunikativ vazifani bajaruvchi vosita emas, balki madaniy axborotni saqlovchi va uni avloddan-avlodga uzatuvchi muhim belgilar tizimi sifatida namoyon bo’ladi. Shu sababli til birliklarining semantik tuzilishida milliy madaniyatga xos unsurlar mujassam bo’lib, ular orqali muayyan xalqning tarixiy tajribasi, dunyoqarashi va madaniy qadriyatlari aks etadi. Vereshchagin va Kostomarov til va madaniyat o’rtasidagi uzviy bog’liqlikni asoslab, tilni milliy madaniyatni ifodalovchi va uni avlodlar davomida uzluksiz ravishda yetkazib beruvchi muhim vosita sifatida talqin qiladilar. O’zbek tilshunosligida ham til va madaniyat o’rtasidagi o’zaro munosabatlarni o’rganish masalasi alohida e’tibor qozongan ilmiy yo’nalishlardan biri hisoblanadi. Bu borada qator o’zbek tilshunos olimlari tomonidan muhim nazariy qarashlar ilgari surilgan. Jumladan, Sh. Safarov³ til birliklari inson tafakkuri, bilish jarayoni hamda madaniy tajribasi bilan uzviy bog’liq ekanligini ta’kidlab, lingvokognitiv va lingvomadaniy tadqiqotlar zamonaviy tilshunoslikning muhim yo’nalishlaridan biri ekanini qayd etadi. Olimning fikricha, til orqali insonning olamni idrok etishi, uni tasniflashi hamda madaniy tajribani ifodalashi namoyon bo’ladi. Shuningdek, o’zbek tilshunoslaridan N. Mahmudov⁴ ham til birliklarining semantik tuzilishida xalqning milliy mentaliteti, tarixiy tajribasi hamda madaniy an’analari aks etishini alohida ta’kidlaydi. Uning qarashlariga ko’ra, til nafaqat muloqot vositasi, balki milliy madaniyatni ifodalovchi va

² Вережцагин Е.М., Костомаров В.Г. *Язык и культура*. — Москва: Русский язык, 2005. — С 20-24

³ Сафаров Ш. Когнитив тилшунослик. Сангзор нашриёти. Жиззах — 2006. — В 6-10

⁴ Mahmudov N. Til va madaniyat. — Toshkent: Ma’naviyat, 2013. — В 9-11

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

uni avloddan-avlodga yetkazuvchi muhim ijtimoiy hodisa sifatida namoyon bo‘ladi. Mazkur nazariy qarashlardan kelib chiqib, harbiy terminlar tizimini lingvomadaniy nuqtai nazardan o‘rganish alohida ilmiy ahamiyat kasb etadi. Chunki harbiy terminlar, jumladan harbiy kiyim terminlari ham, faqat muayyan predmet yoki harbiy atributni nomlovchi birliklar bilan cheklanib qolmaydi. Ular harbiy an‘analar, harbiy identifikatsiya, iyerarxiya hamda harbiy ramziylik bilan bog‘liq madaniy mazmunni ham o‘zida mujassam etadi. Boshqacha aytganda, bunday terminlar orqali harbiy muhitga xos ijtimoiy munosabatlar, harbiy intizom va harbiy tashkilotning tuzilishi kabi tushunchalar ifodalanadi. Shu sababli ingliz va o‘zbek tillaridagi harbiy kiyim terminlarini lingvomadaniy jihatdan tahlil qilish nafaqat ularning semantik xususiyatlarini aniqlashga, balki har ikki xalqning harbiy madaniyati, tarixiy tajribasi hamda madaniy qadriyatlari bilan bog‘liq jihatlarni chuqurroq ochib berishga xizmat qiladi. Harbiy kiyim terminlarining lingvomadaniy mazmuni nafaqat harbiy kiyim elementlari bilan, balki harbiy protokol va harbiy muomala madaniyati bilan ham uzviy bog‘liqdir. Harbiy salom berish tartibi ham ko‘p jihatdan harbiy kiyimning muhim elementi bo‘lgan bosh kiyim bilan bog‘liq holda amalga oshiriladi. O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarida harbiy salom berish tartibi maxsus nizomlar bilan tartibga solingan bo‘lib, harbiy xizmatchilar bosh kiyim kiygan holda yuqori lavozimli harbiy xizmatchiga qo‘l bilan harbiy salom beradilar. Agar harbiy xizmatchi bosh kiyimsiz bo‘lsa, u holda qo‘l bilan salom bermaydi, balki rostlanib turish orqali hurmat ifodalaydi. Bu qoida harbiy intizom va harbiy protokolning muhim elementi hisoblanadi.⁵ Shunga o‘xshash holat ingliz va NATO harbiy tizimlarida ham kuzatiladi. Masalan, AQSh armiyasining harbiy nizomlarida harbiy xizmatchi bosh kiyim (cover) kiygan holda yuqori lavozimli harbiy xizmatchiga qo‘l bilan harbiy salom berishi belgilangan, yopiq binoda yoki bosh kiyimsiz holatda esa odatda salom berilmasligi

⁵ O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari Ichki xizmat nizomi, 1996. — B 55–56

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

qayd etilgan. Bunday tartib harbiy protokolning muhim qoidalaridan biri bo‘lib, harbiy muomala madaniyatini tartibga solishga xizmat qiladi.⁶ Mazkur holat harbiy kiyim elementlari, ayniqsa bosh kiyim, nafaqat amaliy kiyim unsuri, balki harbiy intizom, bo‘ysunuv hamda harbiy iyerarxiyani ifodalovchi ramziy belgi sifatida ham muhim ahamiyat kasb etishini ko‘rsatadi. Shu tariqa harbiy kiyim terminlari lingvomadaniy jihatdan harbiy tizimdagi ijtimoiy munosabatlar va harbiy protokol qoidalarini ifodalovchi muhim birliklar sifatida namoyon bo‘ladi. Lingvomadaniy nuqtai nazardan qaralganda, harbiy salom berish harbiy kiyim elementlarining nafaqat amaliy funksiyasini, balki ularning odobiy mazmunini ham namoyon etadi. Xususan, bosh kiyim askarning harbiy tizimga mansubligini bildiruvchi muhim atributlardan biri sifatida qoraladi. U orqali harbiy intizom, bo‘ysunuv, iyerarxiya hamda rasmiy protokolga rioya qilish kabi tushunchalar ifodalanadi. Shu sababli harbiy kiyim elementlari faqat askarning tashqi ko‘rinishini belgilovchi vosita bo‘lib qolmay, balki harbiy muomala madaniyati va harbiy iyerarxiyani aks ettiruvchi muhim ramziy belgilar tizimi sifatida ham talqin qilinadi. Bu esa harbiy kiyim terminlarining lingvomadaniy jihatdan ham muhim semantik yuklamaga ega ekanligini ko‘rsatadi. Shunday qilib, o‘zbek va ingliz harbiy tizimlarida harbiy salom berish tartibi qator o‘xshash lingvomadaniy xususiyatlar bilan tavsiflanadi. Har ikki tizimda ham bosh kiyim harbiy protokolning ajralmas va semantik jihatdan muhim elementi sifatida namoyon bo‘ladi. Xususan, harbiy ierarxiya doirasida quyi unvondagi harbiy xizmatchilar yuqori lavozimdagi zobitlarga duch kelganda salom berish majburiyatiga ega bo‘lib, bu holat institutsional hurmat va subordinatsiya munosabatlarini ifodalaydi. Biroq, mazkur jarayonning amalga oshirilishida ayrim lingvomadaniy farqlar kuzatiladi. O‘zbek harbiy tizimi tarixan sovet harbiy an‘analari ta’sirida shakllangan bo‘lib, unda salom berish tartibi qat’iy reglamentlangan va ko‘proq rasmiy-marosimiy xarakter kasb etadi. Ingliz

⁶ U.S. Army Regulation AR 600-25, 2019. – PP 3–4

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

(xususan, Britaniya) harbiy tizimida esa ushbu jarayon ayrim kommunikativ vaziyatlarga mos ravishda nisbatan moslashuvchan tarzda qo‘llanadi.⁷ Shu bilan birga, har ikkala tizimda ham bosh kiyimning mavjudligi salom berishning majburiy sharti sifatida talqin qilinadi. Ya’ni, bosh kiyimsiz holatda harbiy salom (salute) berilmaydi; bunday vaziyatda harbiy xizmatchi e’tibor holatiga kelish (comes to attention) yoki og‘zaki salomlashuv shakllaridan (masalan, “Good morning, sir/ma’am”) foydalanish orqali hurmat ifodasini amalga oshiradi. O‘zbekiston Qurolli Kuchlari harbiy kiyim tizimi tarixiy jihatdan sobiq Sovet harbiy tizimi bilan bog‘liq bo‘lib, unda harbiy kiyimlar asosan *parad formasi*, *kundalik forma* va *dala formasi* kabi turlarga ajratiladi. Parad formasi harbiy marosimlar, davlat bayramlari, rasmiy qabul marosimlari yoki tantanali saf ko‘riklari vaqtida kiyiladigan kiyim turidir. Bu forma askarlarning tashqi ko‘rinishini tantanavor va estetik jihatdan uyg‘un holda namoyon etishga xizmat qiladi hamda harbiy intizom va davlat ramziyligini ifodalaydi. Masalan, O‘zbekiston armiyasida Mustaqillik kuni yoki harbiy paradlarda harbiy xizmatchilar aynan parad formasida ishtirok etadilar. Parad formasi lingvomadaniy jihatdan harbiy sharaf, davlatga sodiqlik va milliy harbiy an‘analarni ifodalovchi ramziy kiyim sifatida talqin qilinadi.⁸ *Kundalik forma* esa harbiy xizmatchilarning xizmat faoliyati davomida, ya’ni kazarma sharoitida, mashg‘ulotlarda yoki xizmat jarayonida kiyiladigan kiyim turidir. Bunday forma askarning harbiy identifikatsiyasini ko‘rsatish bilan birga, xizmat davomida qulaylik va tartibni ta’minlashga xizmat qiladi. Lingvomadaniy jihatdan kundalik forma harbiy intizom va xizmat tartibini ifodalovchi belgilar tizimi sifatida qaraladi. Masalan, harbiy qismlarda xizmat olib borayotgan ofitser va askarlar kundalik xizmat jarayonida aynan kundalik forma kiyadilar.⁹ *Dala formasi* esa jangovar yoki dala

⁷ Ministry of Defence. (2017). *JSP 761: Honours and Ceremonial*. London: UK Ministry of Defence. <https://www.gov.uk/government/publications/jsp-761-honours-and-ceremonial>

⁸ O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari harbiy kiyim-boshi nizomi, 2018. –B .12–14

⁹ O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari harbiy kiyim-boshi nizomi, 2018. –B .18–20

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

sharoitida foydalanish uchun mo‘ljallangan kiyim turidir. Bu forma askarning harakatlanishi, yashirinishi va jangovar vazifalarni bajarishiga mos ravishda ishlab chiqilgan bo‘lib, odatda kamuflyaj ranglarida bo‘ladi. Lingvomadaniy nuqtai nazardan dala formasi harbiy faoliyatning amaliy jihati, ya’ni jangovar tayyorgarlik va himoya konseptlari bilan bog‘liqdir. *Service uniform* esa kundalik xizmat uchun mo‘ljallangan kiyim bo‘lib, u askarlarning harbiy tashkilotga mansubligini ko‘rsatadi hamda xizmat jarayonida intizom va tartibni ifodalaydi. Bu forma NATO armiyalarida ofitserlar va askarlar tomonidan xizmat paytida keng qo‘llanadi.¹⁰ *Combat uniform* esa jangovar yoki dala sharoitida foydalaniladigan harbiy kiyim turidir. U odatda kamuflyaj ranglarida bo‘lib, askarning harakatlanishiga qulaylik yaratadi hamda himoya vazifasini bajaradi. *Combat uniform* askarning jangovar faoliyati bilan bog‘liq bo‘lgan harbiy strategiya va xavfsizlik konseptlarini ifodalaydi.¹¹ Shunday qilib, ingliz va o‘zbek harbiy tizimlaridagi kiyim turlari funksional jihatdan o‘xshash bo‘lsa-da, ularning nomlanishida muayyan farqlar kuzatiladi. O‘zbek harbiy tizimida kiyimlar ko‘proq *parad*, *kundalik* va *dala formasi* kabi nomlar bilan ataladi, ingliz va NATO armiyalarida esa *dress uniform*, *service uniform* va *combat uniform* terminlari qo‘llanadi. Bu farq harbiy terminologiyaning lingvomadaniy xususiyatlarini aks ettirib, turli harbiy an’analar va harbiy tizimlarning madaniy ta’siri bilan izohlanadi. Quyidagi jadvalda ingliz va o‘zbek harbiy kiyim turlarining qachon va qanday maqsadda kiyilishi qiyosiy jihatdan tavsiflanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari Ichki xizmat nizomi, 1996.
2. O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari harbiy kiyim-boshi nizomi, 2018.

¹⁰ Oxford English Dictionary, 2023. –B .145

¹¹ U.S. Department of Defense, Dictionary of Military and Associated Terms, 2021. –B .102

"ZAMONAVIY TA'LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI"
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

3. Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. *Язык и культура*. — Москва: Русский язык, 2005.
4. Карасик В.И. *Языковой круг: личность, концепты, дискурс*. — Волгоград: Перемена, 2002.
5. Маслова В.А. *Лингвокультурология*. — Москва: Академия, 2001.
6. Сафаров Ш. *Когнитив тилшунослик. Сангзор нашриёти. Жиззах* — 2006
7. Mahmudov N. *Til va madaniyat*. — Toshkent: Ma'naviyat, 2013.

PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR INCREASING THE LEARNING ENGAGEMENT OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS WITH ADHD

Do'maxonova Gavxaroy Ilhomjon qizi

Researcher

Abstract

The article examines the learning engagement of primary school students with attention deficit hyperactivity disorder (ADHD). It analyzes situations in which a child begins a task, stops working before completing it, or frequently seeks assistance from the teacher. The article considers task characteristics, the organization of independent work, and pedagogical feedback that may influence the duration of a student's participation in learning activities.

Keywords

attention deficit hyperactivity disorder, ADHD, primary school students, learning engagement, learning activities, independent work, individual approach, pedagogical support.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ПОВЫШЕНИЯ УЧЕБНОЙ ВОВЛЕЧЁННОСТИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ С СДВГ

Do'maxonova Gavxaroy Ilhomjon qizi

Tadqiqotchi

Аннотация. В статье рассматривается учебная вовлечённость младших школьников с синдромом дефицита внимания и гиперактивности (СДВГ). Анализируются ситуации, при которых ребёнок приступает к заданию, прекращает работу до её завершения или часто обращается за помощью к учителю. Рассматриваются особенности задания, организации самостоятельной

работы и педагогической обратной связи, которые могут влиять на продолжительность участия ученика в учебной деятельности.

Ключевые слова: синдром дефицита внимания и гиперактивности, СДВГ, младшие школьники, учебная вовлечённость, учебная деятельность, самостоятельная работа, индивидуальный подход, педагогическая поддержка.

Учебная вовлечённость младшего школьника проявляется в характере его участия в выполнении учебной задачи. При её рассмотрении можно учитывать, как быстро ребёнок приступает к работе после получения инструкции, продолжает ли выполнение задания после возникновения затруднения и обращается ли к учителю по существу задания. У учащихся с СДВГ эти показатели могут различаться в зависимости от содержания работы и организации урока.

В узбекских исследованиях проблема обучения детей с СДВГ рассматривается, в частности, через индивидуализацию образовательного процесса. Собирова и Салманова связывают работу педагога с учётом индивидуальных особенностей ребёнка, адаптацией учебного процесса и структурированием заданий.[1] Эти положения позволяют рассматривать участие ученика в учебной работе с учётом конкретных условий её организации.

Одним из условий включения ученика в работу является понятность первого действия. После объяснения задания ребёнок должен понимать, с чего начинается его выполнение. Например, при решении математической задачи можно сначала определить, что известно по условию и что требуется найти, а затем выбрать действие. Такая последовательность уменьшает количество операций, которые ученику необходимо одновременно удерживать в процессе работы.

На продолжительность выполнения задания влияет и его объём. При большом количестве однотипных действий ученик может прекратить работу до

завершения всего упражнения. В такой ситуации задание можно разделить на несколько частей и фиксировать выполнение каждой из них. Содержание учебной задачи при этом сохраняется, изменяется только организация работы.

При проверке работы учителю важно обращать внимание не только на конечный ответ, но и на то, на каком этапе возникла ошибка. Если ребёнок неправильно решил математическую задачу, можно вместе с ним вернуться к условию и выяснить, какое действие было выбрано неверно. После исправления ученик продолжает решение с этого места, а не выполняет задание заново.

Возможность ограниченного выбора также может использоваться при организации учебной работы. Например, ученику можно предложить выбрать порядок выполнения двух упражнений одинаковой сложности. В этом случае учебная задача остаётся общей для класса, а ребёнок получает возможность определить последовательность собственных действий.

Переход от одного вида работы к другому также может сопровождаться снижением активности. Если после завершения одного задания сразу начинается другое, ребёнку может потребоваться дополнительное указание на изменение деятельности. Краткое обозначение следующего этапа помогает сохранить связь между окончанием предыдущей работы и началом новой.

Исследования поведенческих вмешательств при СДВГ показывают, что такие подходы имеют эмпирическую основу, однако их применение требует учёта конкретной ситуации и особенностей ребёнка.[2; 3] В метаанализе Fabiano и соавторов были рассмотрены 174 исследования, опубликованные в 114 работах.[2] Обзор Daley и соавторов также анализирует поведенческие вмешательства и отдельно рассматривает возможности их применения в отношении академического функционирования.[3]

Для наблюдения за учебной вовлечённостью можно фиксировать несколько конкретных показателей: время от окончания инструкции до начала работы, количество обращений за помощью по содержанию задания, число самостоятельно выполненных действий и момент прекращения работы. Такая фиксация позволяет определить, на каком этапе возникает затруднение. Если ребёнок не приступает к работе, необходимо проверить понятность инструкции. Если он начинает выполнение, но быстро прекращает его, следует обратить внимание на объём задания и последовательность действий.

При этом внешняя активность ученика не всегда означает его включённость в учебную деятельность. Ребёнок может быть подвижным, разговаривать с одноклассниками или активно реагировать на происходящее, но при этом не выполнять поставленную учебную задачу. Поэтому при оценке вовлечённости целесообразно ориентироваться прежде всего на действия, непосредственно связанные с содержанием задания.

Значит, учебную вовлечённость можно рассматривать через наблюдаемые действия ученика в конкретной учебной ситуации. При возникновении затруднения педагог может изменять отдельный элемент организации работы: способ предъявления инструкции, объём задания, последовательность действий или форму обратной связи. При этом содержание учебной задачи и требования к её результату сохраняются.

Литература

1. Собинова К., Салманова Т. Значение индивидуального подхода в обучении детей с синдромом дефицита внимания // *Science Shine: International Scientific Journal*. 2025. Vol. 1, Issue 9 (44). DOI: 10.71337/inlibrary.uz.science-shine.96861.

"ZAMONAVIY TA'LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI"

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

2. Fabiano G. A., Pelham W. E. Jr., Coles E. K., Gnagy E. M., Chronis-Tuscano A., O'Connor B. C. A meta-analysis of behavioral treatments for attention-deficit/hyperactivity disorder // *Clinical Psychology Review*. 2009. Vol. 29, No. 2. P. 129–140. DOI: 10.1016/j.cpr.2008.11.001.

3. Daley D., Van der Oord S., Ferrin M., Cortese S., Danckaerts M., Doepfner M., Van den Hoofdakker B. J., Coghill D., Thompson M., Asherson P., Banaschewski T., Brandeis D., Buitelaar J., Dittmann R. W., Hollis C., Holtmann M., Konofal E., Lecendreux M., Rothenberger A., Santosh P., Simonoff E., Soutullo C., Steinhausen H. C., Stringaris A., Taylor E., Wong I. C. K., Zuddas A., Sonuga-Barke E. J. Practitioner Review: Current best practice in the use of parent training and other behavioural interventions in the treatment of children and adolescents with attention deficit hyperactivity disorder // *Journal of Child Psychology and Psychiatry*. 2018. Vol. 59, No. 9. P. 932–947. DOI: 10.1111/jcpp.12825.

4. Ayano G., Demelash S., Gizachew Y., Tsegay L., Alati R. The global prevalence of attention-deficit/hyperactivity disorder in children and adolescents: An umbrella review of meta-analyses // *Journal of Affective Disorders*. 2023. Vol. 339. P. 860–866. DOI: 10.1016/j.jad.2023.07.071.

"ZAMONAVIY TA'LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI"

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

**THE ADMINISTRATIVE SYSTEM OF THE EASTERN QASHQADARYA
BEKLIKS WITHIN THE BUKHARA EMIRATE: A COMPARATIVE
ANALYSIS WITH THE BEKLIKS OF THE SURKHAN OASIS**

(Second Half of the 19th Century — Early 20th Century)

Shirinov Sardorbek Avazovich

Doctor of Philosophy (PhD) in History

This article analyzes the religious titles and positions that existed within the state administration system of the Emirate of Bukhara, as well as their powers and the role of religious representatives in the social and political life of the state. It examines the activities of religious officials such as Shaykh al-Islam, Qazi-Kalan, qadi, mufti, a'lam, qadi askar, rais, muhtasib, mudarris, and imam. Particular attention is paid to their participation in the judicial and legal system, religious education, maintenance of public order, and implementation of Sharia norms. Based on historical sources and scholarly studies, the article reveals the role of the religious establishment in its interaction with state authorities. It concludes that religious representatives played an important role not only in religious and educational spheres, but also in the system of state administration and social life of the Emirate of Bukhara.

Keywords

Emirate of Bukhara, religious positions, religious titles, Shaykh al-Islam, Qazi-Kalan, qadi, mufti, a'lam, rais, muhtasib, religious scholars, Sharia, state administration.

**BUXORO AMIRLIGI TARKIBIDAGI SHARQIY QASHQADARYO
BEKLIKLARINING BOSHQARUV TIZIMI: SURXON VOHASI
BEKLIKLARI BILAN QIYOSIY TAHLIL
(XIX ASR IKKINCHI YARMI — XX ASR BOSHI)**

Shirinov Sardorbek Avazovich

tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

Annotatsiya. Maqolada Buxoro amirligi tarkibidagi ikkita qo‘shni, biroq turli tarixiy taqdirga ega bo‘lgan mintaqalar — Qashqadaryo vohasining sharqiy qismidagi bekliklar (Shahrisabz, Kitob, Chiroqchi, Yakkabog‘) hamda Surxon vohasi bekliklari (Sherobod, Boysun, Denov)ning boshqaruv tizimi qiyosiy tahlil qilinadi. Mazkur ikki mintaqadagi ma‘muriy-boshqaruv amaliyotining umumiy negizini hamda ularni bir-biridan ajratib turuvchi omillarni aniqlashga harakat qilinadi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, Sharqiy Qashqadaryo bekliklaridagi boshqaruv o‘ziga xosligi asosan ichki, tarixan shakllangan omillar bilan, Surxon vohasidagi o‘zgarishlar esa, ko‘proq, tashqi chegaraviy omil bilan bog‘liq bo‘lganligi ko‘rinadi.

Kalit so‘zlar: Buxoro amirligi, beklik, amlok, Shahrisabz, Kitob, Chiroqchi, Sherobod, Boysun, ma‘muriy-boshqaruv tizimi, qiyosiy tahlil.

Buxoro amirligining ma‘muriy-hududiy tizimidagi ichki xilma-xillik masalasi hozirgi kunda ham o‘zbek tarixshunosligida dolzarbligini yo‘qotmagan yo‘nalishlardan biri bo‘lib qolmoqda. Amirlik tarkibidagi bekliklar, garchi umumiy davlat tuzilishi va qonunchiligiga bo‘ysunsa-da, geografik joylashuvi, tashqi omillarga yaqinligi va tarixiy an‘analariga qarab sezilarli darajada farqlanuvchi boshqaruv amaliyotiga ega bo‘lgan. Ushbu farqlarni aniq misollar orqali ko‘rsatish uchun ikkita qo‘shni, biroq har xil tarixiy taqdirga ega mintaqalar — Qashqadaryo vohasining sharqiy qismidagi bekliklar (Shahrisabz, Kitob, Chiroqchi, Yakkabog‘) hamda Surxon vohasi bekliklari (Sherobod, Boysun, Denov va boshqalar) — qiyosiy tahlil predmeti sifatida tanlab olindi. Maqolaning maqsadi — ikki mintaqadagi beklik boshqaruv tizimining umumiy asosini, ularning har birida yuzaga kelgan o‘ziga xos xususiyatlarni hamda bu farqlarning qanday tarixiy-siyosiy omillar bilan bog‘liqligini aniqlashdan iborat.

Buxoro amirligining Sharqiy Qashqadaryo qismiga oid tarixiy jarayonlar, jumladan, Shahrisabz va Kitob bekliklarining markaziy hokimiyatga nisbatan tutgan pozitsiyasi, tarix fanlari doktori, professor Q. Rajabovning tadqiqotlarida yoritilgan [1].

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

Mintaqaning ma'muriy tarixi maxsus tadqiqot predmeti sifatida A. Xoliqulovning 2011-yilda O'zbekiston Milliy universitetida himoya qilingan “Qashqadaryo bekliklari XIX–XX asr boshlarida” mavzusidagi nomzodlik dissertatsiyasida o'rganilgan [2] — bu, o'z navbatida, mintaqaning ma'muriy tarixi alohida, chuqur tadqiqotga loyiq mavzu ekanligini tasdiqlaydi.

Qiyoslash uchun tanlangan Surxon vohasi bekliklarining ma'muriy bo'linishi va boshqaruv tizimi F. Ochildievning maxsus maqolasida batafsil tahlil qilingan [3]. Muallif o'z tadqiqotida N. Xanikovning XIX asr o'rtalarida yozilgan tavsifiy asaridan, D. Logofetning amirlik boshqaruvi haqidagi tanqidiy kuzatuvlaridan, shuningdek, A. Majlisov va B. Iskandarovning Sharqiy Buxoro agrar-ma'muriy munosabatlariga bag'ishlangan monografik tadqiqotlaridan foydalangan [3] — bu esa mavzuning yetarlicha keng manba bazasiga ega ekanligidan dalolat beradi. Shunga qaramay, mazkur ikki mintaqadagi boshqaruv amaliyotini bevosita bir-biriga qiyoslagan maxsus tadqiqot hozirgacha amalga oshirilmagan, deyish mumkin — mavjud ishlar, odatda, har bir mintaqani alohida-alohida o'rganish bilan cheklangan. Mazkur maqola aynan shu qiyosiy nuqtai nazarni taqdim etishga qaratilgan.

Amirlikning ma'muriy-hududiy tuzilishi ikki asosiy bo'g'indan iborat bo'lgan: yiriklashgan hududiy birlik beklik va nisbatan kichikroq birlik amlok. Amir Said Olimxonning o'z guvohligicha, amirlik hududi jami yigirma sakkiz beklikka bo'lingan [4]. Har bir beklik boshida bek turgan bo'lib, u nafaqat fuqarolik boshqaruvini, balki mahalliy harbiy qo'shinni ham boshqargan; unga yasovulboshi boshchiligidagi yasovullar, shuningdek, ponsadboshi, yuzboshi, elliboshi, o'nboshi kabi harbiy mansabdorlar bo'ysungan, ma'muriy tizimning eng quyi bo'g'inida esa qishloq oqsoqollari turgan [5].

Muhim jihati shundaki, amlok maqomidagi hududiy birlik ham, zarur hollarda, beklik darajasiga ko'tarilishi mumkin bo'lgan bunga Surxon vohasidagi Sarijo'y

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

amlokligining keyinchalik beklilik maqomiga ega bo‘lishi yaqqol misol bo‘la oladi [3]. Bu holat shuni ko‘rsatadiki, beklilik va amlok o‘rtasidagi chegara qat’iy emas, balki markaziy hokimiyatning mahalliy vaziyatga qarab qabul qiladigan qarorlariga bog‘liq bo‘lgan moslashuvchan tizim edi — boshqacha aytganda, ma’muriy boshqaruvdagi daraja belginalishi markazning mintaqani nazorat qilish vositasi bo‘lgan.

Sharqiy Qashqadaryo bekliliklari — Shahrisabz, Kitob, Chiroqchi va Yakkabog‘ — o‘zining tog‘oldi-tog‘li relyefi tufayli markaziy hokimiyat nazoratidan nisbatan yiroq turish imkoniyatiga ega bo‘lgan. Bu geografik omil mintaqaning butun XIX asr davomida namoyon bo‘lgan o‘ziga xos siyosiy xatti-harakatida, ya’ni markazga bo‘ysunishni istamagan an’anada o‘z aksini topgan: manbalarga ko‘ra, 1771-yilda Shahrisabz va G‘uzor bekliliklarida markaziy hokimiyatga qarshi yirik qo‘zg‘olon yuz bergan [6], amir Nasrullo davrida esa Shahrisabz beklarining bo‘ysunmasligiga qarshi kurash 1832-yildan 1858-yilgacha, ya’ni yigirma olti yil davom etgan [6].

Amir Muzaffar hukmronligi davrida bu bekliliklar yana bir bor Buxoroga bo‘ysunishdan bosh tortgan va faqat 1870-yilda general Abramov qo‘mondonligidagi rus qo‘shini aralashuvi bilan bosib olingan [7]; shu bilan birga, general-gubernator Kaufman buyrug‘iga ko‘ra, ular yana Buxoro amiri tayinlagan beklarga qaytarib berilgan [7]. E’tibor qiladigan jihat shundaki, harbiy jihatdan bo‘ysundirilgandan so‘ng ham, mintaqaning ichki boshqaruv tizimi tubdan o‘zgartirilmagan. Manbalarda keltirilishicha, Buxoro shahrida saqlangan markaziy qo‘shin taxminan 20 ming kishini tashkil etgan bo‘lsa, Shahrisabz kabi yirik bekliliklarda mahalliy qo‘shin 1000 dan 2000 kishigacha saqlangan [8] — bu, o‘z navbatida, mintaqaga nisbatan mustaqil harbiy-ma’muriy resurslarni saqlab qolish imkonini bergan.

Natijada, Sharqiy Qashqadaryo bekliliklari rasman Buxoro amirligi tarkibida qolgan holda ham (Shahrisabz 1920-yilgacha, ya’ni amirlik qulagunga qadar, rasman shu tarkibda bo‘lgan [7]), amaliy boshqaruvda ancha yuqori darajadagi avtonomiyani saqlab

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

qolgan. Bu avtonomiya, ta’kidlash joizki, hech qachon rasmiy maqom sifatida tan olinmagan — u, aksincha, markaziy hokimiyatning mintaqani to’liq nazorat qilishga qodir emasligidan kelib chiqqan amaliy, “de-fakto” holat edi.

Surxon vohasi beklilari — xususan, Sherobod, Boysun va Denov — boshqaruv tizimi nuqtai nazaridan Sharqiy Qashqadaryodan bir muhim jihati bilan farqlanadi: bu mintaqa Rossiya imperiyasi hududiga, keyinchalik esa Turkiston general-gubernatorligiga bevosita chegaradosh bo’lgani sababli, markaziy hokimiyatning emas, balki tashqi, imperiyaviy omilning boshqaruv tizimiga ta’siri kuchliroq namoyon bo’lgan. F. Ochildievning tadqiqotida ko’rsatilishicha, Rossiya fuqarolari va qo’shinlarining amirlik hududiga joylashtirilishi natijasida Sherobod bekligi tarkibida butunlay yangi boshqaruv tizimi joriy etilgan [3]. Bu Sharqiy Qashqadaryoda kuzatilmaydigan hodisa, chunki bu mintaqa imperiya chegarasidan ancha ichkarida joylashgan bo’lib, unda tashqi emas, balki ichki markazga qarshi mahalliy omil ustuvor bo’lgan. Yana bir farq shundaki, Surxon vohasida ma’muriy-hududiy chegaralar nisbatan moslashuvchan bo’lib, mavjud amloklarga beklilik maqomi berilishi orqali kengaytirilgan — yuqorida qayd etilgan Sarijo’y amlokligining beklikka aylantirilishi shunday amaliyotning yorqin namunasi hisoblanadi [3]. Bu, ehtimol, markaziy hokimiyatning chegara hududlarida o’z nazoratini kuchaytirish, xususan, Rossiya bilan aloqalarni tartibga solish ehtiyojidan kelib chiqqan bo’lishi mumkin.

Yuqorida keltirilgan ma’lumotlarni umumlashtirsak, ikki mintaq o’rtasida quyidagi asosiy o’xshashlik va farqlarni ko’rsatish mumkin. O’xshashlik shundaki, ikkala mintaq ham umumiy Buxoro ma’muriy tizimi doirasida — bek, uning harbiy-ma’muriy apparati va quyi bo’g’indagi oqsoqollik instituti orqali boshqarilgan; ikkalasida ham markaziy hokimiyat mahalliy sharoitga qarab ma’muriy-hududiy birlikning maqomini o’zgartirish imkoniyatiga ega bo’lgan. Farq esa, birinchi navbatda, boshqaruv tizimidagi o’zgarishlarni keltirib chiqargan omilning tabiatida

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

namoyon bo‘ladi: Sharqiy Qashqadaryoda bu omil asosan ichki — mintaqaning tarixan shakllangan markazga qarshi avtonom an‘anasi va uning geografik-harbiy negizi bo‘lsa, Surxon vohasida bu omil ko‘proq tashqi imperiya bilan chegaradoshlik va rus fuqarolari/qo‘shinlarining joylashtirilishi bilan bog‘liq bo‘lgan. Boshqacha aytganda, agar Sharqiy Qashqadaryoda markaz-viloyat munosabatlari “markaz — mahalliy bek” o‘qi bo‘ylab kechgan bo‘lsa, Surxon vohasida bu munosabatlarga uchinchi, tashqi kuch — Rossiya imperiyasi — ham faol ravishda aralashgan.

Shu o‘rinda bir mulohazani aytib o‘tish lozim: “ichki” va “tashqi” omillar o‘rtasidagi bu farqni mutlaqlashtirib bo‘lmaydi. Chunki, Sharqiy Qashqadaryo bekliklari ham, yuqorida ko‘rsatilganidek, 1870-yilda aynan rus qo‘shini aralashuvi orqali bo‘ysundirilgan, ya‘ni bu yerda ham tashqi omil muayyan rol o‘ynagan. Farq, aslida, omilning mavjudligida emas, balki uning ustuvorlik darajasida: Sharqiy Qashqadaryoda tashqi kuch faqat epizodik, bir martalik harbiy aralashuv sifatida namoyon bo‘lgan bo‘lsa, Surxon vohasida u doimiy, institutsional shaklga — mintaqada muqim joylashgan qo‘shin va fuqarolar, shuningdek, ular talab qilgan yangi boshqaruv normalari shaklida aylangan. Aynan shu farq ikki mintaqadagi avtonomiya tabiatining tubdan boshqacha bo‘lishiga olib kelgan: birida pastdan, mahalliy kuchlar tomonidan qo‘llab-quvvatlangan qarshilik, ikkinchisida yuqoridan, imperiya ehtiyojlari asosida amalga oshirilgan institutsional o‘zgarish.

Ikkinchi farq avtonomiyaning shakli va davomiyligida. Sharqiy Qashqadaryo bekliklarining avtonomiyasi asrlar osha shakllangan, qurolli qarshilik shaklida namoyon bo‘lgan va markaziy hokimiyat tomonidan bir necha bor bostirilishga urinilgan, biroq to‘liq bartaraf etilmagan an‘ana edi. Surxon vohasidagi o‘zgarishlar esa, aksincha, ko‘proq “yuqoridan” — markaziy hokimiyat yoki imperiya ma‘muriyati tomonidan tashabbus qilingan rasmiy-institutsional islohotlar tarzida amalga oshirilgan.

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

Tadqiqot xulosasi shuni ko‘rsatadiki, Buxoro amirligi tarkibidagi bekliklar, umumiy ma’muriy-huquqiy asosga ega bo‘lishiga qaramay, mahalliy geografik, tarixiy va geosiyosiy sharoitlarga qarab sezilarli darajada farqlanuvchi boshqaruv amaliyotini namoyish etgan. Sharqiy Qashqadaryo bekliklari o‘zining ichki, tarixan shakllangan avtonom an‘anasi bilan, Surxon vohasi bekliklari esa tashqi, imperiyaviy omil ta’sirida yuzaga kelgan institutsional o‘zgarishlar bilan harakterlanadi. Qo‘shimchasiga, yuqorida ko‘rsatilganidek, bu ikki omil to‘liq bir-biridan ajratilgan holda emas, balki turli nisbatlarda ikkala mintaqada ham mavjud bo‘lgan. Bu ikki holatning qiyosiy tahlili Buxoro amirligidagi markaz-viloyat munosabatlarining yagona, bir xil sxema bo‘yicha emas, balki har bir mintaqaning o‘ziga xos tarixiy sharoitiga moslashgan holda rivojlanganini ko‘rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Rajabov Q. Mung‘li kechmish yoxud tarixdan bir saboq (suhbat) // ziyouz.uz, 2014.
2. Xoliqulov A. Qashqadaryo bekliklari XIX–XX asr boshlarida: tarix fanlari nomzodi ... dissertatsiyasi. — Toshkent: O‘zMU, 2011. — 112 b.
3. Ochildiev F. XIX asrning ikkinchi yarmi — XX asr boshlarida Surxon vohasi bekliklarining ma’muriy bo‘linishi va boshqaruv tizimi // Jamiyat va innovatsiyalar. — 2021. — T. 2, №4/S. — B. 387–397.
4. Said Olimxon, amir. Buxoro xalqining hasrati tarixi. — Elektron nashr: n.ziyouz.com.
5. Buxoro amirligi (avvali va oxiri) // shosh.uz — tarixiy maqolalar to‘plami.
6. XIX asr birinchi yarmida Buxoro amirligi: ma’ruza matni // ziyonet.uz elektron resursi.
7. Shahrisabz haqida // Qomus.info — o‘zbek entsiklopedik lug‘ati.

"ZAMONAVIY TA'LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI"

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

IMPROVING POST-CERTIFICATION INSPECTION CONTROL OF PRODUCT QUALITY IN MANUFACTURING ENTERPRISES

Tuychiyev Sherzod Baxtiyor o'g'li

Tashkent International Medical Technical College, Chirchiq, Tashkent Region

Deputy Director for Youth Affairs

Abstract

This thesis examines the organization and improvement of post-certification inspection control of product quality in manufacturing enterprises. The role of inspection control in ensuring the continuous compliance of products with established standards, technical regulations, and quality indicators after certification is analyzed. The study considers the current state of control processes, identified non-conformities, monitoring effectiveness, and factors influencing the stability of quality in the production process. In addition, directions for improving inspection control based on a risk-based approach, digital monitoring, documentation, and rapid analysis tools are substantiated. The proposed approaches contribute to ensuring the stability of certified product quality, early detection of non-conformities, protection of consumer interests, and enhancement of enterprise competitiveness.

Keywords

product quality, certification, inspection control, conformity assessment, technical regulation, quality management, monitoring, risk-based control, manufacturing enterprise, digital control.

**ISHLAB CHIQARISH KORXONALARIDA MAHSULOT SIFATINI
SERTIFIKATLASHDAN SO'NGGI INSPEKSIYA NAZORATINI
TAKOMILLASHTIRISH**

Tuychiyev Sherzod Baxtiyor o'g'li

Toshkent viloyati, Chirchiq shahri, Toshkent Xalqaro tibbiyot texnikumi

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

Direktorning yoshlar bilan ishlash bo'yicha o'rinbosari

Annotatsiya. Ushbu tezisda ishlab chiqarish korxonalarida mahsulot sifatini sertifikatlashdan keyingi inspeksiya nazoratini tashkil etish va uni takomillashtirish masalalari yoritiladi. Sertifikatlashtirishdan so'ng mahsulotning belgilangan standartlar, texnik reglamentlar va sifat ko'rsatkichlariga doimiy muvofiqligini ta'minlashda inspeksiya nazoratining o'rni tahlil qilinadi. Tadqiqotda nazorat jarayonlarining amaldagi holati, aniqlanayotgan nomuvofiqliklar, monitoring samaradorligi hamda ishlab chiqarish jarayonida sifat barqarorligini ta'minlashga ta'sir etuvchi omillar ko'rib chiqiladi. Shuningdek, inspeksiya nazoratini riskga asoslangan yondashuv, raqamli monitoring, hujjatlashtirish va tezkor tahlil vositalari asosida takomillashtirish yo'nalishlari asoslanadi. Taklif etilayotgan yondashuvlar sertifikatlangan mahsulot sifatining barqarorligini ta'minlash, nomuvofiqliklarni erta aniqlash, iste'molchilar manfaatlarini himoya qilish va korxonalarning raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: mahsulot sifati, sertifikatlashtirish, inspeksiya nazorati, muvofiqlikni baholash, texnik reglament, sifat menejmenti, monitoring, riskga asoslangan nazorat, ishlab chiqarish korxonasi, raqamli nazorat.

ASOSIY QISM

Ishlab chiqarish korxonalarida mahsulot sifatini sertifikatlashdan keyingi inspeksiya nazorati mahsulotning belgilangan talablar asosida barqaror ishlab chiqarilayotganini aniqlashga xizmat qiladi. Mazkur nazorat jarayonida mahsulot sifati bilan bir qatorda ishlab chiqarish texnologiyasi, xomashyo sifati, sinov natijalari, sifat menejmenti tizimi va hujjatlarning yuritilish holati ham baholanadi.

Inspeksiya nazoratining samaradorligi, avvalo, nazorat obyektlarini to'g'ri tanlashga bog'liq. Bunda mahsulotning xavf darajasi, undan foydalanish sohasi, avvalgi tekshiruvlarda aniqlangan nomuvofiqliklar, iste'molchilar murojaatlari va ishlab

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

chiqarish hajmi kabi omillar hisobga olinishi lozim. Riskga asoslangan yondashuv yuqori xavfli mahsulotlar va muammoli ishlab chiqarish jarayonlariga ko‘proq e’tibor qaratish imkonini beradi.

Nazorat jarayonini takomillashtirishning muhim yo‘nalishlaridan biri — raqamli monitoring vositalaridan foydalanishdir. Ishlab chiqarish ko‘rsatkichlari, laboratoriya sinovlari natijalari, aniqlangan nomuvofiqliklar va tuzatish choralari yagona elektron tizimda yuritilganda nazoratning tezkorligi va shaffofligi oshadi. Bu esa inspeksiya organlariga mahsulot sifati bilan bog‘liq o‘zgarishlarni erta aniqlash va zarur choralarni o‘z vaqtida ko‘rish imkonini beradi.

Shuningdek, inspeksiya nazoratida faqat yakuniy mahsulotni tekshirish bilan cheklanmasdan, ishlab chiqarish jarayonining barcha muhim bosqichlarini kuzatish maqsadga muvofiq. Xomashyoni qabul qilishdan boshlab tayyor mahsulotni saqlash va iste’molchiga yetkazib berishgacha bo‘lgan jarayonlarda sifatga ta’sir qiluvchi omillarni nazorat qilish mahsulot nomuvofiqligi xavfini kamaytiradi.

Inspeksiya nazoratining yana bir muhim jihati — aniqlangan kamchiliklar bo‘yicha tuzatish va oldini olish choralarining samaradorligini baholashdir. Nomuvofiqlikning sababini faqat bartaraf etish emas, balki uning qayta takrorlanishiga olib keluvchi omillarni aniqlash va tizimli choralar ishlab chiqish sifat boshqaruvining muhim talabi hisoblanadi.

Shunday qilib, sertifikatlashdan keyingi inspeksiya nazoratini riskga asoslangan baholash, raqamli monitoring, jarayonli yondashuv va muntazam tahlil asosida tashkil etish mahsulot sifatining barqarorligini oshirish hamda ishlab chiqarish korxonalarida sifat menejmenti tizimini yanada takomillashtirishga xizmat qiladi.

XULOSA

Ishlab chiqarish korxonalarida mahsulot sifatini sertifikatlashdan keyingi inspeksiya nazorati sertifikatlangan mahsulotning belgilangan standart va texnik

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

talablarga doimiy muvofiqligini ta’minlashda muhim ahamiyatga ega. Inspeksiya nazorati faqat tayyor mahsulotni tekshirish bilan cheklanmasdan, ishlab chiqarish jarayoni, xomashyo sifati, sinov natijalari, hujjatlashtirish va aniqlangan nomuvofiqliklarni bartaraf etish holatini ham qamrab olishi lozim.

Tahlil shuni ko’rsatadiki, inspeksiya nazoratini takomillashtirishda riskga asoslangan yondashuv, raqamli monitoring, jarayonlarni avtomatlashtirish va ma’lumotlarni tizimli tahlil qilish muhim yo’nalishlar hisoblanadi. Bunday yondashuv nazorat resurslarini samarali taqsimlash, yuqori xavfli jarayonlarni tezkor aniqlash va sifat ko’rsatkichlarining barqarorligini ta’minlash imkonini beradi.

Shunday qilib, sertifikatlashdan keyingi inspeksiya nazoratini zamonaviy boshqaruv va raqamli texnologiyalar bilan uyg’unlashtirish mahsulot sifatini oshirish, nomuvofiqliklarning oldini olish, iste’molchilar manfaatlarini himoya qilish hamda ishlab chiqarish korxonalarining raqobatbardoshligini mustahkamlashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. ISO/IEC 17065:2012. *Conformity assessment — Requirements for bodies certifying products, processes and services*. Geneva: International Organization for Standardization. Mazkur standart mahsulot, jarayon va xizmatlarni sertifikatlashtiruvchi organlarga qo’yiladigan talablarni, jumladan, sertifikatlashdan keyingi nazorat jarayonlarini belgilaydi. ([ISO](#))
2. ISO/IEC 17067:2013. *Conformity assessment — Fundamentals of product certification and guidelines for product certification schemes*. Geneva: International Organization for Standardization. Standart mahsulotlarni sertifikatlashtirish sxemalari va inspeksiya nazoratini tashkil etish uchun metodik asoslarni belgilaydi. ([ISO](#))
3. ISO 9001:2015. *Quality management systems — Requirements*. Geneva: International Organization for Standardization.

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

4. ISO 19011:2026. *Guidelines for auditing management systems*. Geneva: International Organization for Standardization. 2026-yilgi nashr menejment tizimlari auditini tashkil etish bo‘yicha amaldagi qo‘llanma hisoblanadi. ([ISO](#))
5. ISO/IEC 17020:2012. *Conformity assessment — Requirements for the operation of various types of bodies performing inspection*. Geneva: International Organization for Standardization.
6. ISO/IEC 17060:2022. *Conformity assessment — Code of good practice*. Geneva: International Organization for Standardization. ([ISO](#))
7. International Organization for Standardization. *Conformity assessment: product, process and service certification bodies*. Sertifikatlashtirish sxemalarida baholash, inspeksiya, sinov va keyingi nazorat faoliyatini tashkil etish tamoyillari. ([ISO](#))

"ZAMONAVIY TA'LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI"

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

NEUROPROTECTIVE POTENTIAL OF BIOLOGICALLY ACTIVE COMPOUNDS FROM CISTANCHAE PLANTS IN ALZHEIMER'S AND PARKINSON'S DISEASES

Sohiba Xoshimova Ulug'bek qizi

xoshimova.sohiba09@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0009-2976-4083>

Fergana State University

Abstract. This thesis examines the neuroprotective potential of biologically active compounds from Cistanche plants in Alzheimer's and Parkinson's diseases. Under current medical conditions, neurodegenerative diseases are becoming one of the key challenges in healthcare, causing disability and death among elderly populations. The study analyzes the main pharmacological components of Cistanche plants (phenylethanoid glycosides, polysaccharides, iridoids) and their mechanisms of neuronal protection through antioxidant, anti-apoptotic, and anti-inflammatory effects.

Keywords: Cistanche, neuroprotection, Alzheimer's disease, Parkinson's disease, phenylethanoid glycosides, echinacoside, antioxidant, neuroinflammation.

CISTANCHAE TURKUMIGA MANSUB O'SIMLIKLARNING ALZGEYMER VA PARKINSON KASALLIKLARIDA NEYROPROTEKTIV SALOHIYATI

Sohiba Xoshimova Ulug'bek qizi

xoshimova.sohiba09@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0009-2976-4083>

Farg'ona Davlat Universiteti

Annotatsiya. Mazkur tezisdagi Cistanche turkumiga mansub o'simliklarning tarkibidagi biologik faol birikmalarning Alzgeymer va Parkinson kasalliklaridagi neyroprotektiv salohiyati ko'rib chiqiladi. Bugungi sharoitda neyrodegenerativ

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

kasalliklar sog'liqni saqlash sohasidagi asosiy muammolardan biriga aylanib, keksa yoshdagi aholi orasida nogironlik va o'limning yetakchi sabablaridan hisoblanadi. Tadqiqotda Cistanche o'simliklarining asosiy farmakologik komponentlari (feniletanoid glikozidlari, polisaxaridlar, iridoidlar) va ularning antioksidant, anti-apoptotik hamda anti-inflamator ta'sir orqali neyronlarni himoya qilish mexanizmlari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Cistanche, neyroteksiya, Alzheimer kasalligi, Parkinson kasalligi, feniletanoid glikozidlari, ekinakozid, antioksidant, neyroinflamatsiya.

KIRISH

Alzheimer va Parkinson kasalliklari keksayib borayotgan aholida ko'p uchraydigan, markaziy asab tizimining progressiv kasalliklaridir. Alzheimer kasalligida xotira va tafakkur pasayadi, Parkinson kasalligida esa harakatlarning sekinlashishi, mushaklar rigidligi, tremor va muvozanat buzilishi kuzatiladi.

Alzheimer kasalligida amiloid-beta peptidining to'planishi, tau oqsilining giperfosforlanishi, sinaptik aloqalarning buzilishi va mikroglial yallig'lanish muhim o'rin tutadi. Parkinson kasalligida qora substansiyadagi dopaminergik neyronlarning nobud bo'lishi, α -sinuklein to'planishi, mitoxondrial disfunktsiya va oksidlovchi stress asosiy patologik jarayonlardan hisoblanadi.

Cistanche turkumiga mansub o'simliklar an'anaviy tibbiyotda umumiy quvvatni oshiruvchi va qarish jarayonlarini sekinlashtiruvchi dorivor manba sifatida qo'llangan. Zamonaviy tadqiqotlar ularning antioksidant, yallig'lanishga qarshi va neyrotektiv xususiyatlarini o'rganmoqda.

Tadqiqotning maqsadi — Cistanche turkumiga mansub o'simliklar tarkibidagi biologik faol birikmalarni tavsiflash hamda ularning Alzheimer va Parkinson kasalliklaridagi ehtimoliy neyrotektiv mexanizmlarini tahlil qilish.

"ZAMONAVIY TA'LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI"

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

Tadqiqot vazifalari: Cistanche turlarining kimyoviy tarkibini tavsiflash; asosiy biomoddalarni aniqlash; ularning antioksidant va yallig'lanishga qarshi xususiyatlarini tahlil qilish; Alzheimer kasalligida kognitiv funksiyalarga ta'sirini baholash; Parkinson kasalligida dopaminergik neyronlarni himoya qilish imkoniyatlarini o'rganish.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Cistanche turkumining biologik faol moddalari

Cistanche Orobanchaceae oilasiga mansub dorivor o'simliklar turkumidir. Cistanche deserticola va Cistanche tubulosa farmakologik tadqiqotlarda eng ko'p o'rganilgan turlar hisoblanadi. Ularning biologik faolligi, asosan, feniletanoid glikozidlar, polisaxaridlar, iridoidlar, flavonoidlar va fenolik birikmalar bilan bog'liq.

Birikmalar guruhi	Asosiy vakillari	Ehtimoliy ta'siri
Feniletanoid glikozidlar	Echinacoside, acteoside, tubuloside B	Antioksidant va neyroprotektiv
Iridoidlar	Iridoid glikozidlar	Yallig'lanishga qarshi
Polisaxaridlar	Cistanche polisaxaridlari	Immunomodulyator va antioksidant
Flavonoidlar	Flavonoid hosilalari	Erkin radikallarni kamaytirish
Fenolik birikmalar	Fenolik kislotalar	Oksidlovchi stressni cheklash

Feniletanoid glikozidlar Cistanche o'simliklarining eng ko'p o'rganilgan faol komponentlaridir. Echinacoside va acteoside hujayralarni oksidlovchi shikastlanishdan himoya qilishi, yallig'lanish mediatorlari ishlab chiqarilishini kamaytirishi va neyronlar hayotchanligini qo'llab-quvvatlashi mumkin.

Alzheimer kasalligida ehtimoliy ta'sir mexanizmlari

Alzheimer kasalligida Cistanche biomoddalarining ta'siri, avvalo, oksidlovchi stressni kamaytirish bilan bog'liq. Erkin radikallarning ortiqcha hosil bo'lishi neyron membranalari, oqsillar va mitoxondriyalarni zararlaydi. Echinacoside hamda acteoside antioksidant himoya tizimlarini qo'llab-quvvatlashi mumkin.

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

Cistanche feniletanoid glikozidlari mikroglial hujayralarning ortiqcha faollashuvini susaytirishi va TLR4/NF- κ B signal yo‘lini tartibga solishi mumkin. Natijada TNF- α va IL-1 β kabi yallig‘lanish mediatorlarining hosil bo‘lishi kamayishi ehtimoli mavjud.

Eksperimental tadqiqotlarda Cistanche ekstraktlari va feniletanoid glikozidlar o‘rganish hamda xotira buzilishlarini kamaytirishi, sinaptik oqsillar faoliyatini saqlashi mumkinligi ko‘rsatilgan. Ayrim ishlar amiloid-beta va tau patologiyasiga ta’sir ehtimolini ham ko‘rsatadi, biroq bu natijalar asosan hayvon modellarida olingan.

Parkinson kasalligida ehtimoliy ta’sir mexanizmlari

Parkinson kasalligida Cistanche biomoddalarining asosiy istiqbolli yo‘nalishi dopaminergik neyronlarni himoya qilishdir. MPTP va rotenon modellarida Cistanche ekstraktlari dopaminergik hujayralar zararlanishini kamaytirishi mumkinligi qayd etilgan.

Ayrim Cistanche birikmalari monoaminoksidaza-B faolligini cheklashi mumkin. MAO-B dopamin parchalanishida ishtirok etadi; uning ortiqcha faolligi dopamin kamayishi va oksidlovchi metabolitlar ko‘payishiga olib keladi. Shu sababli mazkur fermentga ta’sir Parkinson kasalligida muhim tadqiqot yo‘nalishi hisoblanadi.

Cistanche birikmalari mitoxondrial membrana barqarorligini saqlash, hujayra energetikasini qo‘llab-quvvatlash va apoptoz jarayonini cheklash orqali dopaminergik neyronlarning hayotchanligini oshirishi mumkin. Biroq bu mexanizmlarni klinik jihatdan tasdiqlash uchun standartlashtirilgan preparatlar va nazoratli tadqiqotlar zarur.

Umumiy neyroprotektiv model

Cistanche biomoddalari → oksidlovchi stressning kamayishi → neyroyallig‘lanishning susayishi → mitoxondrial faoliyatning yaxshilanishi → neyronlar apoptozining cheklanishi → sinaptik va dopaminergik tizimlarning saqlanishi.

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

Patologik jarayon	Ehtimoliy ta’sir	Kutiladigan natija
Oksidlovchi stress	Erkin radikallarni kamaytirish	Neyron membranalarini himoya qilish
Neyroyallig‘lanish	Yallig‘lanish signal yo‘llarini susaytirish	Mikroglial faollik kamayishi
Mitoxondrial disfunksiya	Energiya almashinuvini qo‘llab-quvvatlash	Neyronlar hayotchanligi oshishi
Apoptoz	Kaspaza-3 faolligini cheklash	Neyronlar nobud bo‘lishi kamayishi
Dopamin almashinuvi	MAO-B faolligini pasaytirish	Dopamin darajasi saqlanishi

XULOSA

Cistanche turkumiga mansub o‘simliklar Alzheimer va Parkinson kasalliklarida istiqbolli neuroprotektiv biomoddalar manbai hisoblanadi. Ularning tarkibidagi echinacoside, acteoside, tubuloside B, cistanoside A va boshqa feniletanoid glikozidlar oksidlovchi stress, neyroyallig‘lanish, mitoxondrial disfunksiya va apoptozga bir vaqtning o‘zida ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

Alzheimer kasalligida Cistanche birikmalari xotira va o‘rganish qobiliyatini qo‘llab-quvvatlash, mikroglial faollikni kamaytirish va sinaptik tuzilmalarni saqlash bilan bog‘langan. Parkinson kasalligida esa dopaminergik neyronlarni himoya qilish, MAO-B faolligini cheklash va mitoxondrial muvozanatni saqlash asosiy istiqbolli yo‘nalishlardir.

Mavjud ma’lumotlarning katta qismi laboratoriya va hayvonlar tadqiqotlariga asoslangan. Shu sababli Cistanche ekstraktlarini Alzheimer yoki Parkinson kasalliklarining asosiy davosi sifatida tavsiya etish mumkin emas. Kelgusida faol

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

moddalarni standartlashtirish, xavfsizlikni baholash va katta klinik tadqiqotlar o‘tkazish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Preclinical Evidence and Possible Mechanisms of Extracts or Compounds from Cistanches in Alzheimer’s Disease. Oxidative Medicine and Cellular Longevity. 2019.
2. Neuroprotective Effects of Cistanches Herba Therapy on Patients with Moderate Alzheimer’s Disease. Evidence-Based Complementary and Alternative Medicine. 2015.
3. Phenylethanoid Glycosides of Cistanche deserticola Improve Learning and Memory Disorders in APP/PS1 Mice by Regulating Glial Cell Activation and Inhibiting TLR4/NF- κ B Signaling Pathway. 2023.
4. Evaluation of the Neuroprotective Effect of Total Glycosides of Cistanche deserticola in MPTP-Induced Neuronal Injury. 2024.
5. Phenylethanoid Glycosides from Cistanche deserticola Y. C. Ma. 2026.
6. The Mechanism of Memory Enhancement of Acteoside from Cistanche deserticola. 2015.
7. Cistanches Herba: A Neuropharmacology Review. Frontiers in Pharmacology. 2016.
8. Analysis of the Active Ingredients and Health Applications of Cistanche Species. 2023.

"ZAMONAVIY TA'LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI"

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

IDENTIFICATION OF FACTORS INFLUENCING PRODUCTION EFFICIENCY

Tokhirov Shodiyor Zafar o'g'li

Master in economics

Annotation

This thesis comprehensively analyses the key factors affecting production efficiency. The study examines economic, technological, organisational and social factors separately, revealing the mechanisms of their impact on enterprise performance. Empirical analysis was carried out on the example of industrial enterprises in Uzbekistan using regression analysis and correlation methods. The results show that technological renewal and labour productivity have the strongest positive impact on production efficiency. Based on the findings, practical recommendations aimed at improving enterprise competitiveness are developed.

Keywords

production efficiency, factor analysis, labor productivity, technological upgrading, firm competitiveness, panel data, Toda–Yamamoto test

ISHLAB CHIQRISH SAMARADORLIGIGA TA'SIR ETUVCHI OMILLARNI ANIQLASH

Toxirov Shodiyor Zafar o'g'li

iqtisod fanlari bo'yicha magestr

Annotatsiya. Ushbu tezisdan ishlab chiqarish samaradorligiga ta'sir etuvchi asosiy omillar kompleks tarzda tahlil qilinadi. Tadqiqotda iqtisodiy, texnologik, tashkiliy va ijtimoiy omillar alohida ko'rib chiqilib, ularning korxona faoliyatiga ta'sir mexanizmlari ochib beriladi. O'zbekiston sanoat korxonalari misolida empirik tahlil o'tkazilgan bo'lib, regresion tahlil va

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

korrelyatsiya usullaridan foydalanilgan. Natijalar shuni ko'rsatadiki, texnologik yangilanish va mehnat unumdorligi samaradorlikka eng kuchli ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Olingan natijalar asosida korxonalar raqobatbardoshligini oshirishga qaratilgan amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: ishlab chiqarish samaradorligi, omillar tahlili, mehnat unumdorligi, texnologik yangilanish, korxona raqobatbardoshligi, panel ma'lumotlar, Toda-Yamamoto

Ishlab chiqarish samaradorligi – bu iqtisodiy nazariya va amaliyotning asosiy kategoriyalaridan biri bo'lib, korxona faoliyatining muvaffaqiyatini belgilovchi muhim ko'rsatkichdir. Globallashuv jarayoni va bozor raqobatining kuchayishi sharoitida har bir korxona samaradorligini oshirish masalasi tobora dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Xalqaro Valuta Jamg'armasi (XVJ) ma'lumotlariga ko'ra, rivojlanayotgan mamlakatlar iqtisodiyotida ishlab chiqarish samaradorligi ko'rsatkichini 10% ga oshirish yalpi ichki mahsulot (YaIM) o'sishiga 3-5% qo'shimcha ulush qo'sha oladi. Bu esa mazkur yo'nalishda tadqiqot o'tkazishning amaliy ahamiyatini yanada oshiradi.

O'zbekiston Respublikasida iqtisodiyotni modernizatsiya qilish va sanoatni rivojlantirish strategiyasi doirasida ishlab chiqarish samaradorligini oshirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylanmoqda. 2022–2026-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning yangi taraqqiyot strategiyasida ham sanoat ishlab chiqarish samaradorligini oshirishga alohida e'tibor qaratilgan. Mamlakatimiz sanoat sektori YaIMdagi ulushi yildan-yilga oshib bormoqda va 2023-yilda bu ko'rsatkich 28.4% ga yetdi.

Tadqiqotning asosiy maqsadi – O'zbekiston sanoat korxonalarida ishlab chiqarish samaradorligiga ta'sir etuvchi omillarni aniqlash, ularni

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

tasniflashtirish va miqdoriy baholash, shuningdek, olingan natijalar asosida samaradorlikni oshirishga qaratilgan amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqotning ilmiy yangiligi – mavjud adabiyotlarda individual omillargagina e’tibor qaratilgan bo’lsa, ushbu ish birinchi marta O’zbekiston sharoitida barcha asosiy omillarni bir tizimda tahlil qiladi hamda ularning nisbiy ahamiyatini aniqlaydi.

Maqolaning tuzilishi quyidagichadir: ikkinchi bo’limda adabiyotlar sharhi va nazariy asos bayon etiladi; uchinchi bo’limda tadqiqot metodologiyasi taqdim qilinadi; to’rtinchi bo’limda empirik tahlil natijalari muhokama qilinadi; beshinchi bo’limda omillar tasnifi va ularning ahamiyati baholanadi; oltinchi bo’limda xulosalar va tavsiyalar beriladi. Maqola manfaatdor tomonlar – tadqiqotchilar, korxona rahbarlari va davlat siyosatini shakllantirishda ishtirok etuvchi mutaxassislar uchun amaliy foydali bo’lishini mualliflar umid qiladi.

Ishlab chiqarish samaradorligi masalasi iqtisodiy fanlarda ko’p yillar davomida o’rganib kelinmoqda. Klassik iqtisodchi A.Smit (1776) mehnat taqsimotini samaradorlikni oshirishning asosiy omili sifatida ko’rsatgan. Uning fikricha, mehnat taqsimoti nafaqat individual malakani oshiradi, balki ishlab chiqarish jarayonini optimallashtirish imkoniyatini ham yaratadi. K.Marks (1867) kapitalning organik tuzilishi va mehnat intensivligi nuqtai nazaridan samaradorlik masalalarini tahlil qilgan bo’lsa, A.Marshall (1890) tashqi iqtisodiyot va agglomeratsiya effektlarining samaradorlikka ta’sirini o’rgangan.

XX asrda F.Teylor (1911) ilmiy menejment nazariyasini ishlab chiqib, mehnat unumdorligini oshirishning tizimli usullarini taklif etdi. U mehnat operatsiyalarini xronometraj qilish, optimal ish usullarini aniqlash va ishchilarni maxsus tayyorlash orqali samaradorlikni sezilarli darajada oshirish mumkinligini isbotladi. Keyinroq Farrell (1957) samaradorlikni o’lchashning

chegara tahlili usulini ishlab chiqib, texnik samaradorlik, taqsimot samaradorligi va iqtisodiy samaradorlik tushunchalarini farqladi.

Zamonaviy tadqiqotchilar orasida Coelli va boshqalar (1998) ishlab chiqarish samaradorligini texnik, taqsimot va iqtisodiy samaradorlik komponentlariga ajratgan holda tahlil qilish usulini taklif etdilar. Ushbu yondashuv korxona samaradorligini ko'p qirrali baholash imkonini beradi. Solow (1957) texnologik o'zgarishning iqtisodiy o'sishga ta'sirini o'lchash metodologiyasini ishlab chiqdi va bugungi kunda keng qo'llaniladigan «umumiy omil samaradorligi» (Total Factor Productivity – TFP) ko'rsatkichiga asos soldi.

O'zbekiston sharoitida Toshmatov (2019) sanoat korxonalarida kapital samaradorligi va investitsiyalar o'rtasidagi bog'liqlikni o'rgangan. Uning tadqiqoti korxona qiymati bilan kapital zichligi o'rtasida musbat korrelyatsiya mavjudligini ko'rsatdi. Mirzaev (2021) texnologik innovatsiyalar va ishlab chiqarish samaradorligi o'rtasidagi munosabatni tahlil qilib, raqamlashtirishning samaradorlikka ijobiy ta'sir ko'rsatishini aniqladi. Xasanov (2022) esa boshqaruv sifati va korxona natijadorligi o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganib, strategik rejalashtirish va korporativ boshqaruvning muhimligini ta'kidl.

1. TADQIQOT METODOLOGIYASI

3.1. Ma'lumotlar bazasi va o'zgaruvchilar

Tadqiqotda 2015–2023-yillar davomida O'zbekistonning 120 ta sanoat korxonasidan to'plangan panel ma'lumotlaridan foydalanildi. Korxonalar quyidagi tarmoqlarga mansub: mashinasozlik (28%), oziq-ovqat sanoati (22%), to'qimachilik (19%), kimyo sanoati (15%), qurilish materiallari (10%) va boshqa tarmoqlar (6%). Kichik, o'rta va yirik korxonalar

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

proporsional ravishda tanlab olindi. Ma'lumotlar O'zbekiston Statistika agentligi hisobotlari, korxonalar moliyaviy hisobotlari va mualliflar tomonidan o'tkazilgan so'rovnomalar asosida shakllantirildi.

Asosiy o'zgaruvchilar sifatida quyidagilar tanlandi: bog'liq o'zgaruvchi sifatida umumiy omil samaradorligi (TFP) Solow qoldiq usulida hisoblandi; mustaqil o'zgaruvchilar sifatida mehnat unumdorligi (LP – bir ishchi boshiga qo'shilgan qiymat), kapital zichligi (KI – kapital/mehnat nisbati), innovatsiya xarajatlari (R&D; – yalpi aylanmadan foizi), boshqaruv sifati indeksi (MQ – 1-10 shkalada ekspert baholovi), eksport ulushi (EX – jami sotuvdan foizi) va raqamlashtirish darajasi (DI – 0-5 shkalada) tanlandi.

3.1. Tahlil usullari

Tahlilning asosiy metodlari sifatida ko'p omilli regresion tahlil (OLS), qat'iy effektlar modeli (Fixed Effects) va tasodifiy effektlar modeli (Random Effects) qo'llanildi. Eng maqbul modelni tanlash uchun Hausman testi amalga oshirildi. O'zgaruvchilar statsionarligi ADF va PP testlari yordamida tekshirildi. Omillar o'rtasidagi ko'p kollinearlik muammosini aniqlash uchun VIF ko'rsatkichi hisoblab chiqildi.

Regresion model quyidagi shaklda ifodalanadi:

$$\text{TFP}(it) = \alpha + \beta_1 \cdot \text{LP}(it) + \beta_2 \cdot \text{KI}(it) + \beta_3 \cdot \text{R\&D;}(it) + \beta_4 \cdot \text{MQ}(it) + \beta_5 \cdot \text{EX}(it) + \beta_6 \cdot \text{DI}(it) + \mu(i) + \varepsilon(it)$$

Umumiy omil samaradorligi	TFP	Indeks	1.000	0.234	0.411	1.873
Mehnat unumdorligi	LP	mln. so'm	84.3	18.6	41.2	162.7
Kapital zichligi	KI	Nisbat	2.41	0.87	0.94	5.12
Innovatsiya xarajati	R&D;	%	3.2	1.8	0.1	9.7
Boshqaruv sifati	MQ	1-10 ball	6.8	1.4	3.1	9.5
Eksport ulushi	EX	%	18.4	12.1	0.0	67.3

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

Raqamlashtirish darajasi	DI	0-5 ball	2.7	1.1	0.5	5.0
--------------------------	----	----------	-----	-----	-----	-----

2. TAHLIL VA NATIJALAR

1- rasm. TFP dinamikasi (2015–2023): O'zbekiston sanoat korxonalari o'rtacha ko'rsatkichi

2.1. Korrelyatsion tahlil natijalari

Korrelyatsion tahlil natijalariga ko'ra, barcha tanlangan omillar va umumiy omil samaradorligi o'rtasida musbat korrelyatsiya mavjud. Eng yuqori korrelyatsiya mehnat unumdorligi ($r=0.74$) va innovatsiya xarajatlari ($r=0.68$) bilan kuzatildi. Raqamlashtirish darajasi ham samaradorlik bilan kuchli bog'liqlik ko'rsatdi ($r=0.65$). Boshqaruv sifati ($r=0.58$) va kapital zichligi ($r=0.62$) o'rtacha darajada korrelyatsiyaga ega bo'lsa, eksport ulushi ($r=0.43$) nisbatan past, ammo statistik jihatdan muhim korrelyatsiya ko'rsatdi. Ko'p kollinearlik tekshiruvi natijasida VIF ko'rsatkichlari barcha o'zgaruvchilar uchun 5 dan past ekanligi aniqlandi, bu esa modelda ko'p kollinearlik muammosi yo'qligini tasdiqlaydi.

2.2. Regresion tahlil natijalari

Hausman testi natijasi qat'iy effektlar modelini afzal ko'rishga imkon berdi ($\chi^2=31.4$, $p=0.000$). Qat'iy effektlar modelidan olingan regresion

"ZAMONAVIY TA'LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI"

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

tahlil natijalari 2-jadvalda keltirilgan. Modelning umumiy aniqlash koeffitsienti $R^2=0.784$ bo'lib, bu tanlangan o'zgaruvchilar umumiy omil samaradorligidagi tebranishlarning 78.4% ini izohlashini anglatadi. F-statistikaning yuqori qiymati ($F=86.3$, $p<0.001$) modelning umumiy ahamiyatligini tasdiqlaydi.

1-jadval. Qat'iy effektlar modeli natijalari (Bog'liq o'zgaruvchi: TFP)

O'zgaruvchi	Koeffitsient	Std. xato	t-statistika	p-qiymat	VIF
Mehnat unumdorligi (LP)	0.431***	0.067	6.43	0.000	2.14
Kapital zichligi (KI)	0.218**	0.094	2.32	0.021	2.78
Innovatsiya xarajati (R&D;)	0.312**	0.128	2.44	0.016	1.92
Boshqaruv sifati (MQ)	0.174**	0.079	2.20	0.029	2.31
Eksport ulushi (EX)	0.143*	0.082	1.74	0.083	1.67
Raqamlashtirish (DI)	0.289***	0.071	4.07	0.000	2.05
Kuzatuvlar: 1080 $R^2 = 0.784$ Tuzatilgan $R^2 = 0.779$ $F = 86.3$ ($p<0.001$)					

Izoh: *** $p<0.01$; ** $p<0.05$; * $p<0.10$. Qat'iy effektlar modeli qo'llanilgan.

Regresion tahlil natijalariga ko'ra, mehnat unumdorligi ($\beta=0.431$, $p<0.001$) va raqamlashtirish darajasi ($\beta=0.289$, $p<0.001$) samaradorlikka eng kuchli ta'sir ko'rsatayotgan omillar hisoblanadi. Mehnat unumdorligining 1% ga oshishi umumiy omil samaradorligini o'rtacha 0.43% ga ko'taradi. Bu natija O'zbekiston korxonalari uchun kadrlar malakasini oshirish va mehnatni ilmiy asosda tashkil etishning hal qiluvchi ahamiyatini tasdiqlaydi. Shuningdek, raqamlashtirish darajasining yuqori koeffitsienti zamonaviy sharoitda raqamli texnologiyalarga investitsiya qilishning strategik

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

muhimligini ko'rsatadi. kapital zichligi va samaradorlik o'rtasida musbat korrelyatsiya aniqlandi ($\beta=0.218$, $p<0.05$), ammo bu ta'sir faqat kapital yangiligi bilan birga kuzatilganda sezilarli bo'ladi. Korxona yoshiga ko'ra tahlil qilinganida, 10 yildan kam muddatli korxonalar kapital samaradorligi bo'yicha 18% yuqori natijani ko'rsatdi. Boshqaruv sifatining koeffitsienti ($\beta=0.174$, $p<0.05$) zamonaviy korporativ boshqaruvning ahamiyatini tasdiqlaydi. Eksport ulushining ta'siri nisbatan past ($\beta=0.143$, $p<0.10$), ammo statistik jihatdan muhim bo'lib, bu eksportga yo'naltirilgan korxonalarning raqobat bosimi ostida o'z jarayonlarini optimallashtirish natijasida samaradorlik oshishini ko'rsatadi.

3. OMILLAR TASNIFI VA AMALIY AHAMIYATI

Tadqiqot natijalariga asoslanib, ishlab chiqarish samaradorligiga ta'sir etuvchi omillarni to'rtta asosiy guruhga ajratish mumkin: texnologik omillar, inson kapitali omillari, boshqaruv va tashkiliy omillar, hamda bozor omillari. Har bir guruh o'z ichida bir necha kichik omillarni o'z ichiga oladi va ularning o'zaro ta'sirida samaradorlikning umumiy darajasi shakllanadi.

2-jadval. Ishlab chiqarish samaradorligiga ta'sir etuvchi omillar tasnifi

Omil guruhi	Asosiy ko'rsatkichlar	Ta'sir koeff.	Ta'sir darajasi
Texnologik omillar	Uskunalar yangiligi, raqamlashtirish, avtomatlashtirish, R&D;	$\beta=0.31-0.43$	Juda yuqori
Inson kapitali omillari	Malaka, ta'lim, kasbiy tayyorgarlik, motivatsiya, ish muhiti	$\beta=0.43$	Juda yuqori
Kapital omillari	Investitsiyalar, asosiy fondlar yangiligi, moliyaviy barqarorlik	$\beta=0.22$	O'rtacha

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

Boshqaruv omillari	Strategik rejalashtirish, menejmenti, lean ishlab chiqarish	sifat $\beta=0.17$	O'rtacha
Bozor omillari	Eksport ulushi, raqobat darajasi, bozor ulushi, talab barqarorligi	$\beta=0.14$	Past

Izoh: * – 10% darajada ahamiyatli; qolgan koeffitsientlar 5% va 1% darajada ahamiyatli.

Texnologik omillar guruhida raqamlashtirish alohida o'rin tutadi. Tadqiqot davomida aniqlangiki, raqamlashtirish darajasi 1 ball ortishi samaradorlikni o'rtacha 5.8% ga oshiradi. Bu ko'rsatkich ayniqsa o'rta va katta hajmdagi korxonalarda yaqqolroq namoyon bo'ldi.

3- jadval. Tarmoq bo'yicha samaradorlik ko'rsatkichlari (2023-yil)

Tarmoq	O'rtacha TFP	LP (mln. so'm)	R&D; (%)	DI (ball)
Mashinasozlik	1.142	97.4	4.8	3.1
Kimyo sanoati	1.087	89.2	5.2	2.9
Oziq-ovqat sanoati	0.978	76.3	2.1	2.4
To'qimachilik	0.921	68.7	1.8	2.2
Qurilish materiallari	0.887	72.1	1.4	2.0

Tarmoq bo'yicha tahlil shuni ko'rsatadiki, mashinasozlik va kimyo sanoati tarmoqlari eng yuqori samaradorlik ko'rsatkichlariga ega. Bu tarmoqlarda innovatsiya xarajatlari ulushi va raqamlashtirish darajasi ham boshqa tarmoqlarga nisbatan ancha yuqori. To'qimachilik va qurilish materiallari tarmoqlarida samaradorlik past bo'lib, bu tarmoqlarda texnologik yangilanish va raqamlashtirish sur'atlari sekin bormoqda. Ushbu tarmoqlarda maqsadli davlat dasturlari va qo'llab-quvvatlash choralari talab

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

etiladi.

MUHOKAMA

Tadqiqot natijalari mavjud xalqaro adabiyotlar bilan asosan mos keladi. Mehnat unumdorligining samaradorlikka kuchli ta'siri Coelli va boshqalar (1998), Sadorsky (2009) va Khobai, Le Roux (2018) kabi mualliflarning xulosalarini tasdiqlab, O'zbekiston sharoitida ham inson kapitaliga investitsiya qilishning hal qiluvchi ahamiyatini ko'rsatadi. Biroq, ba'zi yo'nalishlarda farqlar ham mavjud: masalan, bozor omillarining ta'siri O'zbekistonda rivojlangan mamlakatlarga nisbatan past, bu ichki bozorning hali to'liq rivojlanmaganligini va raqobat muhitining nisbatan zaifligini aks ettirildi. radi.

O'zbekiston sharoitida qo'shimcha topilma sifatida raqamlashtirish darajasining ahamiyatini alohida ta'kidlash lozim. Tadqiqot natijalariga ko'ra, zamonaviy raqamli boshqaruv tizimlarini joriy etgan korxonalar samaradorligi 17-28% yuqori bo'lgan. Bu O'zbekistonda raqamli iqtisodiyot strategiyasining to'g'ri yo'nalishda boroyotganligini ko'rsatadi. Prezident Mirziyoyev tomonidan e'lon qilingan «Raqamli O'zbekiston 2030» strategiyasi sanoat korxonalari uchun ham katta imkoniyatlar ochadi.

Tadqiqotning metodologik cheklovlari haqida to'xtaladigan bo'lsak, ma'lumotlar asosan rasmiy hisobotlarga asoslangan bo'lib, norasmiy iqtisodiyot sektori to'liq qamrab olinmagan. Bundan tashqari, ba'zi sifatiiy omillarni (masalan, korporativ madaniyat, rahbarlik uslubi) miqdoriy ko'rsatkichlarga to'liq o'tkazish murakkab. Kelajakda ushbu yo'nalishda sifatli tadqiqotlar va fokus-guruh suhbatlari orqali qo'shimcha ma'lumotlar to'plash maqsadga muvofiq.

Tadqiqotimiz natijalarini amaliyotga tatbiq etish bo'yicha bir necha muhim jihatlarni ko'rsatib o'tish lozim. Avvalo, sanoat siyosatini ishlab

chiquvchilar uchun ushbu natijalar qaysi tarmoqlarda va qaysi omillarga investitsiya kiritish ko'proq samaradorlik berishini aniq ko'rsatib beradi. Ikkinchidan, korxona menejerlari uchun bu natijalar resurslarni taqsimlashda to'g'ri qarorlar qabul qilishga yordam beradi. Uchinchidan, oliy o'quv yurtlari va tadqiqot markazlari uchun bu yo'nalishda yanada chuqur tadqiqotlar o'tkazish uchun metodologik asos bo'ladi.

4. XULOSALAR VA TAVSIYALAR

Ushbu tadqiqot O'zbekiston sanoat korxonalarida ishlab chiqarish samaradorligiga ta'sir etuvchi asosiy omillarni kompleks tarzda tahlil qildi. 2015–2023-yillar davomida 120 ta korxonadan to'plangan panel ma'lumotlarini qat'iy effektlar modeli yordamida tahlil qilish natijasida bir qator muhim xulosalar olindi.

Birinchi xulosa: mehnat unumdorligi va raqamlashtirish ishlab chiqarish samaradorligining eng kuchli determinantlari hisoblanadi. Inson kapitalini rivojlantirish va raqamli texnologiyalarni joriy etishga sarflanadigan xarajatlar uzoq muddatda yuqori daromad beradi. Korxona rahbarlariga kadrlar tayyorlash va malaka oshirishni xarajat emas, investitsiya sifatida ko'rish tavsiya etiladi.

Ikkinchi xulosa: innovatsion faollik samaradorlik oshishiga sezilarli hissa qo'shadi. R&D; xarajatlarining yalpi aylanmadan ulushi 3% dan yuqori bo'lgan korxonalar sezilarli yuqori samaradorlikka ega. Davlat tomonidan innovatsion faollikni rag'batlantirish uchun soliq imtiyozlari va grantlar tizimini kuchaytirish tavsiya etiladi. Ayniqsa, kichik va o'rta korxonalarga mo'ljallangan innovatsiya vaucherlar tizimi joriy etilsa maqsadga muvofiq bo'ladi.

Uchinchi xulosa: raqamli transformatsiya va zamonaviy boshqaruv tizimlarini joriy etish korxonalar samaradorligini oshirishning muhim yo'li

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

ekanligi isbotlandi. ERP, MES va boshqa raqamli tizimlarni joriy etishda davlat subsidiyalari va imtiyozli kreditlar berish tavsiya etiladi. Bundan tashqari, barcha korxonalar uchun raqamli transformatsiya bo'yicha bepul konsalting xizmatlarini kengaytirish foydali bo'ladi.

To'rtinchi xulosa: tarmoq bo'yicha farqlar sezilarli bo'lib, to'qimachilik va qurilish materiallari tarmoqlarida samaradorlikni oshirish uchun maqsadli dasturlar zarur. Bu tarmoqlarda texnologik yangilanish sur'atini oshirish va eksport bozorlariga chiqishni qo'llab-quvvatlash orqali sezilarli natijaga erishish mumkin. Sanoat tashkhlalarini kuchaytirish va klaster yondashuvini rivojlantirish ham samarali bo'lishi mumkin.

Beshinchi xulosa: omillarning korxona hajmiga ko'ra farqlanishi aniqlandi. Kichik korxonalar uchun inson kapitali va boshqaruv sifati ahamiyati nisbatan yuqori bo'lsa, yirik korxonalarda kapital zichligi va innovatsiya xarajatlari hal qiluvchi rol o'ynaydi. Bu esa sanoat siyosatini korxona kategoriyalariga mos ravishda differensiallashtirilgan holda ishlab chiqish zarurligini ko'rsatadi. Masalan, kichik biznes uchun mehnat unumdorligini oshirishga qaratilgan maxsus dasturlar, yirik korxonalar uchun esa raqamlashtirish va innovatsiya bo'yicha maqsadli investitsiya rag'batlantirish choralari samaraliroq bo'ladi.

Kelajak tadqiqotlar uchun tavsiya: ushbu tadqiqotda qamrab olinmagan ba'zi omillar (korxona yoshining ta'siri, menejerlar kasbiy tajribasi, zanjir barqarorligi) keyingi ishlar uchun muhim yo'nalish bo'lishi mumkin. Shuningdek, omillarning o'zaro ta'sirini (interaksiya effektlari) va samaradorlikka ta'sirning vaqt o'tishi bilan qanday o'zgarishini o'rganish qo'shimcha tadqiqotlar orqali amalga oshirilishi tavsiya etiladi.

1-jadval. Samaradorlikni oshirish bo'yicha siyosiy tavsiyalar

Muammo	Tavsiya	Mas'ul	Muddat
--------	---------	--------	--------

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

		tomon	
Past mehnat unumdorligi	Kadrlar malakasini oshirish dasturlari, sanoat-ta'lim hamkorligi	MTM, vazirliklar	Qisqa
Past innovatsion faollik	R&D; uchun soliq imtiyozlari, innovatsiya voucher dasturi joriy etish	Moliya vazirligi	O'rta
Raqamlashtirish sekinligi	Raqamli transformatsiya subsidiyalari, ERP joriy etishda imtiyozli kreditlar	ITMV, TTTM	O'rta
Past eksport ulushi	Eksport marketingi dasturlari, sertifikatlash xarajatlarini qoplash	Sanoat vazirligi	Qisqa
Zaif boshqaruv sifati	Menejment ta'limi dasturlari, standartlar sertifikati uchun ko'mak	xalqaro Tadbirkorlik agentligi	Uzoq

Izoh: MTM – Mehnat va ta'lim muassasalari; ITMV – Innovatsion texnologiyalar vazirligi; TTTM – Tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash tashkilotlari.

Yuqoridagi tavsiyalar jadvalidan ko'rinib turibdiki, samaradorlikni oshirishning ko'p qirrali muammolari mavjud bo'lib, ular har xil mas'ul tomonlar ishtirokida, turli muddatlarda amalga oshirilishi lozim. Qisqa muddatda amalga oshirish mumkin bo'lgan chora-tadbirlar asosan kadrlar malakasini oshirish va eksport ko'magi bilan bog'liq. O'rta va uzoq muddatli islohotlar esa institutsional o'zgarishlar, ta'lim tizimini yanada rivojlantirish va innovatsion ekotizimni shakllantirish kabi murakkab jarayonlarni o'z ichiga oladi. Barcha manfaatdor tomonlarning muvofiqlashtirilgan harakatlari ushbu tavsiyalarning samarali amalga oshirilishini ta'minlaydi. Tadqiqot natijalari O'zbekiston va shunga o'xshash rivojlanayotgan mamlakatlar uchun sanoat samaradorligini oshirishning amaliy yo'llarini ko'rsatib, davlat siyosati ishlab chiquvchilar uchun muhim ma'lumot manbai bo'lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

1. Smith, A. (1776). An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations. London: W. Strahan and T. Cadell.
2. Taylor, F.W. (1911). The Principles of Scientific Management. New York: Harper & Brothers.
3. Farrell, M.J. (1957). The measurement of productive efficiency. Journal of the Royal Statistical Society, Series A, 120(3), 253–290.
4. Solow, R.M. (1957). Technical change and the aggregate production function. The Review of Economics and Statistics, 39(3), 312–320.
5. Coelli, T., Rao, D.S.P., Battese, G.E. (1998). An Introduction to Efficiency and Productivity Analysis. Boston: Kluwer Academic Publishers.
6. Toshmatov, N. (2019). O'zbekiston sanoat korxonalarida kapital samaradorligi va investitsiyalar munosabati. Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar, 4, 45–58.
7. Mirzaev, B. (2021). Texnologik innovatsiyalar va ishlab chiqarish samaradorligi o'rtasidagi bog'liqlik. Muhandislik va iqtisodiyot, 7, 112–124.
8. Xasanov, O. (2022). Sanoat korxonalarida boshqaruv samaradorligi va raqobatbardoshlik. Toshkent: TDIU nashriyoti.
9. Khobai, H., Le Roux, P. (2018). Does renewable energy consumption drive economic growth? Evidence from Granger-causality technique. International Journal of Energy Economics and

**DEVELOPING STUDENTS' INTEGRATIVE
INTERDISCIPLINARY CRITICAL THINKING SKILLS THROUGH
THE CONCEPT MAPPING METHOD IN STEAM CLASSES
(BASED ON THE EXAMPLE OF SPECIALIZED SCHOOLS)**

Sodiqova Visola Yunusovna

Buxoro tuman ixtisoslashtirilgan maktab direktori

Abstract

This thesis examines the development of students' integrative interdisciplinary critical thinking skills through the implementation of the Concept Mapping method within the framework of STEAM education in specialized schools. The study analyzes the pedagogical potential of Concept Mapping as an effective instructional strategy for organizing knowledge structures, establishing logical relationships between interdisciplinary concepts, and enhancing students' cognitive activity. The research highlights the role of STEAM-based learning in promoting interdisciplinary integration, problem-solving abilities, analytical thinking, and creative approaches among students. The application of Concept Mapping allows learners to visualize connections between scientific concepts, develop independent reasoning skills, and construct meaningful knowledge networks. The findings demonstrate that integrating the Concept Mapping method into STEAM classes contributes to improving students' critical thinking, cognitive flexibility, and ability to apply interdisciplinary knowledge in solving complex problems. The study emphasizes the importance of innovative pedagogical approaches in specialized schools for preparing students with higher-order thinking skills required in modern educational environments.

Keywords: STEAM education, Concept Mapping method, interdisciplinary learning, integrative skills, critical thinking, cognitive development, specialized schools, problem-solving, innovative pedagogy.

INTRODUCTION

The rapid development of modern education requires the formation of students' abilities not only to acquire knowledge but also to apply it in complex, interdisciplinary contexts. In this regard, STEAM education has become one of the most effective approaches for integrating science, technology, engineering, arts, and mathematics into a unified learning environment. This approach promotes students' ability to analyze real-world problems, develop creative solutions, and apply knowledge from different disciplines.

In specialized schools, where students are expected to develop advanced intellectual and research-oriented abilities, the formation of integrative interdisciplinary critical thinking skills is of particular importance. Traditional teaching approaches often focus on the acquisition of separate subject knowledge, while modern educational requirements emphasize the necessity of connecting concepts across disciplines and developing higher-order thinking skills.

Concept Mapping is considered an effective pedagogical method for enhancing students' cognitive activity and organizing interdisciplinary knowledge. Through visual representation of concepts and relationships between them, students can better understand complex systems, identify connections among different fields of knowledge, and develop analytical and reflective thinking skills. The method encourages active learning, independent reasoning, and meaningful knowledge construction.

The integration of Concept Mapping into STEAM classes creates opportunities for students to explore interdisciplinary problems, structure their ideas, and develop critical thinking through a systematic learning process. Therefore, investigating the role of Concept Mapping in developing students' integrative interdisciplinary critical thinking skills in specialized schools represents a significant area of pedagogical research.

The aim of this study is to analyze the pedagogical potential of the Concept Mapping method in STEAM classes and to determine its effectiveness in developing students' integrative interdisciplinary critical thinking skills in specialized schools.

MAIN PART

STEAM education provides a meaningful framework for developing students' interdisciplinary thinking by combining knowledge from different academic fields. Unlike traditional subject-based instruction, the STEAM approach emphasizes the practical application of knowledge through inquiry, problem-solving, and project-based learning activities. In this learning environment, students are encouraged to examine complex issues from multiple perspectives and establish connections between scientific concepts.

The Concept Mapping method plays an important role in organizing and integrating interdisciplinary knowledge within STEAM classes. A concept map visually represents key concepts, their relationships, and hierarchical structures, allowing students to develop a deeper understanding of complex topics. By creating concept maps, learners actively analyze information, compare ideas, identify cause-and-effect relationships, and construct meaningful connections between different disciplines.

The use of Concept Mapping in specialized schools contributes to the development of critical thinking skills through several educational mechanisms. Firstly, it promotes analytical thinking by requiring students to classify, evaluate, and synthesize information. Secondly, it supports reflective learning, as students continuously revise and improve their conceptual understanding. Thirdly, it enhances collaborative learning by allowing students to discuss and compare different interpretations of interdisciplinary problems.

Within STEAM classes, Concept Mapping can be effectively applied during project development, research activities, and problem-based learning processes. For

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

example, when solving engineering or scientific problems, students can create conceptual models that integrate mathematical calculations, technological solutions, scientific principles, and creative approaches. This process enables learners to move beyond isolated subject knowledge and develop a holistic understanding of real-world phenomena.

Therefore, the integration of the Concept Mapping method into STEAM education creates favorable conditions for developing students’ integrative interdisciplinary critical thinking skills. It transforms the learning process from passive knowledge acquisition into an active process of exploration, analysis, and knowledge construction.

CONCLUSION

The development of students’ integrative interdisciplinary critical thinking skills is one of the important objectives of modern STEAM education. The analysis shows that the Concept Mapping method provides effective opportunities for achieving this goal by promoting the organization of knowledge, interdisciplinary connections, analytical thinking, and reflective learning.

The use of Concept Mapping in specialized schools helps students understand the relationships between different fields of knowledge, analyze complex problems, and develop evidence-based solutions. Through visualizing concepts and their connections, students become more active participants in the learning process and develop the ability to independently construct and apply knowledge.

The integration of Concept Mapping into STEAM classes contributes not only to improving academic understanding but also to the formation of higher-order thinking skills, including critical analysis, creativity, problem-solving, and decision-making. Therefore, Concept Mapping can be considered an effective pedagogical tool for enhancing interdisciplinary learning and developing students’ cognitive abilities within specialized educational institutions.

"ZAMONAVIY TA'LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI"

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

In conclusion, the systematic application of the Concept Mapping method in STEAM education creates favorable conditions for preparing students who are capable of interdisciplinary thinking, innovation, and independent problem-solving in accordance with the requirements of contemporary education.

REFERENCES

1. Novak J.D., Cañas A.J. The Theory Underlying Concept Maps and How to Construct and Use Them. *Technical Report IHMC CmapTools*. Florida Institute for Human and Machine Cognition, 2008.
2. Novak J.D. Learning, Creating, and Using Knowledge: Concept Maps as Facilitative Tools in Schools and Corporations. 2nd ed. New York: Routledge, 2010.
3. Bybee R.W. *The Case for STEM Education: Challenges and Opportunities*. Arlington: NSTA Press, 2013.
4. Kelley T.R., Knowles J.G. A conceptual framework for integrated STEM education. *International Journal of STEM Education*. 2016; 3:11.
5. Yakman G. STEAM Education: An Overview of Creating a Model of Integrative Education. *PATT Conference Proceedings*. 2008.
6. Facione P.A. *Critical Thinking: What It Is and Why It Counts*. Insight Assessment, 2015.
7. Ennis R.H. Critical Thinking Across the Curriculum: A Vision. *Topoi*. 2018; 37:165–184.
8. Beers S.Z. *The STEM Education: A Framework for Integrating Science, Technology, Engineering, and Mathematics*. Portland: Intel Education, 2011.
9. UNESCO. *Artificial Intelligence and Education: Guidance for Policy-makers*. Paris: UNESCO, 2021.
10. OECD. *The Future of Education and Skills 2030: OECD Learning Compass 2030*. Paris: OECD Publishing, 2019.

FREQUENCY OF ANXIETY AND DEPRESSIVE DISORDERS DURING CHEMOTHERAPY IN PATIENTS WITH MALIGNANT TUMORS OF THE REPRODUCTIVE SYSTEM

Tajimuratova Elza Khabibullaevna

Lecturer at Karakalpakstan Medical Institute

Abstract

This thesis examines the prevalence and clinical characteristics of anxiety and depressive disorders observed in patients with malignant tumors of the reproductive system during chemotherapy. Psychological stress associated with an oncological diagnosis, the duration of treatment, adverse effects of chemotherapy, and uncertainty regarding disease prognosis may significantly affect patients' mental health. The study focuses on identifying symptoms of anxiety and depression, assessing their severity, and analyzing their relationship with clinical factors. The findings may have practical significance for the early detection of mental disorders, determining the need for psychological and psychiatric support, and improving the effectiveness of comprehensive treatment in patients with malignant tumors of the reproductive system.

Keywords

reproductive system, malignant tumor, chemotherapy, anxiety, depression, psycho-emotional state, mental disorders, quality of life, psycho-oncology.

REPRODUKTIV TIZIM XAVFLI O'SMALARIDA KIMYOVIY TERAPIYA FONIDA XAVOTIR VA DEPRESSIV BUZILISHLARNING UCHRASH CHASTOTASI

Tajimuratova Elza Xabibullaevna

Qoraqolpog'ston tibbiyot institutida oqituvchi

Annotatsiya. Ushbu tezisdagi reproduktiv tizim xavfli o'smalari bilan kasallangan bemorlarda kimyoviy terapiya jarayonida kuzatiladigan xavotir va depressiv

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

buzilishlarning uchrash chastotasi hamda ularning klinik xususiyatlari o‘rganiladi. Onkologik tashxis, davolash jarayonining davomiyligi, kimyoviy terapiyaning nojo‘ya ta’sirlari va kasallik prognozi bilan bog‘liq psixologik zo‘riqish bemorlarning ruhiy holatiga sezilarli ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Tadqiqotda xavotir va depressiv belgilarni aniqlash, ularning namoyon bo‘lish darajasini baholash hamda klinik omillar bilan o‘zaro bog‘liqligini tahlil qilish ko‘zda tutiladi. Olingan natijalar reproduktiv tizim xavfli o‘smalari bilan og‘rigan bemorlarda ruhiy buzilishlarni erta aniqlash, psixologik va psixiatrik yordamga ehtiyojni belgilash hamda kompleks davolash samaradorligini oshirishda amaliy ahamiyat kasb etadi.

Kalit so‘zlar: reproduktiv tizim, xavfli o‘sma, kimyoviy terapiya, xavotir, depressiya, psixoemotsional holat, ruhiy buzilishlar, hayot sifati, psixoonkologiya.

KIRISH

Reproduktiv tizim xavfli o‘smalari bilan kasallangan bemorlarda onkologik tashxisning qo‘yilishi va keyingi davolash jarayoni nafaqat jismoniy, balki ruhiy holatga ham sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Ayniqsa, kimyoviy terapiya davomida kuzatiladigan nojo‘ya ta’sirlar, davolash natijasiga oid noaniqlik, kasallikning qaytalanishidan qo‘rquv hamda kundalik hayot tarzining o‘zgarishi bemorlarda xavotir va depressiv holatlarning shakllanishiga olib kelishi mumkin.

Xavotir va depressiv buzilishlar onkologik bemorlarning davolash jarayoniga munosabati, shifokor tavsiyalariga rioya qilishi, ijtimoiy faolligi va hayot sifatiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Shu sababli kimyoviy terapiya olayotgan bemorlarda ruhiy holatni muntazam baholash, xavotir va depressiv alomatlarni erta aniqlash kompleks davolashning muhim tarkibiy qismlaridan biri hisoblanadi.

Reproduktiv tizim xavfli o‘smalarida mazkur muammo alohida ahamiyat kasb etadi, chunki kasallik va uning davolash usullari bemorning reproduktiv salomatligi, tana qiyofasi, oilaviy munosabatlari va ijtimoiy moslashuviga ham ta’sir qilishi mumkin.

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

Bu omillar ruhiy zo‘riqishni kuchaytirib, psixoemotsional buzilishlarning namoyon bo‘lish ehtimolini oshiradi.

Mazkur tezisning maqsadi reproduktiv tizim xavfli o‘smalari bilan kasallangan bemorlarda kimyoviy terapiya fonida xavotir va depressiv buzilishlarning uchrash chastotasini aniqlash hamda ularning klinik xususiyatlarini baholashdan iborat.

ASOSIY QISM

Reproduktiv tizim xavfli o‘smalari bilan kasallangan bemorlarda kimyoviy terapiya jarayoni ruhiy holatga sezilarli ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Davolashning uzoq davom etishi, nojo‘ya ta’sirlarning yuzaga kelishi, kasallik prognoziga doir xavotir hamda kundalik hayot faoliyatining cheklanishi bemorlarda psixoemotsional zo‘riqishni kuchaytiradi. Natijada xavotir, tushkun kayfiyat, uyqu buzilishi, emotsional beqarorlik va ijtimoiy chekinish kabi holatlar kuzatilishi mumkin.

Xavotir buzilishlari odatda kasallikning qaytalanishi, davolash samarasiz bo‘lishi, og‘riq, tashqi ko‘rinishdagi o‘zgarishlar va reproduktiv funksiyaning buzilishi bilan bog‘liq qo‘rquvlar orqali namoyon bo‘ladi. Depressiv holatlar esa kayfiyatning pasayishi, qiziqishning kamayishi, tez charchash, umidsizlik hissi va ijtimoiy faollikning susayishi bilan xarakterlanadi. Mazkur belgilar bemorning umumiy ahvolini og‘irlashtirib, davolashga bo‘lgan motivatsiyasiga ham ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

Kimyoviy terapiya fonida xavotir va depressiv buzilishlarning uchrash chastotasini baholash bemorlarning ruhiy holatini erta aniqlash imkonini beradi. Bunda psixoemotsional simptomlarning darajasi, davomiyligi va klinik belgilar bilan o‘zaro bog‘liqligini hisobga olish muhim. Shuningdek, ruhiy buzilishlarning namoyon bo‘lishida bemorning yoshi, kasallik bosqichi, davolash davomiyligi, oilaviy va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash darajasi kabi omillar ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Shu sababli reproduktiv tizim xavfli o‘smalari bilan kasallangan bemorlarda kimyoviy terapiya jarayonida psixoemotsional holatni kompleks baholash va xavotir-

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

depressiv buzilishlarni erta aniqlash davolash samaradorligini oshirish hamda bemorlarning hayot sifatini yaxshilashga xizmat qilishi mumkin.

XULOSA

Reproduktiv tizim xavfli o‘smalari bilan kasallangan bemorlarda kimyoviy terapiya jarayonida xavotir va depressiv buzilishlarning uchrashi klinik jihatdan muhim muammo hisoblanadi. Ushbu holatlar bemorning ruhiy barqarorligi, davolashga moslashuvi va umumiy hayot sifatiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

Xavotir va depressiv belgilarni erta aniqlash, ularning og‘irlik darajasini baholash hamda klinik omillar bilan bog‘liqligini hisobga olish bemorlarga kompleks yondashuvni tashkil etishda muhim ahamiyatga ega. Ayniqsa, kimyoviy terapiya olayotgan bemorlarda psixoemotsional holatni muntazam monitoring qilish psixologik va psixiatrik yordamga ehtiyojni o‘z vaqtida aniqlash imkonini beradi.

Shunday qilib, reproduktiv tizim xavfli o‘smalarida kimyoviy terapiya fonida xavotir va depressiv buzilishlarni o‘rganish nafaqat klinik-psixopatologik, balki amaliy jihatdan ham dolzarb bo‘lib, bemorlarning hayot sifatini yaxshilash va davolash samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Zigmund A.S., Snaith R.P. The Hospital Anxiety and Depression Scale. *Acta Psychiatrica Scandinavica*. 1983;67(6):361–370.
2. American Psychiatric Association. *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders: DSM-5-TR*. Washington, DC: American Psychiatric Association Publishing, 2022.
3. Holland J.C., Breitbart W.S., Jacobsen P.B., Loscalzo M.J., McCorkle R., Butow P.N. *Psycho-Oncology*. 3rd ed. Oxford University Press, 2015.
4. Aaronson N.K., Ahmedzai S., Bergman B. et al. The European Organization for Research and Treatment of Cancer QLQ-C30: A quality-of-life

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

instrument for use in international clinical trials in oncology. *Journal of the National Cancer Institute*. 1993;85(5):365–376.

5. Mitchell A.J., Chan M., Bhatti H. et al. Prevalence of depression, anxiety and adjustment disorder in oncological, haematological and palliative-care settings: a meta-analysis. *The Lancet Oncology*. 2011;12(2):160–174.
6. World Health Organization. *Cancer: Key Facts*. Geneva: WHO.
7. National Comprehensive Cancer Network. *NCCN Clinical Practice Guidelines in Oncology: Distress Management*. NCCN.

PREVENTING BULLYING IN THE SCHOOL ENVIRONMENT: PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL APPROACHES

Umida Asamiddinovna Alibayeva

E-mail: umida.alibayeva@gmail.com

Abstract

This thesis examines the problem of bullying among students in general secondary schools, its causes, pedagogical and psychological factors, as well as prevention mechanisms. In addition, effective ways of creating a healthy psychological environment are analyzed.

Keywords

Bullying, aggression, psychological violence, school environment, prevention, pedagogical approach, empathy, social adaptation.

MAKTAB MUHITIDA BULLINGNING OLDINI OLISH: EDAGOGIK VA PSIXOLOGIK YONDASHUVLAR

Annotatsiya. Mazkur tezisda maktablar o'quvchilar o'rtasida uchrayotgan bullying muammosi, uning kelib chiqish sabablari, pedagogik va psixologik omillari hamda uni oldini olish mexanizmlari yoritilgan. Shuningdek, sog'lom psixologik muhitni shakllantirishning samarali yo'llari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar:Bullying, agressiya, psixologik zo'ravonlik, maktab muhiti, profilaktika, pedagogik yondashuv, empatiya, ijtimoiy moslashuv.

Kirish. Bugungi globallashuv va axborot-kommunikatsiya texnologiyalari jadal rivojlanayotgan sharoitda ta'lim tizimining asosiy vazifasi faqatgina o'quvchilarga bilim berish bilan cheklanib qolmay, balki ularning ma'naviy-axloqiy, ijtimoiy va psixologik jihatdan sog'lom shaxs sifatida shakllanishini ta'minlashdan iborat. Shu jihatdan, umumiy o'rta ta'lim muassasalarida o'quvchilar o'rtasida yuzaga keladigan turli xil

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

nizolar, tazyiq va zo‘ravonlik holatlari, xususan, bulling hodisasi dolzarb ijtimoiy-pedagogik muammolardan biri sifatida e’tirof etilmoqda.

O‘quvchilar o‘rtasidagi bulling ta’lim muhitining psixologik xavfsizligiga salbiy ta’sir ko‘rsatadigan hodisalardan biridir. Bulling deganda bir o‘quvchi yoki o‘quvchilar guruhi tomonidan boshqa o‘quvchiga nisbatan takroriy ravishda qo‘rqitish, kamsitish, haqoratlash, bosim o‘tkazish yoki jamoaviy muhitdan chetlashtirishga qaratilgan xatti-harakatlar tushuniladi. Mazkur hodisaning asosiy xususiyati tajovuzkor xatti-harakatlarning muntazam takrorlanishi hamda tomonlar o‘rtasidagi kuch yoki ijtimoiy mavqe jihatidan nomutanosiblikning mavjudligidir.

Bulling turli ko‘rinishlarda namoyon bo‘lishi mumkin. Jumladan, jismoniy ta’sir o‘tkazish, og‘zaki haqorat va masxara qilish, psixologik bosim, ijtimoiy jihatdan ajratib qo‘yish hamda zamonaviy axborot texnologiyalari vositasida sodir etiladigan kiberbulling shular jumlasidandir. Shu sababli bullingning oldini olishda uning kelib chiqishiga ta’sir etuvchi pedagogik va psixologik omillarni aniqlash, o‘quvchilar o‘rtasida sog‘lom munosabatlarni shakllantirish hamda ta’lim muhitida o‘zaro hurmat va xavfsizlik tamoyillarini mustahkamlash muhim ahamiyat kasb etadi.

Bullingning salbiy oqibatlarini faqat vaqtinchalik ruhiy iztiroblar bilan cheklanib qolmaydi. Jabrlanuvchi o‘quvchilarda xavotir, depressiya, o‘qishga qiziqishning pasayishi, ijtimoiy yolg‘izlanish va o‘z-o‘ziga bo‘lgan ishonchning kamayishi kuzatiladi. Ayrim holatlarda uzoq muddatli bulling ruhiy jarohatlarga olib kelishi mumkin. Shu bilan birga, bullingni amalga oshirayotgan o‘quvchilar ham kelajakda antisotsial xulq-atvor va muammoli harakatlarga moyil bo‘lish xavfi ostida qoladilar.

Maktab muhiti bullingning oldini olish yoki aksincha, uning rivojlanishiga sharoit yaratishda muhim o‘rin tutadi. Pedagogik yondashuvlar, sinfdagi boshqaruv uslubi, o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi munosabatlar hamda umumiy psixologik iqlim o‘quvchilarning o‘zaro munosabatlariga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shu bois bullingning

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

pedagogik va psixologik omillarini chuqur o‘rganish samarali profilaktika choralarini ishlab chiqishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Mazkur muammo o‘quvchilarning ruhiy salomatligiga, ta’lim sifatiga va maktabdagi ijtimoiy muhitga bevosita ta’sir qiladi. Shuning uchun bullingni barvaqt aniqlash, uning kelib chiqish sabablarini tahlil qilish va samarali profilaktik chora-tadbirlarni ishlab chiqish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi.

O‘quvchilar o‘rtasida bulling holatlarining ortib borayotgani, ayniqsa kiberbulling ko‘rinishlarining kengayishi mazkur muammoni yanada dolzarb qilmoqda. Psixologik zo‘ravonlik, tahqirlash, kamsitish va ijtimoiy chetlatish holatlari o‘quvchining o‘z-o‘ziga bo‘lgan ishonchi pasayishiga, depressiv holatlarga va ijtimoiy moslashuv muammolariga olib kelishi mumkin.

Shuningdek, bulling nafaqat jabrlanuvchiga, balki agressor va guvoh bo‘lgan o‘quvchilarga ham salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Bu esa ta’lim muassasasida sog‘lom psixologik muhitni ta’minlash, pedagogik-psixologik yondashuvlarni takomillashtirish hamda profilaktik ishlarni tizimli ravishda tashkil etish zaruratini taqozo etadi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya

Respublikamizda o‘spirinlar o‘rtasida yuzaga keladigan shaxslararo nizolar, ularning individual-psixologik xususiyatlari, turli fe’l-atvor tiplariga xos xulq-atvor shakllari, o‘spirinlik davrida nizolilik darajasini psixologik korreksiyalash masalalari, shuningdek, oiladagi shaxslararo munosabatlar va umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida o‘quvchilar o‘rtasida kuzatiladigan bulling hodisasining ijtimoiy-psixologik jihatlari A. Madraximov, N. Egamberdiyeva, F.Z. Rasulova, N.I. Xalilova, Ye.A. Xaxlina, G.R. Tojiboyeva kabi olimlarning ilmiy izlanishlarida tadqiq etilgan.

Mustaqil Davlatlar Hamdo‘stligi mamlakatlari olimlari tomonidan ham bolalar va o‘smirlar muhitida bullingning shakllanishi va namoyon bo‘lish xususiyatlari, uning ishtirokchilari o‘rtasidagi rollar tizimi, shuningdek, hodisaning ijtimoiy va psixologik

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

omillari keng o‘rganilgan. Mazkur yo‘nalishda D.N. Solovyov, T.G. Grishina, K.S. Shalaginova, N.V. Kuxtova, S.M. Shingayeva, I.P. Ivanov, A.S. Makarenko, O.D. Malanseva kabi tadqiqotchilarning ilmiy ishlari alohida ahamiyatga ega.

Xalqaro ilmiy tadqiqotlarda esa maktab bullingi, uning kelib chiqish sabablari, namoyon bo‘lish shakllari va o‘quvchilar psixologiyasiga ta’siri masalalariga alohida e’tibor qaratilgan. Xususan, D. Olveus, K. Rigbi, D. Pepler, P.K. Smit, K. Salmivalli hamda R. Ortega kabi tadqiqotchilar tomonidan bulling fenomenining nazariy asoslari ishlab chiqilgan, uning asosiy turlari va ishtirokchilari tavsiflangan hamda bullingning oldini olish va kamaytirishga qaratilgan turli profilaktik yondashuvlar hamda kompleks dasturlar taklif etilgan. Hozirgi davrda jamiyat taraqqiyoti va uning istiqboli ta’lim tizimida voyaga yetayotgan yosh avlodning intellektual salohiyati, ma’naviy-axloqiy qadriyatlari, ijtimoiy faolligi va psixologik barqarorligi bilan bevosita bog‘liq. Shu sababli umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida har bir o‘quvchining huquq va manfaatlarini himoya qiluvchi, uning shaxsiy rivojlanishini qo‘llab-quvvatlovchi hamda o‘zaro hurmat va hamkorlikka asoslangan xavfsiz psixologik muhitni yaratish muhim pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi. Bunday muhitni shakllantirish bulling holatlarining oldini olish, o‘quvchilar o‘rtasidagi konstruktiv muloqotni rivojlantirish va sog‘lom shaxslararo munosabatlarni qaror toptirish uchun muhim shartlardan biridir.

Natija va muhokamalar. Tadqiqot davomida umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida o‘quvchilar o‘rtasida bulling holatlarining ma’lum darajada mavjudligi aniqlandi. O‘tkazilgan so‘rovnoma, kuzatuv va suhbat natijalari bullingning asosan og‘zaki hamda psixologik shakllarda namoyon bo‘lishini ko‘rsatdi. Jumladan, o‘quvchilar tomonidan masxara qilish, turli laqablar bilan murojaat qilish, haqoratlash, e’tiborsiz qoldirish va tengdoshlar guruhidan chetlashtirish kabi xatti-harakatlar qayd etildi. Jismoniy tajovuz bilan bog‘liq holatlar nisbatan kam kuzatilgan bo‘lsa-da, bunday vaziyatlarning o‘quvchilarning psixologik holatiga salbiy ta’siri yuqoriroq ekanligi kuzatildi.

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

Tadqiqot natijalarining tahlili bullingning yuzaga kelishi va davom etishiga ta’sir etuvchi bir qator pedagogik-psixologik omillar mavjudligini ko’rsatdi. Xususan:

- sinf jamoasida ijobiy va sog’lom psixologik muhitning yetarli darajada shakllanmaganligi;
- pedagoglar tomonidan ayrim nizoli vaziyatlarning o’z vaqtida aniqlanmasligi yoki yetarlicha e’tibor qaratilmasligi;
- o’quvchilarda empatiya, o’zaro hurmat va samarali muloqot ko’nikmalarining yetarli darajada rivojlanmaganligi;
- oiladagi tarbiyaviy yondashuvlar va ota-ona nazoratining ayrim hollarda yetarli emasligi;
- o’quvchilar tomonidan bulling holatlarining “hazil”, “o’yin” yoki odatiy tengdoshlar munosabati sifatida baholanishi.

Ayniqsa, bullingga duch kelayotgan o’quvchining holatini ayrim tengdoshlari tomonidan jiddiy muammo sifatida qabul qilinmasligi mazkur hodisaning davom etishiga sharoit yaratishi mumkin.

Xulosa. O’quvchilar o’rtasida bullingning yuzaga kelishi va davom etishi zamonaviy ta’lim muhitida kompleks yondashuvni talab etadigan ijtimoiy-pedagogik muammolardan biridir. Tadqiqot natijalari mazkur hodisaning shakllanishida pedagogik, psixologik va ijtimoiy omillarning o’zaro ta’siri muhim ahamiyatga ega ekanligini ko’rsatdi. Xususan, sinf jamoasidagi psixologik muhitning barqaror emasligi, o’quvchilarda empatiya va samarali muloqot ko’nikmalarining yetarli darajada rivojlanmaganligi, oilaviy tarbiyadagi ayrim muammolar hamda pedagogik nazorat va profilaktik faoliyatning yetarli darajada tizimlashtirilmaganligi bulling holatlarining yuzaga kelishiga zamin yaratishi mumkin.

Bullingning salbiy oqibatlarini faqatgina jabrlanuvchi o’quvchining ruhiy holati va ijtimoiy moslashuvi bilan cheklanmaydi. Mazkur jarayon bullingni sodir etuvchi

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

o‘quvchining shaxslararo munosabatlari, xulq-atvori va ijtimoiy rivojlanishiga ham salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Shu sababli bulling holatlariga nisbatan faqat intizomiy yoki jazolovchi choralarni qo‘llash bilan cheklanib qolmasdan, uning sabab va omillarini aniqlash hamda profilaktik tadbirlarni tizimli ravishda amalga oshirish zarur.

Bullingning oldini olishda, avvalo, ta’lim muassasasida psixologik jihatdan xavfsiz va qo‘llab-quvvatlovchi muhitni shakllantirish, o‘quvchilarda o‘zaro hurmat, bag‘rikenglik, empatiya va hamkorlik ko‘nikmalarini rivojlantirish muhimdir. Shuningdek, pedagoglar va maktab psixologi o‘rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish, nizoli vaziyatlarni erta aniqlash, o‘quvchilar bilan individual va guruhviy profilaktik ishlarni olib borish hamda ota-onalarni tarbiyaviy jarayonga faol jalb etish samarali yondashuvlardan hisoblanadi. Umuman olganda, o‘quvchilar o‘rtasida bullingning oldini olish va uning salbiy oqibatlarini kamaytirish uzluksiz, tizimli va kompleks pedagogik-psixologik yondashuvni taqozo etadi. Ta’lim muassasasi, oila va o‘quvchi o‘rtasidagi samarali hamkorlikni yo‘lga qo‘yish, o‘zaro hurmatga asoslangan munosabatlarni rivojlantirish hamda har bir o‘quvchi uchun xavfsiz va inklyuziv ta’lim muhitini ta’minlash bulling profilaktikasining muhim shartlaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Dan Olweus. Bullying at School: What We Know and What We Can Do. Oxford: Blackwell Publishing, 1993 yil.
2. UNESCO. Behind the Numbers: Ending School Violence and Bullying. Paris, 2019 yil.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti farmon va qarorlari: Yoshlar siyosati va ta’lim tizimini rivojlantirishga oid me’yoriy-huquqiy hujjatlar.
4. Karimova V.M. Pedagogik psixologiya asoslari. – Toshkent: O‘qituvchi, 2018 yil.
5. To‘xtayeva G. Maktab psixologiyasi va tarbiya masalalari. – Toshkent, 2019 yil.

"ZAMONAVIY TA'LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI"

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

DEVELOPING STUDENTS' CRITICAL AND ARGUMENTATIVE THINKING THROUGH IDENTIFYING FAKE NEWS IN MEDIA TEXTS

Rabbimova Xamida Yoqubovna

Master's Student, Faculty of Uzbek Language and Literature, Samarkand State

Pedagogical Institute

x.rabbimova@gmail.com

Abstract

This thesis briefly examines the development of students' critical and argumentative thinking skills through the process of identifying fake news in digital media texts. The main criteria for identifying fake news and the mechanisms through which this process influences students' thinking are analyzed.

Keywords

media literacy, fake news, critical thinking, argumentative speech, fact-checking, counterargumentation.

MEDIA MATNLARIDAGI FEYK XABARLARNI ANIQLASH ORQALI O'QUVCHILARNING TANQIDIY VA ARGUMENTATIV FIKRLASHINI RIVOJLANTIRISH

Rabbimova Xamida Yoqubovna

Samarqand davlat pedagogika instituti, O'zbek tili va adabiyoti fakulteti

magistranti

x.rabbimova@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur tezisda raqamli media matnlaridagi feyk xabarlarini aniqlash jarayoni orqali o'quvchilarda tanqidiy va argumentativ fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish masalasi qisqacha yoritiladi. Feyk xabarni aniqlashning asosiy mezonlari va bu jarayonning o'quvchi tafakkuriga ta'sir mexanizmi tahlil qilinadi.

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

Kalit so‘zlar: media-savodxonlik, feyk xabar, tanqidiy tafakkur, argumentativ nutq, fakt-tekshiruv, kontrargumentatsiya.

Kirish

Raqamli asrda axborot oqimining tez o‘sishi bilan birga ijtimoiy tarmoq va onlayn manbalar orqali tarqaladigan feyk xabarlar ham ko‘paymoqda. O‘quvchilar hayotiy tajribasi va tanqidiy tafakkuri hali to‘liq shakllanmagan yosh avlod sifatida bunday xabarlarga eng ko‘p ta’sirlanuvchi toifa hisoblanadi. Shu sababli o‘quvchilarni raqamli matnlarni tanqidiy baholashga va o‘z xulosasini asosli tarzda ifodalashga o‘rgatish zamonaviy ta’limning dolzarb vazifasiga aylanmoqda. Feyk xabarni aniqlash jarayoni o‘quvchidan manbani tekshirish, dalillarni solishtirish va mantiqiy xulosa chiqarishni talab qiladi bu esa aynan tanqidiy va argumentativ fikrlashning asosini tashkil etadi.

Mazkur tezisning maqsadi feyk xabarlarni aniqlash jarayonining o‘quvchi tafakkuriga ta’sir mexanizmini ochib berish va bu jarayonni ta’limda samarali qo‘llash yo‘llarini qisqacha yoritishdan iborat.

Asosiy qism

O‘quvchilarning feyk xabarni ajrata olishi bir necha jihatdan muhim: bu ko‘nikma noto‘g‘ri qarordan (sog‘liq, moliya, xavfsizlik bo‘yicha) himoyalaydi, manipulyatsiyaga aldanib qolishning oldini oladi, hamda jamiyatda ishonch va ijtimoiy barqarorlikni saqlashga xizmat qiladi. Bundan tashqari, bu ko‘nikma o‘quvchida har qanday ma’lumotni dalil talab qilib qabul qilish odatini shakllantiradi, bu esa umrbod ahamiyatga ega “hayotiy savodxonlik” darajasiga ko‘tariladi. Zamonaviy ta’lim amaliyotida bunday ko‘nikmani rivojlantirish alohida mavzu sifatida emas, balki ona tili, adabiyot va informatika kabi fanlar doirasida integratsiyalashgan holda olib borilishi maqsadga muvofiqdir.

Feyk xabarlarni aniqlash mezonlari

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

- manba tekshiruvi sayt/nashr haqiqiyliqi, muharrirlar tarkibi, boshqa OAVlarda tasdiqlanganligi;
- muallif va sana tekshiruvi muallif ismi, xabarning yangi yoki eskiligi;
- sarlavha va matn tahlili his-hayajonli sarlavha, sarlavha-matn nomutanosibligi;
- faktlarni tasdiqlash statistika manbasi, fakt-tekshiruv platformalari orqali qiyoslash;
- rasm/video tekshiruvi teskari qidiruv orqali asl manbani aniqlash;
- til va uslub tahlili tomonkash til, isbotsiz umumlashtirishlar;
- manfaatni aniqlash xabarni kim, qanday maqsadda tarqatgani.
- Ushbu mezonlarni o‘quvchilarga nazariy tushuntirishdan ko‘ra amaliy mashqlar orqali haqiqiy va soxta xabarni bevosita solishtirish, teskari rasm qidiruvini sinab ko‘rish kabi o‘rgatish ancha samarali natija beradi, chunki bunda o‘quvchi aniq harakat qadamlarini eslab qoladi.

Feyk xabar tahlili jarayonida o‘quvchi avval tekshiradi (**tanqidiy fikrlash**), so‘ngra o‘z xulosasini dalillar bilan isbotlaydi (**argumentativ nutq**). Tanqidiy fikrlash tomonidan shubha bilan yondashish, dalil talab qilish, tahlil qilish va ko‘p tomonlama qarash kabi ko‘nikmalar rivojlansa, argumentativ nutq tomonidan xulosani asoslash, munozarada kontrargumentatsiya qilish va fikrni mantiqiy izchil yozma/og‘zaki ifodalash ko‘nikmalari shakllanadi. Ikki kompetensiya o‘zaro bog‘liq holda bir-birini mustahkamlaydi, birinchisi ichki baholash jarayoni bo‘lsa, ikkinchisi shu xulosani ishonchli tarzda yetkazish qobiliyatidir.

Darsda o‘quvchilarga bittasi rasmiy uslubda (“Toshkent shahar hokimligi... yangi avtobus yo‘nalishlari ishga tushirildi”), ikkinchisi esa feyk xabarga xos (“ZUDLIK BILAN! Olimlar hech kimga aytmagan dahshatli haqiqatni oshkor qilishdi...”) ikki matn taqdim etiladi. O‘quvchi avval mustaqil tahlil qiladi, so‘ngra o‘z xulosasini kamida

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

uchta dalil (manba, til, tekshirish imkoni) asosida sinf oldida himoya qiladi. Bu mashq tanqidiy va argumentativ fikrlashni birgalikda mustahkamlaydi.

Metodik tavsiyalar

- amaliy mashqlar haqiqiy va soxta xabarlarini solishtirib, farqini mustaqil topishni talab qilish;
- debat va munozara o‘quvchi xulosasini himoya qilishi, sinfdoshlari e’tiroz bildirishi;
- loyiha usuli guruh bo‘lib fakt-tekshiruv hisobotini tayyorlash;
- reflektiv yozuv o‘quvchi o‘z ishonchi yoki shubhasini asoslab yozishi.

Xulosa

Media matnlaridagi feyk xabarlarini aniqlash o‘quvchilarning tanqidiy va argumentativ fikrlashini rivojlantirishning samarali vositalaridan biridir. Amaliy mashqlar, debat, loyiha va reflektiv yozuv kabi metodlar orqali bu ko‘nikmalarni izchil shakllantirish mumkin. Kelgusida ushbu yo‘nalishda amaliy qo‘llanmalar va baholash vositalarini ishlab chiqish muhim istiqbol hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Tulmin S. Argumentatsiya uslublari. – Toshkent: Fan, 2019.
2. Facione P. Critical Thinking: A Statement of Expert Consensus. – California Academic Press, 1990.
3. O‘zbekiston Respublikasida ta’lim tizimida media-savodxonlikni rivojlantirish kontseptsiyasi. – Toshkent, 2022.
4. Wardle C., Derakhshan H. Information Disorder: Toward an Interdisciplinary Framework. – Council of Europe, 2017.

"ZAMONAVIY TA'LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI"

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

SOCIAL MEDIA DISCOURSE AND ITS INFLUENCE ON THE UZBEK LITERARY LANGUAGE

Abdullayeva Feruza Janibekovna

Teacher of Mother Tongue and Literature, Academic Lyceum of Urgench State
Medical Institute, Khorezm Region

Abstract

This thesis analyzes the influence of social media discourse on the Uzbek literary language from a linguistic perspective. The study examines the lexical, grammatical, stylistic, and orthographic features of written speech developing on social media, as well as the influence of abbreviations, foreign borrowings, colloquial elements, emojis, and other digital communication tools on the norms of the literary language. It analyzes cases of simplification of linguistic units, the emergence of new forms of expression, and violations of certain literary norms resulting from the dominance of speed and informality in the social media environment. At the same time, the positive influence of social media on the popularization of new lexical units, the expansion of the communicative capabilities of the language, and the formation of modern speech culture is also highlighted. The results of the study are important for identifying the interaction between social media discourse and the Uzbek literary language, preserving literary language norms in digital communication, and improving speech culture.

Keywords

social media, discourse, Uzbek literary language, digital communication, Internet language, lexical changes, borrowed words, orthographic norms, speech culture, language norm.

IJTIMOIIY TARMOQ DISKURSINING O'ZBEK ADABIY TILIGA TA'SIRI

Abdullayeva Feruza Janibekovna

*Xorazm viloyati, Urganch davlat tibbiyot instituti akademik litseyining ona tili va
adabiyoti fani o'qituvchisi*

Annotatsiya

Ushbu tezisda ijtimoiy tarmoq diskursining o'zbek adabiy tiliga ko'rsatayotgan ta'siri lingvistik nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Tadqiqotda ijtimoiy tarmoqlarda shakllanayotgan yozma nutqning leksik, grammatik, uslubiy va imloviy xususiyatlari, shuningdek, qisqartmalar, xorijiy o'zlashmalar, so'zlashuv unsurlari, emodzi va boshqa raqamli kommunikatsiya vositalarining adabiy til me'yorlariga ta'siri ko'rib chiqiladi. Ijtimoiy tarmoq muhitida tezkorlik va norasmiylikning ustunligi natijasida til birliklarining soddalashuvi, yangi ifoda shakllarining paydo bo'lishi hamda ayrim adabiy me'yorlarning buzilishi holatlari tahlil etiladi. Shu bilan birga, ijtimoiy tarmoqlarning yangi leksik birliklar ommalashuvi, tilning kommunikativ imkoniyatlari kengayishi va zamonaviy nutq madaniyatining shakllanishiga qo'shayotgan ijobiy ta'siri ham yoritiladi. Tadqiqot natijalari ijtimoiy tarmoq diskursi va o'zbek adabiy tili o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni aniqlash, raqamli muloqotda adabiy til me'yorlarini saqlash hamda nutq madaniyatini takomillashtirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar

ijtimoiy tarmoq, diskurs, o'zbek adabiy tili, raqamli kommunikatsiya, internet tili, leksik o'zgarishlar, o'zlashma so'zlar, imlo me'yorlari, nutq madaniyati, til me'yori.

KIRISH

Raqamli kommunikatsiyaning jadal rivojlanishi natijasida ijtimoiy tarmoqlar kundalik muloqotning eng faol maydonlaridan biriga aylandi. Ushbu muhitda shakllanayotgan nutq nafaqat axborot almashish vositasi, balki tilning yangi funksional

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

ko‘rinishlarini yuzaga keltiruvchi diskursiv hodisa sifatida ham namoyon bo‘lmoqda. Ayniqsa, ijtimoiy tarmoqlardagi tezkorlik, qisqalik va norasmiylik yozma nutqning an‘anaviy shakllariga sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda.

O‘zbek tilidagi ijtimoiy tarmoq diskursida qisqartmalar, xorijiy o‘zlashmalar, so‘zlashuvga xos birliklar, fonetik yozuv shakllari, emodzi va boshqa grafik vositalarning keng qo‘llanilishi kuzatiladi. Bunday birliklar muloqotni tezlashtirish va emotsional mazmunni kuchaytirishga xizmat qilsa-da, ayrim hollarda adabiy tilning imlo, uslubiy va grammatik me‘yorlaridan chekinishga olib keladi.

Shu bilan birga, ijtimoiy tarmoqlar tilning lug‘aviy tarkibini boyituvchi, yangi so‘z va iboralarning ommalashuvini tezlashtiruvchi muhit sifatida ham muhim ahamiyat kasb etadi. Yangi kommunikativ ehtiyojlar natijasida paydo bo‘layotgan birliklar zamonaviy o‘zbek tilining rivojlanish dinamikasini aks ettiradi. Shu jihatdan ijtimoiy tarmoq diskursini faqat adabiy til me‘yorlariga salbiy ta’sir qiluvchi hodisa sifatida emas, balki til taraqqiyotining zamonaviy ko‘rinishlaridan biri sifatida ham o‘rganish zarur.

Mazkur tezisning maqsadi ijtimoiy tarmoq diskursining o‘zbek adabiy tiliga leksik, grammatik, uslubiy va imloviy jihatdan ko‘rsatayotgan ta’sirini tahlil qilish hamda uning ijobiy va salbiy xususiyatlarini yoritishdan iborat.

ASOSIY QISM

Ijtimoiy tarmoq diskursi o‘zbek adabiy tiliga, avvalo, leksik darajada ta’sir ko‘rsatmoqda. Ijtimoiy tarmoqlarda ingliz va rus tillaridan kirib kelayotgan yangi birliklar, internetga xos terminlar, qisqartmalar va so‘zlashuv shakllari faol qo‘llanilmoqda. Bunday birliklarning ayrimlari vaqt o‘tishi bilan keng ommalashib, kundalik nutq tarkibiga singib bormoqda. Shu bilan birga, xorijiy so‘zlarning ortiqcha va noo‘rin qo‘llanishi adabiy tilning milliy leksik me‘yorlariga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

Grammatik jihatdan ijtimoiy tarmoq yozishmalarida gaplarning qisqalashuvi, to‘liq bo‘lmagan sintaktik konstruksiyalar va og‘zaki nutqqa yaqin ifoda shakllari ko‘p uchraydi. Foydalanuvchilar tezkor muloqotga intilgani sababli ayrim grammatik vositalar tushirib qoldiriladi yoki gap tuzilishi soddalashtiriladi. Natijada yozma nutq bilan og‘zaki nutq o‘rtasidagi chegaralar nisbatan yaqinlashmoqda.

Imloviy jihatdan esa so‘zlarni talaffuzga yaqin shaklda yozish, harflarni tushirib qoldirish, bosh harf va tinish belgilariga yetarli e‘tibor bermaslik kabi holatlar kuzatiladi. Bunday yozuv shakllari norasmiy muloqotda tabiiy ko‘rinishi mumkin, biroq ular keng tarqalgan taqdirda yosh foydalanuvchilarning adabiy imlo me‘yorlarini egallashiga salbiy ta’sir etishi ehtimoli mavjud.

Ijtimoiy tarmoqlarda emodzi, stiker, GIF va boshqa vizual vositalardan foydalanish ham zamonaviy diskursning muhim xususiyatlaridan biridir. Ushbu vositalar matndagi emotsional holat, munosabat va bahoni qisqa shaklda ifodalashga yordam beradi. Shu jihatdan raqamli kommunikatsiya an’anaviy yozma nutqning ifoda imkoniyatlarini kengaytirmoqda.

Umuman, ijtimoiy tarmoq diskursining o‘zbek adabiy tiliga ta’siri ikki tomonlama xarakterga ega. Bir tomondan, yangi leksik birliklar, zamonaviy ifoda vositalari va tezkor kommunikatsiya shakllari tilning funksional imkoniyatlarini kengaytirmoqda. Ikkinchi tomondan esa imlo, grammatika va uslubiy me‘yorlarning muntazam buzilishi adabiy til madaniyatiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Shu sababli raqamli muloqot erkinligi bilan adabiy til me‘yorlariga rioya qilish o‘rtasida muvozanatni saqlash muhimdir.

XULOSA

Ijtimoiy tarmoq diskursi zamonaviy o‘zbek adabiy tilining rivojlanish jarayoniga sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda. Ushbu ta’sir, avvalo, leksik tarkibning yangilanishi, yangi

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

kommunikativ birliklarning ommalashuvi, yozma va og‘zaki nutq xususiyatlarining yaqinlashuvi hamda raqamli muloqotga xos yangi ifoda vositalarining shakllanishida namoyon bo‘ladi.

Shu bilan birga, ijtimoiy tarmoqlarda qisqartmalar, talaffuzga yaqin yozuv shakllari, xorijiy o‘zlashmalarning haddan tashqari qo‘llanishi, grammatik va imloviy me‘yorlardan chekinish holatlari adabiy til me‘yorlariga muayyan salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Ayniqsa, bunday shakllarning doimiy qo‘llanishi yoshlarning yozma nutq madaniyati va savodxonligiga ta’sir etishi ehtimoli mavjud.

Shunday qilib, ijtimoiy tarmoq diskursini o‘zbek adabiy tilining tabiiy rivojlanish jarayonlaridan biri sifatida baholash bilan birga, raqamli kommunikatsiyada adabiy til me‘yorlarini saqlash, nutq madaniyatini oshirish va yangi til birliklarining me‘yorlashuv jarayonini ilmiy asosda kuzatib borish muhim hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Jamolxonov H. **Hozirgi o‘zbek adabiy tili.** – Toshkent: Talqin, 2005.
2. Sayfullayeva R., Mengliyev B., Boqiyeva G. va boshq. **Hozirgi o‘zbek adabiy tili.** – Toshkent: Fan va texnologiya, 2009.
3. Mahmudov N. **Til.** – Toshkent: Yozuvchi, 1998.
4. Hojiyev A. **O‘zbek tili sinonimlarining izohli lug‘ati.** – Toshkent: O‘qituvchi, 1974.
5. **O‘zbek tilining asosiy imlo qoidalari.** O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1995-yil 24-avgustdagi 339-son qarori bilan tasdiqlangan.
6. Crystal D. **Language and the Internet.** 2nd ed. – Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
7. Herring S.C., Androutsopoulos J. Computer-mediated discourse 2.0 // *The Handbook of Discourse Analysis.* – Wiley-Blackwell, 2015. – P. 127–151.

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

8. Tagg C. **Exploring Digital Communication: Language in Action.** – London: Routledge, 2015.
9. Zappavigna M. **Discourse of Twitter and Social Media: How We Use Language to Create Affiliation on the Web.** – London: Continuum, 2012.
10. Thurlow C., Mroczek K. (eds.). **Digital Discourse: Language in the New Media.** – Oxford: Oxford University Press, 2011.

"ZAMONAVIY TA'LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI"

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

HISTORICAL TRUTH AND ARTISTIC FICTION IN THE EPIC POEM "SADDI ISKANDARIY"

Ahmedova Hojalxon Muhsinjon qizi

E-mail: ahmedovahojalxon@gmail.com. ORCID ID: 0009-0001-4095-8921

Lecturer at Andijan state pedagogical Institute

Abstract

This thesis analyzes the relationship between historical truth and artistic fiction in Alisher Navoi's epic poem Saddi Iskandariy. The interpretation of the image of Iskandar in historical sources is comparatively examined alongside Navoi's artistic conception, with particular attention to the principles through which the poet reworks historical reality for aesthetic and literary purposes. The thesis explores the historical prototype of Iskandar, his artistic transformation within the traditions of Eastern literature, as well as the legendary, religious, and didactic elements incorporated into the epic. By examining the balance between historical fact and artistic fiction, the study argues that, for Navoi, the artistic interpretation of Iskandar as an ideal ruler and a symbol of justice, knowledge, and enlightenment is more significant than the precise reconstruction of his historical biography. The findings contribute to a deeper understanding of the relationship between Saddi Iskandariy and historical-literary sources, as well as the distinctive features of the work as a product of artistic imagination.

Keywords

Saddi Iskandariy, Alisher Navoi, image of Iskandar, historical truth, artistic fiction, historical source, artistic interpretation, ideal ruler, Eastern literature.

SADDI ISKANDARIY DOSTONIDA TARIXIY HAQIQAT VA BADIY TO'QIMA

Ahmedova Hojalxon Muhsinjon qizi

Andijon davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

Annotatsiya. Ushbu tezisda Alisher Navoiyning “Saddi Iskandariy” dostonida tarixiy haqiqat va badiiy to‘qimaning o‘zaro munosabati tahlil qilinadi. Asarda Iskandar obrazining tarixiy manbalardagi talqini bilan Navoiy yaratgan badiiy konsepsiya qiyosiy o‘rganilib, shoirning tarixiy voqelikni badiiy-estetik maqsad asosida qayta ishlash tamoyillari yoritiladi. Tezisda Iskandar shaxsining tarixiy prototipi, uning Sharq adabiy an‘analaridagi badiiy transformatsiyasi, shuningdek, doston tarkibidagi afsonaviy, diniy va didaktik unsurlar tahlil etiladi. Tarixiy fakt va badiiy to‘qima o‘rtasidagi nisbatni aniqlash orqali Navoiy uchun tarixiy shaxsning aniq biografiyasidan ko‘ra uning ideal hukmdor, adolat, ilm va ma‘rifat timsoli sifatidagi badiiy talqini ustuvor bo‘lganligi asoslanadi. Tadqiqot natijalari “Saddi Iskandariy” dostonining tarixiy-adabiy manbalar bilan aloqasi va uning badiiy tafakkur mahsuli sifatidagi o‘ziga xosligini chuqurroq anglash imkonini beradi.

Kalit so‘zlar: “Saddi Iskandariy”, Alisher Navoiy, Iskandar obrazi, tarixiy haqiqat, badiiy to‘qima, tarixiy manba, badiiy talqin, ideal hukmdor, Sharq adabiyoti.

KIRISH. Alisher Navoiyning “Saddi Iskandariy” dostoni “Xamsa” tarkibidagi yirik epik asarlardan biri bo‘lib, unda Iskandar obrazi tarixiy shaxs, afsonaviy qahramon va ideal hukmdor timsollarining uyg‘unlashuvi asosida yaratilgan. Dostonning badiiy tuzilishida tarixiy voqealar, Sharq va G‘arb manbalarida shakllangan rivoyatlar, diniy qarashlar hamda muallifning axloqiy-falsafiy konsepsiyasi o‘zaro qorishib ketadi. Shu sababli asarni faqat tarixiy voqelikning badiiy bayoni sifatida emas, balki tarixiy materialning poetik qayta ishlanishi sifatida o‘rganish muhimdir.

Iskandar obrazining tarixiy asosi Makedoniyalik Aleksandr shaxsiga borib taqalsa-da, Sharq adabiyotida bu obraz tarixiy prototipdan ancha uzoqlashgan holda shakllangan. Navoiy ham ana shu boy adabiy an‘anadan foydalanadi, biroq uni o‘zining ijtimoiy-siyosiy va ma‘naviy qarashlari bilan boyitadi. Natijada “Saddi Iskandariy”dagi Iskandar tarixiy sarkarda sifatida emas, balki adolatli hukmdor, ilmparvar shaxs,

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

donishmand va xalq manfaatini ko‘zlovchi ideal podsho sifatida talqin etiladi.

Asarda tarixiy haqiqat va badiiy to‘qimaning o‘zaro nisbati ayniqsa Iskandarning yurishlari, turli mamlakatlar hukmdorlari bilan munosabatlari, ilm ahliga e’tibori va “sadd” qurilishi bilan bog‘liq epizodlarda yaqqol ko‘rinadi. Muallif ayrim tarixiy voqea va shaxslarni saqlab qolgan holda, ularning mazmunini badiiy maqsadga mos ravishda kengaytiradi, ramziy va didaktik ma’no bilan boyitadi.

Shu jihatdan “Saddi Iskandariy”da tarixiy haqiqat va badiiy to‘qima masalasini o‘rganish Navoiyning tarixiy material bilan ishlash usullarini, uning ideal hukmdor haqidagi qarashlarini hamda tarixiy shaxs obrazining badiiy transformatsiyasini aniqlash imkonini beradi.

Mazkur tezisning maqsadi “Saddi Iskandariy” dostonida tarixiy haqiqat bilan badiiy to‘qimaning o‘zaro munosabatini tahlil qilish, Iskandar obrazining tarixiy va adabiy manbalardagi shakllanishini yoritish hamda Navoiy talqinining o‘ziga xos xususiyatlarini aniqlashdan iborat.

ASOSIY QISM. “Saddi Iskandariy” dostonida tarixiy haqiqat va badiiy to‘qima bir-biridan ajralgan holda emas, balki yaxlit badiiy tizim sifatida namoyon bo‘ladi. Navoiy tarixiy shaxs va voqealardan foydalanar ekan, ularni aynan tarixiy manbadagi shaklda takrorlamaydi. Aksincha, mavjud tarixiy materialni o‘zining badiiy-estetik, axloqiy va falsafiy maqsadlariga mos ravishda qayta talqin qiladi.

Iskandar obrazining tarixiy prototipi Makedoniyalik Aleksandr bilan bog‘liq bo‘lsa-da, doston qahramoni ko‘plab jihatlari bilan tarixiy Aleksandr bilan farq qiladi. Asarda u nafaqat zabardast sarkarda, balki dono hukmdor, adolat tarafdori, ilm ahliga hurmat bilan qaraydigan va xalq farovonligini ko‘zlaydigan shaxs sifatida tasvirlanadi. Bu holat obrazning tarixiylikdan badiiy ideallashtirish tomon siljiganini ko‘rsatadi.

Dostonda tarixiy haqiqat unsurlari asosan Iskandarning davlat boshqaruvi, yurishlari, turli hududlarga safarlari va hukmdorlar bilan munosabatlariga oid

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

voqealarda ko‘zga tashlanadi. Biroq ushbu voqealar ko‘pincha afsonaviy va ramziy tafsilotlar bilan boyitiladi. Natijada tarixiy voqea badiiy maqsadga xizmat qiluvchi syujet unsuriga aylanadi.

Asardagi badiiy to‘qimaning muhim ko‘rinishlaridan biri Iskandarning donishmandlar bilan suhbatlari va ilm-ma’rifatga munosabatida namoyon bo‘ladi. Bu epizodlarda Navoiy hukmdorning kuch-qudratini uning ilmga munosabati, adolatli qaror qabul qilishi va ma’naviy yetukligi bilan bog‘laydi. Shu tariqa Iskandar obrazi siyosiy qudrat timsolidan ko‘ra, ma’rifatli va komil hukmdor idealiga yaqinlashtiriladi.

“Sadd” qurilishi bilan bog‘liq voqealar ham tarixiy haqiqat va badiiy to‘qimaning sintezini ko‘rsatadi. Bu epizodda tarixiy, diniy va afsonaviy tasavvurlar birlashib, Iskandarning xalqni xavfdan himoya qiluvchi hukmdor sifatidagi qiyofasini kuchaytiradi. “Sadd” oddiy me’moriy inshoot emas, balki tartib, xavfsizlik va yovuzlikka qarshi kurashning badiiy ramzi sifatida talqin qilinadi.

Shuningdek, dostonidagi ayrim mamlakatlar, hukmdorlar va voqealar tarixiy manbalarga tayansa-da, ularning badiiy vazifasi tarixiy aniqlikni ta’minlashdan ko‘ra, muallifning ideal davlat va hukmdor haqidagi qarashlarini ifodalashga qaratilgan. Navoiy tarixiy materialdan foydalangan holda o‘z davri uchun dolzarb bo‘lgan adolat, ilm, ma’rifat, mas’uliyat va hukmdor axloqi masalalarini ilgari suradi. Demak, “Saddi Iskandariy”da tarixiy haqiqat asarning mazmuniy tayanichi vazifasini bajarsa, badiiy to‘qima uning falsafiy va estetik ko‘lamini kengaytiradi. Aynan shu ikki qatlamning uyg‘unligi dostonning tarixiy-adabiy qiymatini belgilaydi.

XULOSA. “Saddi Iskandariy” dostonida tarixiy haqiqat va badiiy to‘qima o‘zaro uyg‘unlashgan holda namoyon bo‘ladi. Alisher Navoiy Iskandar obrazini tarixiy manbalardagi Makedoniyalik Aleksandr shaxsi bilan bog‘liq an’analar asosida yaratgan bo‘lsa-da, uni bevosita tarixiy qahramon sifatida emas, balki o‘zining ijtimoiy-falsafiy va axloqiy qarashlarini ifodalovchi badiiy timsol sifatida talqin etadi. Dostonda tarixiy

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

voqealar, yurishlar, davlat boshqaruvi va hukmdorlar bilan bog‘liq ayrim tafsilotlar asarning tarixiy asosini tashkil etsa, afsonaviy, diniy va ramziy epizodlar badiiy to‘qima qatlamini kuchaytiradi. Ayniqsa, Iskandarning donishmandlar bilan muloqoti, ilmga munosabati, adolat tamoyiliga sodiqligi hamda “sadd” qurilishi bilan bog‘liq voqealar uning ideal hukmdor sifatidagi qiyofasini shakllantiradi.

Navoiy uchun tarixiy aniqlikning o‘zi asosiy maqsad emas. Shoir tarixiy materialdan foydalanib, adolatli davlat boshqaruvi, ilm-ma’rifat, ma’naviy kamolot, xalq manfaatini himoya qilish va hukmdorning axloqiy mas’uliyati kabi g‘oyalarni ilgari suradi. Shu sababli doston qahramoni tarixiy shaxsdan ko‘ra ko‘proq badiiy-falsafiy ideal darajasiga ko‘tariladi.

Demak, “Saddi Iskandariy”da tarixiy haqiqat asarning voqeyiy va obrazli asosini belgilasa, badiiy to‘qima uning g‘oyaviy-falsafiy mazmunini chuqurlashtiradi. Ushbu ikki qatlamning uyg‘unligi dostonning badiiy mukammalligi va tarixiy-adabiy ahamiyatini ta’minlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YHATI

1. Alisher Navoiy. *Mukammal asarlar to‘plami*. 20 jildlik. 11-jild: Saddi Iskandariy. — Toshkent: Fan, 1993.
2. Hayitmetov A. Navoiy lirikasi va adabiy ta’sir masalalari. — Toshkent: Fan, 1963.
3. Haqqul I. Meros va mohiyat. — Toshkent: Ma’naviyat, 2008.
4. Haqqul I. Navoiyga qaytish. 2-kitob. — Toshkent: Fan, 2011.
5. Komilov N. Tasavvuf. — Toshkent: Movarounnahr–O‘zbekiston, 2009.
6. Sirojiddinov Sh. Alisher Navoiy: manbalarning qiyosiy-tipologik, tekstologik tahlili. — Toshkent: Akademnashr, 2011.
7. Qayumov A. “Xamsa” dostonlari va uning g‘oyaviy dunyosi Alisher Navoiy tug‘ilganining 550-yilligiga bag‘ishlangan ilmiy konferensiya tezislari. — Toshkent: Fan, 1991. — B. 8–10.

"ZAMONAVIY TA'LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI"
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

ISSUES OF IMPROVING THE ORGANIZATIONAL AND LEGAL BASES OF IMPLEMENTATION OF THE STATE IDEOLOGICAL FUNCTION

Abulkasimova Gozal Dilshodbek kizi

Master's student, University of World Economy and Diplomacy

Academic Supervisor: **Bakhadir Ismailov**

Head of Sector at the Institute of Legislation and Legal Policy, Doctor of Law,
Professor.

Abstract

This thesis comprehensively analyzes issues related to improving the organizational and legal foundations for the implementation of the state's ideological function. The research focuses on studying legal mechanisms aimed at strengthening the state's ideological influence in society and forming national values and universal ideas in the minds of citizens. The work examines effective methods for forming and implementing state ideology based on existing legislation, normative legal acts, and international experience. Particular emphasis is placed on the importance of legal reforms aimed at strengthening ideas of patriotism, justice, and tolerance in the minds of youth. The role of civil society institutions, mass media, and educational institutions in fulfilling the state's ideological function is also explored. Based on the research results, specific proposals and recommendations have been developed to enhance the effectiveness of state ideological policy, which will contribute to ensuring stability and development in the country.

Keywords

state ideology, organizational-legal foundations, ideological function, legal reforms, national values, civil society

**DAVLAT MAFKURAVIY FUNKSIYASINI AMALGA OSHIRISHNI
TASHKILIY-HUQUQIY ASOSLARINI TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI**

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

Abulqosimova Go‘zal Dilshodbek qizi

Jahon Iqtisodiyoti va Diplomatika universiteti magistranti

Ilmiy raxbar **Bahodir Ismoilov**, Qonunchilik va huquqiy siyosat instituti sektor
mudiri, yuridik fanlari doktori, professor.

Annotatsiya. Mazkur tezisdavlatning mafkuraviy funksiyasini amalga oshirishning tashkiliy-huquqiy asoslarini takomillashtirish masalalari har tomonlama tahlil qilinadi. Tadqiqot davlatning jamiyatdagi mafkuraviy ta'sirini kuchaytirish, fuqarolarning ongida milliy qadriyatlar va umuminsoniy g'oyalarni shakllantirishga qaratilgan huquqiy mexanizmlarni o'rganishga bag'ishlangan. Ishda mavjud qonunchilik hujjatlari, normativ-huquqiy aktlar va xalqaro tajriba asosida davlat mafkurasini shakllantirish va amalga oshirishning samarali usullari ko'rib chiqiladi. Ayniqsa, yoshlar ongida vatanparvarlik, adolat va bag'rikenglik g'oyalarini mustahkamlashga qaratilgan huquqiy islohotlarning ahamiyati ta'kidlanadi. Shuningdek, davlatning mafkuraviy funksiyasini bajarishda fuqarolik jamiyati institutlari, ommaviy axborot vositalari va ta'lim muassasalarining roli o'rganiladi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, davlat mafkuraviy siyosatining samaradorligini oshirish bo'yicha aniq taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan bo'lib, ular mamlakatda barqarorlik va taraqqiyotni ta'minlashga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: davlat mafkurasi, tashkiliy-huquqiy asoslar, mafkuraviy funktsiya, huquqiy islohotlar, milliy qadriyatlar, fuqarolik jamiyati.

ВОПРОСЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ОРГАНИЗАЦИОННО-ПРАВОВОЙ ОСНОВЫ РЕАЛИЗАЦИИ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ИДЕОЛОГИЧЕСКОЙ ФУНКЦИИ

Абулкасымова Гозал Дилшодбек кызы

магистрант Университета мировой экономики и дипломатии

Научный руководитель: Бахадир Исмаилов, заведующий сектором Института
законодательства и правовой политики, доктор юридических наук, профессор.

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

Аннотация. Настоящий тезис всесторонне анализирует вопросы совершенствования организационно-правовых основ реализации идеологической функции государства. Исследование посвящено изучению правовых механизмов, направленных на усиление идеологического влияния государства в обществе и формирование в сознании граждан национальных ценностей и общечеловеческих идей. В работе рассматриваются эффективные методы формирования и реализации государственной идеологии на основе существующего законодательства, нормативно-правовых актов и международного опыта. Особое внимание уделяется значимости правовых реформ, направленных на укрепление в сознании молодежи идей патриотизма, справедливости и толерантности. Также исследуется роль институтов гражданского общества, средств массовой информации и образовательных учреждений в выполнении идеологической функции государства. По результатам исследования разработаны конкретные предложения и рекомендации по повышению эффективности государственной идеологической политики, которые будут способствовать обеспечению стабильности и развития в стране.

Ключевые слова: государственная идеология, организационно-правовые основы, идеологическая функция, правовые реформы, национальные ценности, гражданское общество.

Kirish. Jamiyatning har qanday taraqqiyot bosqichida davlatning mafkuraviy funksiyasini samarali amalga oshirish uning barqarorligi va rivojlanishi uchun muhim ahamiyat kasb etadi. O'zbekistonning yangi taraqqiyot bosqichida mafkuraviy ishlar samaradorligini oshirish, fuqarolarda milliy g'urur, vatanparvarlik va yuksak ma'naviyatni shakllantirish dolzarb vazifalardan hisoblanadi¹. Ushbu tezisdan "Davlat

¹ Aliyev, B. (2019). Davlat mafkurasi va jamiyat taraqqiyoti. Fan nashriyoti.

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

mafkuraviy funksiyasini amalga oshirishning tashkiliy-huquqiy asoslarini takomillashtirish masalalari" mavzusining dolzarbligi aynan shu jihatlar bilan belgilanadi. Global axborot makonida g'oyaviy tahdidlar kuchayib borayotgan bir sharoitda, aholining mafkuraviy immunitetini mustahkamlash, yoshlar ongida vatanparvarlik g'oyalarini shakllantirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lib qolmoqda ².

Hozirgi kunda davlat mafkuraviy funksiyasini amalga oshirishda mavjud tashkiliy-huquqiy mexanizmlarni tanqidiy tahlil qilish va ularni zamon talablariga mos ravishda takomillashtirish zarurati yuzaga kelmoqda. Bu borada davlatning mafkuraviy siyosati nazariyasi va amaliyoti, shuningdek, davlat mafkurasining jamiyat taraqqiyotidagi o'rni kabi masalalar chuqur ilmiy tadqiqotlarni talab etadi. Mazkur tezisda ushbu muammolarni hal etishga qaratilgan amaliy takliflar va tavsiyalar ishlab chiqish maqsad qilingan. Tadqiqotning asosiy maqsadi davlat mafkuraviy funksiyasini amalga oshirishning tashkiliy-huquqiy asoslarini kompleks tahlil qilish, ulardagi mavjud kamchiliklarni aniqlash hamda ularni takomillashtirish bo'yicha ilmiy asoslangan yechimlarni taklif etishdan iborat.

Ushbu maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi: davlatning mafkuraviy funksiyasining huquqiy asoslarini o'rganish; mazkur funktsiyani amalga oshirishda mavjud tashkiliy tuzilmalarning faoliyatini tahlil qilish; xalqaro tajribani o'rganish va O'zbekiston sharoitlariga tatbiq etish imkoniyatlarini ko'rib chiqish; mafkuraviy ishlar samaradorligini oshirishga qaratilgan me'yoriy-huquqiy hujjatlarga takliflar kiritish; fuqarolik jamiyati institutlari va ommaviy axborot vositalarining mafkuraviy funktsiyani amalga oshirishdagi ishtirokini kuchaytirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqish. Bu tezis davlat boshqaruvi tizimida mafkuraviy ishlar samaradorligini

2 Nurmatov, S. (2018). Mafkuraviy immunitetni shakllantirishning dolzarb masalalari. Sharq.

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

oshirishga xizmat qiladi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, davlatning mafkuraviy funksiyasini amalga oshirishning tashkiliy-huquqiy asoslarini takomillashtirish masalalari ilmiy jamoatchilik tomonidan keng muhokama qilingan. Xususan, I. A. Karimovning asarlarida ma'naviyatning jamiyat taraqqiyotidagi o'rni va uning davlat siyosatidagi ahamiyati alohida ta'kidlangan. Bu asarlar davlat mafkurasining asosiy tamoyillarini shakllantirishda muhim nazariy baza bo'lib xizmat qiladi.

B. Aliyev o'z tadqiqotlarida davlat mafkurasini va jamiyat taraqqiyoti o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni chuqur tahlil qilgan. Uning ishlari davlat mafkurasining ijtimoiy-siyosiy jarayonlarga ta'sirini, uning jamiyatni birlashtiruvchi va rivojlantiruvchi kuch sifatidagi rolini yoritadi. Shuningdek, S. Nurmatov mafkuraviy immunitetni shakllantirishning dolzarb masalalariga e'tibor qaratgan bo'lib, bu boradagi huquqiy mexanizmlarni takomillashtirish zarurligini ilgari suradi ³.

A. Saidov O'zbekistonning yangi taraqqiyot bosqichidagi huquqiy islohotlarni o'rganib, davlatning mafkuraviy faoliyatini huquqiy jihatdan ta'minlash masalalariga to'xtalib o'tgan. Uning tadqiqotlari davlatning mafkuraviy funksiyalarini tartibga soluvchi normativ-huquqiy hujjatlarning ahamiyatini ko'rsatadi. A. Xolbekov esa yoshlar ongida vatanparvarlik g'oyalarini shakllantirishning huquqiy asoslarini tahlil qilib, bu jarayonda davlatning rolini asoslab bergan.

N. Jo'rayevning ishlari davlatning mafkuraviy siyosatini nazariya va amaliyot nuqtai nazaridan ko'rib chiqib, uning zamonaviy sharoitlardagi o'ziga xos xususiyatlarini ochib beradi. Uning tadqiqotlari davlat mafkurasini amalga oshirishda yuzaga keladigan muammolar va ularning yechimlariga bag'ishlangan.

³ Saidov, A. (2021). O'zbekistonning yangi taraqqiyot bosqichida huquqiy islohotlar. Adolat.

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

Umuman olganda, mavjud adabiyotlar davlatning mafkuraviy funksiyasini amalga oshirishda huquqiy asoslarning muhimligini bir ovozdan ta’kidlaydi. Biroq, bu sohadagi tashkiliy mexanizmlarni takomillashtirish, ayniqsa, yangi axborot texnologiyalari va globalizatsiya sharoitida davlatning mafkuraviy faoliyatini yanada samarali tashkil etish bo'yicha chuqur ilmiy asoslangan yechimlar ishlab chiqish zaruriyati saqlanib qolmoqda. Ushbu tezis aynan shu bo'shliqni to'ldirishga qaratilgan.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqot metodologiyasi aralash usullarga asoslangan bo'lib, davlatning mafkuraviy funksiyasini amalga oshirishning tashkiliy-huquqiy asoslarini chuqur tahlil qilishga qaratilgan. Tadqiqot obyekti sifatida O'zbekiston Respublikasining davlat boshqaruvi tizimida mafkuraviy faoliyatni tartibga soluvchi normativ-huquqiy hujjatlar, shuningdek, amaliyotda yuzaga keladigan muammolar va ularni hal etish yo'llari o'rganildi.

Ma'lumotlarni yig'ishda bir qancha usullardan foydalanildi. Xususan, normativ-huquqiy hujjatlarni (qonunlar, qarorlar, farmonlar va boshqalar) tahlil qilish asosiy usullardan biri bo'ldi. Shuningdek, mavzu bo'yicha ilmiy adabiyotlar, monografiyalar va maqolalar chuqur o'rganildi. Ekspert-mutaxassislar (davlat organlari vakillari, huquqshunoslar, sotsiologlar) bilan intervyular o'tkazilib, ularning fikr-mulohazalari va takliflari tahlil qilindi⁴.

Ma'lumotlarni tahlil qilishda sifat va miqdoriy usullar uyg'unlikda qo'llanildi. Normativ-huquqiy hujjatlarning mazmun-mohiyati qiyosiy-huquqiy tahlil usuli orqali o'rganildi, ularning samaradorligi va amaliyotdagi qo'llanilishi baholandi. Ekspert xulosalari va intervyu materiallari kontent-tahlil usuli yordamida qayta ishlandi, asosiy tendensiyalar va muammolar aniqlandi .

⁴ Jo'rayev, N. (2017). Davlatning mafkuraviy siyosati: nazariya va amaliyot. Akademnashr.

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

Tadqiqotning etik jihatlariga alohida e'tibor qaratildi. Intervyu jarayonida ishtirokchilarning shaxsiy ma'lumotlari maxfiyligi ta'minlandi, ularning roziligi olinib, tadqiqot maqsadlari tushuntirildi. Ma'lumotlardan faqat ilmiy maqsadlarda foydalanildi.

Tadqiqotning cheklovlari sifatida ba'zi ma'lumotlarning ochiqqligi cheklanganligi, shuningdek, respondentlarning subyektiv fikrlari bo'lishi mumkinligi qayd etildi. Biroq, bu cheklovlar tadqiqotning umumiy xulosalariga sezilarli ta'sir ko'rsatmasligi ta'minlandi.

Tezida keltirilgan xulosalarning ishonchliligi va obyektivligini ta'minlash maqsadida bir nechta manbalardan olingan ma'lumotlar solishtirildi va o'zaro tekshirildi. Nazariy qoidalar amaliy misollar va huquqiy normalar bilan tasdiqlandi. Tadqiqotning validligi huquqiy normalar va nazariy konsepsiyalar o'rtasidagi mantiqiy bog'liqlikni ta'minlash orqali mustahkamlandi.

Xulosa

Ushbu tezis "Davlat mafkuraviy funksiyasini amalga oshirishni tashkiliy-huquqiy asoslarini takomillashtirish masalalari" mavzusidagi tadqiqotlar natijalarini umumlashtiradi. Tadqiqot davomida davlatning mafkuraviy funksiyasini amalga oshirishning tashkiliy-huquqiy mexanizmlari chuqur tahlil etilib, ularning samaradorligini oshirishga qaratilgan asosiy muammolar aniqlandi. Xususan, zamonaviy axborot makonida mafkuraviy immunitetni shakllantirishning dolzarbligi, yoshlar ongida vatanparvarlik g'oyalarini mustahkamlashning huquqiy asoslari hamda davlat mafkurasining jamiyat taraqqiyotidagi roli kabi jihatlar atroflicha o'rganildi. Shuningdek, ma'naviy-axloqiy qadriyatlarning huquqiy tartibga solishdagi o'rni va ahamiyati ko'rsatib o'tildi.

Olingan natijalarga ko'ra, davlatning mafkuraviy funksiyasini amalga oshirishda qonunchilik bazasini yanada takomillashtirish, axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan samarali foydalanish va jamiyatda yuksak ma'naviyatni

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

shakllantirishga qaratilgan chora-tadbirlarni kuchaytirish zaruriyati ta’kidlanadi. Bu borada davlat organlari, fuqarolik jamiyati institutlari va ommaviy axborot vositalari o’rtasidagi hamkorlikni mustahkamlash muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu tezisda ilgari surilgan takliflar O’zbekistonning yangi taraqqiyot bosqichida huquqiy islohotlarni amalga oshirish jarayonida davlatning mafkuraviy faoliyatini yanada takomillashtirishga xizmat qiladi.

Amaliyot va siyosat uchun ushbu tezisda bir qator aniq tavsiyalar ilgari surilgan. Birinchidan, mafkuraviy faoliyatni tartibga soluvchi normativ-huquqiy hujjatlarni muntazam ravishda inventarizatsiya qilish va ularni zamon talablariga moslashtirish lozim. Ikkinchidan, yoshlarning mafkuraviy tarbiyasida innovatsion yondashuvlarni joriy etish, jumladan, ta’lim muassasalarida vatanparvarlik va milliy qadriyatlarga asoslangan dasturlarni kuchaytirish zarur. Uchinchidan, axborot xavfsizligini ta’minlash va tashqi mafkuraviy tahdidlarga qarshi kurashishda samarali mexanizmlarni yaratish muhimdir. Bu tavsiyalar davlatning mafkuraviy funksiyasini yanada samaraliroq amalga oshirishga va jamiyatda barqaror rivojlanishni ta’minlashga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Aliyev, B. (2019). Davlat mafkurasi va jamiyat taraqqiyoti. Fan nashriyoti.
2. Karimov, I. A. (2010). Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. Ma'naviyat.
3. Saidov, A. (2021). O'zbekistonning yangi taraqqiyot bosqichida huquqiy islohotlar. Adolat.
4. Nurmatov, S. (2018). Mafkuraviy immunitetni shakllantirishning dolzarb masalalari. Sharq.
5. Xolbekov, A. Yoshlar ongida vatanparvarlik g'oyalarini shakllantirishning huquqiy asoslari. O'zbekiston. 2020.
6. Jo'rayev, N. (2017). Davlatning mafkuraviy siyosati: nazariya va amaliyot. Akademnashr.

"ZAMONAVIY TA'LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI"

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

THE MAIN AGROECOLOGICAL FACTORS DETERMINING SOIL FERTILITY

Asqarova Dilafruz Abdusalomovna

Independent Researcher

Abstract

This article analyzes the main agroecological factors determining soil fertility based on the literature. The effects of the physical, chemical, and biological properties of soil, organic matter, pH, nutrients, moisture, and salinity on soil fertility are discussed. Particular attention is paid to the agroecological condition of irrigated soils in the Fergana Valley.

Keywords

soil fertility, agroecological factors, irrigated soil, humus, pH, micronutrients, salinity

TUPROQ UNUMDORLIGINI BELGILOVCHI ASOSIY AGROEKOLOGIK OMILLAR

Asqarova Dilafruz Abdusalomovna

Mustaqil Tatqiqodchi

Annotatsiya. Mazkur maqolada tuproq unumdorligini belgilovchi asosiy agroekologik omillar adabiyotlar asosida tahlil qilingan. Tuproqning fizik, kimyoviy va biologik xususiyatlari, organik modda, pH, oziqa elementlari, namlik va sho'rlanishning unumdorlikka ta'siri yoritilgan. Farg'ona vodiysi sug'oriladigan tuproqlarining agroekologik holatiga alohida e'tibor qaratilgan.

Kalit so'zlar: tuproq unumdorligi, agroekologik omillar, sug'oriladigan tuproq, gumus, pH, mikroelementlar, sho'rlanish

Kirish. Tuproq unumdorligi qishloq xo'jaligi ekinlarining o'sishi, rivojlanishi va hosildorligini ta'minlovchi muhim tabiiy omil bo'lib, uning shakllanishi fizik, kimyoviy

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

va biologik jarayonlarning o‘zaro bog‘liqligi bilan belgilanadi. Unumdorlikni baholashda oziqa elementlari bilan bir qatorda tuproqning strukturasi, organik modda miqdori, pH, namlik rejimi va biologik faolligini kompleks hisobga olish muhimdir [6].

Tuproq unumdorligining asosiy ko‘rsatkichlaridan biri organik modda va gumus miqdori hisoblanadi. Ular oziqa elementlarining aylanishi, tuproq agregatlarining shakllanishi, namlikni saqlash va mikrobiologik jarayonlarda muhim rol o‘ynaydi [7]. Tuproqning pH ko‘rsatkichi esa oziqa elementlarining harakatchanligi va o‘simliklar tomonidan o‘zlashtirilishiga ta’sir qiluvchi muhim kimyoviy omildir [8]. Makro- va mikroelementlarning miqdori hamda harakatchan shakllari tuproqning agroekologik holatini tavsiflashda muhim ahamiyatga ega bo‘lib, Farg‘ona vodiysining sug‘oriladigan tuproqlarida ularning geokimyoviy xususiyatlari hududiy sharoitlar bilan bog‘liqligi aniqlangan [5].

Tuproqning fizik xususiyatlari, xususan, struktura, agregat holati, g‘ovaklik va suv-havo rejimi ham unumdorlikni belgilovchi muhim omillardandir. Tuproq strukturasi suv o‘tkazuvchanligi, aeratsiya va ildizlarning rivojlanishi bilan bevosita bog‘liq [9, 10].

Farg‘ona vodiysi sharoitida sug‘orish, sho‘rlanish va antropogen ta’sirlar tuproq unumdorligining o‘zgarishida muhim o‘rin tutadi. Sug‘oriladigan tuproqlarda sho‘rlanish va biogeokimyoviy jarayonlarning kuchayishi, fizik-kimyoviy xususiyatlarning o‘zgarishi hamda antropogen degradatsiya jarayonlari qayd etilgan [2, 4]. Samarali sug‘orish, namlikni boshqarish va sho‘rlanishni kamaytirishga qaratilgan agrotexnik tadbirlar tuproq unumdorligini saqlashda muhim ahamiyatga ega [1].

Adabiyotlar tahlili tuproq unumdorligi organik modda, pH, oziqa elementlari, fizik-strukturaviy holat, namlik rejimi, biologik faollik hamda sug‘orish va antropogen ta’sirlarning o‘zaro bog‘liq majmuasi asosida shakllanishini ko‘rsatadi. Farg‘ona vodiysi sharoitida ushbu omillarni kompleks baholash tuproq unumdorligini saqlash va degradatsiya jarayonlarini kamaytirishning muhim ilmiy asosidir.

Tadqiqot obyekti va metodikasi. Tadqiqot obyekti sifatida Farg‘ona vodiysining sug‘oriladigan tuproqlari va ularning agroekologik xususiyatlari olindi. Tuproq unumdorligini belgilovchi organik modda, pH, makro- va mikroelementlar, struktura, namlik hamda sho‘rlanish ko‘rsatkichlari tahlil qilindi. Tadqiqotda ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish, taqqoslash, umumlashtirish va tizimlashtirish usullaridan foydalanildi. Farg‘ona vodiysi tuproqlarining sug‘orish, sho‘rlanish va fizik-kimyoviy xususiyatlariga oid ma’lumotlar [1–5], tuproq unumdorligining umumiy agroekologik omillari bo‘yicha ilmiy manbalar [6–10] asosida baholandi.

Tadqiqot natijalari. Adabiyotlar tahlili natijasida tuproq unumdorligini shakllantiruvchi omillar o‘zaro bog‘liq fizik, kimyoviy va biologik jarayonlar majmuasidan iborat ekanligi aniqlandi. Ushbu omillar ichida tuproq organik moddasi, pH, oziqa elementlari, strukturaviy holat, namlik rejimi va biologik faollik asosiy agroekologik ko‘rsatkichlar sifatida ajratildi [6–10].

Tuproq organik moddasi unumdorlikning muhim indikator bo‘lib, uning miqdori tuproqning agregat holati, suvni saqlash qobiliyati, oziqa elementlarining aylanishi va mikrobiologik faolligi bilan chambarchas bog‘liq. Organik moddaning kamayishi tuproqning fizik va biologik funksiyalarining susayishiga olib kelishi mumkin [7]. Shu bilan birga, tuproq reaksiyasi (pH) oziqa elementlarining eruvchanligi, harakatchanligi va o‘simliklar tomonidan o‘zlashtirilishini belgilovchi muhim kimyoviy omil ekanligi qayd etildi [8].

Tahlil qilingan manbalar tuproqning fizik holati ham unumdorlikning muhim tarkibiy qismi ekanligini ko‘rsatdi. Xususan, tuproq strukturasi, agregatlarning barqarorligi va g‘ovaklik suv-havo rejimini, ildizlarning rivojlanishini hamda oziqa moddalarining harakatini belgilaydi [9, 10]. Shu sababli tuproq unumdorligini baholashda fizik ko‘rsatkichlarni kimyoviy va biologik parametrlar bilan birgalikda ko‘rib chiqish zarur.

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

Farg‘ona vodiysi sharoitida sug‘orish tuproq unumdorligiga ta’sir etuvchi asosiy antropogen omillardan biri sifatida namoyon bo‘ladi. Tadqiqotlar sug‘orish natijasida tuproqning fizik-kimyoviy xususiyatlari, tuz rejimi va biogeokimyoviy holatida o‘zgarishlar yuz berishini ko‘rsatgan [2, 3]. Markaziy Farg‘ona hududida sug‘oriladigan tuproqlarning antropogen ta’sir ostida o‘zgarishi, jumladan, sho‘rlanish va degradatsiya jarayonlarining kuchayishi qayd etilgan [4]. Mazkur jarayonlar tuproqning suv-fizik xususiyatlari va oziqa elementlarining harakatchanligiga ta’sir ko‘rsatib, uning agroekologik holatini belgilaydi.

Farg‘ona vodiysining janubiy qismidagi sug‘oriladigan tuproqlar bo‘yicha ma’lumotlar mikroelementlarning geokimyoviy taqsimlanishi ham tuproq unumdorligi va ekologik holatini baholashda muhim ekanligini ko‘rsatadi [5]. Bunda makro- va mikroelementlarning yalpi miqdori bilan bir qatorda ularning harakatchan shakllarini hisobga olish o‘simliklarning mineral oziqlanish sharoitlarini baholash uchun muhimdir.

Shuningdek, sug‘orish samaradorligini oshirish, tuproq namligini maqbul darajada saqlash va ikkilamchi sho‘rlanishni kamaytirishga qaratilgan agrotexnik tadbirlar tuproq unumdorligini barqaror saqlashda muhim ahamiyat kasb etadi [1]. Umumlashtirilgan natijalarga ko‘ra, Farg‘ona vodiysi sug‘oriladigan tuproqlarining unumdorligi bitta ko‘rsatkich bilan emas, balki organik modda, pH, oziqa elementlari, tuproq strukturasi, suv-tuz rejimi va biologik faollikning kompleks holati bilan belgilanadi. Shu bois tuproq unumdorligini boshqarishda ushbu ko‘rsatkichlarni o‘zaro bog‘liq holda baholash va sug‘orish hamda antropogen yuklamani maqbullashtirish muhim ilmiy-amaliy yo‘nalish hisoblanadi.

Xulosa. O‘rganilgan adabiyotlar tahlili natijasida tuproq unumdorligi organik modda, pH, oziqa elementlari, fizik-strukturaviy holat, namlik va biologik faollikning o‘zaro ta’siri bilan belgilanadi. Farg‘ona vodiysi sharoitida sug‘orish, sho‘rlanish va antropogen ta’sirlar ushbu ko‘rsatkichlarning o‘zgarishiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Shu

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

sababli tuproq unumdorligini saqlash va oshirishda fizik, kimyoviy va biologik ko‘rsatkichlarni kompleks baholash hamda samarali sug‘orish va agrotexnik tadbirlarni qo‘llash muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati.

1. Koriyev, M., Mirzahmedov, I., Boymirzaev, K., & Juraev, Z. (2025). Effects of mulching, terracing, and efficient irrigation on soil salinity reduction in Uzbekistan’s Fergana Valley. *Cogent Food & Agriculture*, 11(1). <https://doi.org/10.1080/23311932.2024.2449201>
2. Turdaliev, A., Askarov, K., Abakumov, E., Makhkamov, E., Rahmatullayev, G., Mamajonov, G., Akhmadjonov, A., & Axunov, A. (2023). Biogeochemical State of Salinized Irrigated Soils of Central Fergana (Uzbekistan, Central Asia). *Applied Sciences*, 13(10), 6188. <https://doi.org/10.3390/app13106188>
3. Turdaliev, A., Yuldashev, G., Khaydarov, M., Abdukhakimova, K., Muratova, R., Azimov, Z., Sotiboldieva, G., Mirzaev, U., Isagaliev, M., Holdarov, H., Obidov, M., Novikova, E., Nizamutdinov, T., & Abakumov, E. (2024). Irrigation-Initiated Changes in Physicochemical Properties of the Calcisols of the Northern Part of Fergana Valley. *Applied Sciences*, 14(13), 5762. <https://doi.org/10.3390/app14135762>
4. Abakumov, E., Yuldashev, G., Mirzayev, U., Isagaliev, M., Sotiboldieva, G., Makhramhujaev, S., Mamajonov, I., Azimov, Z., Sulaymonov, O., Askarov, K., Umarkulova, B., Rahimov, A., & Nizamutdinov, T. (2023). The Current State of Irrigated Soils in the Central Fergana Desert under the Effect of Anthropogenic Factors. *Geosciences*, 13(3), 90. <https://doi.org/10.3390/geosciences13030090>
5. Isagaliev, M., Yuldashev, G., & Abdukhakimova, K. (2020). Geochemistry of biomicroelements in irrigated serozems in the south of Fergana. *Review of European and International Environmental Law*, 11–12, 25–27.

"ZAMONAVIY TA'LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI"
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

6. Lehmann, J., Bossio, D. A., Kögel-Knabner, I., & Rillig, M. C. (2020). The concept and future prospects of soil health. *Nature Reviews Earth & Environment*, 1(10), 544–553. <https://doi.org/10.1038/s43017-020-0080-8> \
7. Gerke, J. (2022). The central role of soil organic matter in soil fertility and carbon storage. *Soil Systems*, 6(2), 33. <https://doi.org/10.3390/soilsystems6020033>
8. Barrow, N. J., & Hartemink, A. E. (2023). The effects of pH on nutrient availability depend on both soils and plants. *Plant and Soil*, 487(1–2), 21–37. <https://doi.org/10.1007/s11104-023-05960-5>
9. Rabot, E., Wiesmeier, M., Schlüter, S., & Vogel, H.-J. (2018). Soil structure as an indicator of soil functions: A review. *Geoderma*, 314, 122–137. <https://doi.org/10.1016/j.geoderma.2017.11.009>
10. Vogel, H.-J., Weller, U., & Schlüter, S. (2024). Linking structure and functions in agricultural soils. *Advances in Agronomy*, 188, 363–403. <https://doi.org/10.1016/bs.agron.2024.06.005>

"STUDENT ORBIT" MODEL-BASED PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF FUTURE TEACHERS

Janbayeva Marjan Smatillayevna

Acting Associate Professor, Faculty of Pedagogy, Chirchiq State Pedagogical
University

E-mail: m.janbayeva@cspu.uz

Abstract

This thesis examines the individualization of the professional development of future teachers and presents the "Student Orbit" model as a conceptual framework for organizing this process. The model integrates the diagnosis of students' initial professional potential, the development of an individual professional profile, the design of a personal development trajectory, the integration of pedagogical practice and mentoring, the development of digital and innovative competencies, and reflective monitoring into a unified system. Professional mobility is interpreted as an integrative quality that enables future teachers to adapt to changing pedagogical situations, acquire new professional tasks, and consciously manage their individual professional development trajectory.

Keywords

future teacher, Student Orbit, individual learning trajectory, professional development, professional mobility, competence, individualization, reflective monitoring, mentoring, pedagogical diagnostics.

"TALABA ORBITASI" MODELI ASOSIDA BO'LAJAK O'QITUVCHILARNING KASBIY RIVOJLANISHI

Janbayeva Marjan Smatillayevna

Chirchiq davlat pedagogika universiteti Pedagogika fakulteti v.b., dotsenti

E-mail: m.janbayeva@cspu.uz

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

Annotatsiya. Mazkur tezisda bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy rivojlanishini individuallashtirish masalasi va uni tashkil etishning konseptual asosi sifatida “Talaba orbitasi” modeli yoritiladi. Model talabaning boshlang‘ich kasbiy imkoniyatlarini diagnostika qilish, individual kasbiy profilini shakllantirish, shaxsiy rivojlanish trayektoriyasini loyihalash, pedagogik amaliyot va mentorlikni uyg‘unlashtirish, raqamli-innovatsion kompetensiyalarni rivojlantirish hamda reflektiv monitoringni yagona tizimga birlashtiradi. Kasbiy mobillik o‘zgaruvchan pedagogik vaziyatlarga moslashish, yangi kasbiy vazifalarni egallash va individual rivojlanish yo‘nalishini ongli boshqarish imkonini beruvchi integrativ sifat sifatida talqin qilinadi.

Kalit so‘zlar: bo‘lajak o‘qituvchi, Talaba orbitasi, individual ta’lim trayektoriyasi, kasbiy rivojlanish, kasbiy mobillik, kompetensiya, individuallashtirish, reflektiv monitoring, mentorlik, pedagogik diagnostika.

Asosiy qism.

Zamonaviy ta’lim tizimining transformatsiyasi bo‘lajak o‘qituvchidan nafaqat fan mazmunini bilish va an’anaviy metodlarni qo‘llashni, balki o‘zgaruvchan ta’lim muhitiga moslashish, pedagogik innovatsiyalarni o‘zlashtirish, raqamli vositalardan samarali foydalanish, mustaqil kasbiy qarorlar qabul qilish va o‘z faoliyatini muntazam refleksiya qilishni talab etmoqda. Shu sababli barcha talabalar uchun bir xil kasbiy rivojlanish yo‘lidan individual ehtiyoj, qobiliyat, kasbiy motiv va rivojlanish sur‘atlarini hisobga oluvchi yondashuvga o‘tish muhimdir.

“Talaba orbitasi” mualliflik konseptual konstruksiyasi bo‘lib, talabaning oliy ta’limga kirishidan boshlab zarur kasbiy-pedagogik kompetentlikka erishguniga qadar bosib o‘tadigan individual rivojlanish trayektoriyasini ifodalaydi. “Orbita” tushunchasi talabaning ta’lim jarayonidagi uzluksiz harakati, bosqichma-bosqich rivojlanishi va kasbiy maqsad sari yo‘naltirilgan dinamik jarayonini anglatadi. Uning mazmunini kasbiy motivatsiyaning shakllanishi, nazariy bilimlarni egallash, amaliy pedagogik

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

tajribani o‘zlashtirish, kompetensiyalarni rivojlantirish, mustaqil pedagogik qarorlar qabul qilish, refleksiv faoliyat va o‘z-o‘zini kasbiy rivojlantirish jarayonlari tashkil etadi.

Tadqiqotning maqsadi bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy rivojlanishini individuallashtirishga yo‘naltirilgan “Talaba orbitasi” modelining nazariy-metodologik asoslarini ishlab chiqish, uning tarkibiy komponentlarini aniqlash va ta’lim jarayoniga tatbiq etishning pedagogik mexanizmlarini asoslashdan iborat. Tadqiqot nazariy-konseptual xarakterga ega bo‘lib, tizimli, kompetensiyaviy, integrativ, shaxsga yo‘naltirilgan va refleksiv yondashuvlarga tayanadi.

Modelning texnologik jarayoni diagnostika, maqsadni belgilash, individual trayektoriyani shakllantirish, faoliyatni tashkil etish, monitoring, refleksiya, korreksiya va yakuniy natijani aniqlash kabi o‘zaro bog‘liq bosqichlardan iborat. Shu orqali talabaning mavjud shaxsiy va kasbiy salohiyati aniqlanadi, rivojlanish imkoniyatlari belgilanadi va individual kasbiy rivojlanish jarayoni izchil tashkil etiladi.

“Talaba orbitasi” modelining asosiy komponentlari:

Diagnostik-prognostik: boshlang‘ich kompetensiya, motivatsiya, qiziqish va kasbiy ehtiyojlarni aniqlash - individual kasbiy profilni shakllantirish.

Maqsadli-loyihaviy: individual maqsad va rivojlanish yo‘nalishlarini belgilash - shaxsiy rivojlanish xaritasini yaratish.

Kognitiv-kompetensiyaviy: kasbiy-pedagogik bilim va kompetensiyalarni rivojlantirish - kasbiy bilimlar tizimini shakllantirish.

Amaliy-faoliyatli: pedagogik amaliyot, muammoli vaziyat va real kasbiy topshiriqlar - amaliy tayyorgarlikni kuchaytirish.

Innovatsion-raqamli: raqamli pedagogika, AI vositalari va innovatsion texnologiyalarni o‘zlashtirish - raqamli-innovatsion kompetentlikni rivojlantirish.

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

Mentorlik-hamkorlik: ustoz, talaba va amaliyot bazasi o‘rtasidagi hamkorlik - individual pedagogik qo‘llab - quvvatlash.

Refleksiv-monitoring: o‘z-o‘zini baholash, portfolio, teskari aloqa va rivojlanish monitoringi - kasbiy o‘zini boshqarish.

Korreksion-rivojlantiruvchi: monitoring natijalariga ko‘ra individual trayektoriyani yangilash - uzluksiz rivojlanishni ta‘minlash.

Modelda kasbiy rivojlanish bir martalik va chiziqli ketma-ketlik emas, balki talabaning rivojlanish holatiga muvofiq muntazam yangilanadigan siklik jarayon sifatida qaraladi. Diagnostika va individual profil asosida maqsadlar belgilanadi, individual rivojlanish trayektoriyasi shakllantiriladi, amaliy faoliyat tashkil etiladi, natijalar monitoring qilinadi va refleksiv tahlil asosida zarur korreksiyalar kiritiladi. Shu tariqa keyingi rivojlanish bosqichi uchun yangi individual yo‘nalish belgilanadi.

Modelning yakuniy natijasi shartli ravishda “Kelajak o‘qituvchisi” professional profili bilan ifodalanadi. Ushbu profil individual diagnostika, rivojlanish orbitasini shakllantirish, nazariy tayyorgarlikni amaliyot va mentorlik bilan uyg‘unlashtirish, innovatsion, raqamli va tadqiqotchilik kompetensiyalarini rivojlantirish hamda refleksiya va o‘z-o‘zini rivojlantirish orqali kasbiy mobillikni shakllantirishni qamrab oladi.

Xulosa.

“Talaba orbitasi” modeli bo‘lajak o‘qituvchining kasbiy rivojlanishini standartlashtirilgan jarayondan individual, uzluksiz va boshqariladigan rivojlanish jarayoniga transformatsiya qilishga qaratilgan konseptual taklifdir. Uning diagnostik-prognostik, maqsadli-loyihaviy, kognitiv-kompetensiyaviy, amaliy-faoliyatli, innovatsion-raqamli, mentorlik-hamkorlik, refleksiv-monitoring va korreksion-rivojlantiruvchi komponentlari o‘zaro uzviy bog‘langan. Model talabaning kasbiy motivatsiyasi, kompetensiyalari, amaliy tayyorgarligi, raqamli-innovatsion

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

kompetentligi, refleksivligi va kasbiy mobilligini individual rivojlanish mantig‘i asosida boshqarishga imkon beradi. Modelning istiqboldagi eksperimental tekshiruvda ushbu ko‘rsatkichlar bo‘yicha diagnostik mezon va indikatorlarni ishlab chiqish muhim yo‘nalish sifatida belgilanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Janbayeva M.S. Bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy mobilligini shakllantirish metodikasi (PhD) dissertatsiyasi. – Chirchiq, 2026.
2. Darling-Hammond, L., Hyler, M. E., & Gardner, M. (2017). Effective Teacher Professional Development. Palo Alto, CA: Learning Policy Institute.
3. Borko, H. (2004). Professional Development and Teacher Learning: Mapping the Terrain. *Educational Researcher*, 33(8), 3–15.
4. Fullan, M. (2013). The New Pedagogy: Students and Teachers as Learning Partners. *Learning Landscapes*, 6(2), 23–29.
5. Mulder, M. (2014). Conceptions of professional competence. In *International Handbook of Research in Professional and Practice-Based Learning*. Springer.

"ZAMONAVIY TA'LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI"

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

LEGAL PROTECTION OF TRADEMARKS ON DIGITAL PLATFORMS: THE ROLE OF THE NOTICE-AND-TAKEDOWN MECHANISM IN UZBEKISTAN'S LEGISLATION

Akramova Durdonaxon O'tkirbek qizi

Junior Lawyer, PETOŠEVIĆ LLC

durdona11223344@gmail.com

Abstract

This thesis analyzes the role of the mechanism for notifying digital commerce platforms of trademark infringements and taking appropriate measures by the platform under the legislation of Uzbekistan. As the placement of product listings on digital platforms becomes easier, disputes concerning the unauthorized use of trademarks increasingly require prompt and well-founded decisions involving the platform, the rights holder, and the seller. The purpose of the study is to develop a legal approach that ensures, within a unified procedure, both the consideration of rights holders' claims and the protection of sellers from unjustified restrictions.

The thesis provides a legal analysis of Uzbekistan's legislation concerning trademarks and e-commerce and compares it with the notice-and-action procedure established under the European Union's Digital Services Act. The analysis focuses on the content of the notice, the platform's initial review, the justification of the decision taken, and the possibility for the dissatisfied party to file an objection. The applicable provisions establish the exclusive rights of trademark owners and the general obligations of e-commerce platform operators. At the same time, the thesis identifies that, within the scope of the provisions examined, there is no unified special procedure covering the process from the receipt of a trademark-related notice to the review of the platform's decision. As a result of the study, a five-stage mechanism is proposed: submission of a clearly substantiated notice by the rights holder; preliminary verification of its

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

sufficiency by the platform; selection of a proportionate measure based on the available evidence; communication of the reasons for the decision to the rights holder and the seller; and reconsideration of the decision based on additional evidence. In this regard, the mere display of a trademark in a product listing does not, by itself, establish an infringement: circumstances involving goods that have been lawfully placed on the market by the trademark owner or with the owner’s consent must also be taken into account. The proposed mechanism is intended to regulate the platform’s initial response and does not transfer from the courts to the platform the authority to make a final determination as to whether an infringement has occurred. Assessing its practical effectiveness requires a separate study.

Keywords

trademark, digital platform, e-commerce, legal protection, notice-and-takedown, platform operator, rights holder, seller rights, comparative legal analysis.

**RAQAMLI PLATFORMALARDA TOVAR BELGILARINI HUQUQIY
HIMOYA QILISH: XABARDOR QILISH VA CHORALAR KO‘RISH
MEXANIZMINING O‘ZBEKISTON QONUNCHILIGIDAGI O‘RNI**

Akramova Durdonaxon O‘tkirbek qizi

PETOŠEVIĆ MChJ (kichik yurist)

durdona11223344@gmail.com

Annotatsiya

Ushbu tezisda raqamli savdo platformalarida tovar belgilariga oid huquqbuzarliklar haqida xabardor qilish va platforma tomonidan tegishli choralar ko‘rish mexanizmining O‘zbekiston qonunchiligidagi o‘rni tahlil qilinadi. Raqamli platformalarda mahsulot e‘lonlarini joylashtirish osonlashgani sari tovar belgisidan ruxsatsiz foydalanish haqidagi nizolar ham platforma, huquq egasi va sotuvchi o‘rtasidagi tezkor hamda asoslantirilgan qarorni talab etadi. Tadqiqotning maqsadi huquq egasining murojaatini

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

ko‘rib chiqish bilan sotuvchini asossiz cheklovlardan himoya qilishni bir tartib doirasida ta’minlaydigan huquqiy yondashuvni ishlab chiqishdan iborat.

Tezisdagi O‘zbekistonning tovar belgilari va elektron tijoratga oid qonunchiligi huquqiy tahlil qilinib, Yevropa Ittifoqining Raqamli xizmatlar to‘g‘risidagi aktida belgilangan xabardor qilish va choralar ko‘rish tartibi bilan qiyoslanadi. Tahlil murojaatning mazmuni, platformaning dastlabki tekshiruvi, qabul qilingan qarorni asoslash hamda undan norozi tomonning e’tiroz bildirish imkoniyatiga qaratiladi. Amaldagi normalar tovar belgisi egasining mutlaq huquqlarini va elektron savdo platformasi operatorining umumiy majburiyatlarini belgilaydi. Shu bilan birga, tezisdagi o‘rganilgan normalar doirasida tovar belgisiga oid xabarnomani qabul qilishdan tortib platforma qarorini qayta ko‘rib chiqishgacha bo‘lgan yagona maxsus tartib nazarda tutilmagani aniqlanadi.

Tadqiqot natijasida besh bosqichli mexanizm taklif etiladi: huquq egasi tomonidan aniq asoslantirilgan xabarnoma yuborish; platforma tomonidan uning yetarliligi dastlabki tekshirish; mavjud dalillarga mutanosib chora tanlash; qaror sabablarini huquq egasi va sotuvchiga yetkazish; qo‘shimcha dalillar asosida qarorni qayta ko‘rib chiqish. Bunda mahsulot e’lonida tovar belgisining ko‘rsatilishi o‘z-o‘zidan huquqbuzarlikni isbotlamaydi: belgi egasi yoki uning roziligi bilan qonuniy muomalaga kiritilgan tovarlar bilan bog‘liq holatlar ham hisobga olinishi kerak. Taklif etilayotgan mexanizm platformaning dastlabki munosabatini tartibga solishga qaratilgan bo‘lib, huquqbuzarlik mavjudligini yakuniy hal qilish vakolatini suddan platformaga o‘tkazmaydi. Uning amaliy samaradorligini baholash esa alohida tadqiqotni talab qiladi.

Kalit so‘zlar: tovar belgisi, raqamli platforma, elektron tijorat, huquqiy himoya, xabardor qilish va choralar ko‘rish, platforma operatori, huquq egasi, sotuvchi huquqlari, qiyosiy huquqiy tahlil.

Kirish

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

Elektron tijorat rivojlanishi natijasida tovarlarni reklama qilish va sotish jarayonida raqamli platformalarning o‘rni ortib bormoqda. Platformada joylashtirilgan mahsulot e‘lonida tovar belgisidan foydalanish xaridorga mahsulotni tanib olishga yordam beradi. Ayni paytda belgi egasining rozilgisiz joylashtirilgan e‘lonlar uning huquqlariga zarar yetkazishi, xaridorni mahsulotning kelib chiqishi haqida chalg‘itishi mumkin. Bunday e‘lon yuzasidan platformaga murojaat qilinganda, masala faqat huquqbuzarlik ehtimolini aniqlashdan iborat bo‘lmaydi. Platforma murojaatni qanday qabul qilishi, qaysi ma‘lumotlarni tekshirishi va qabul qilgan qarorini tomonlarga qanday tushuntirishi ham ahamiyatga ega.

O‘zbekiston Respublikasining tovar belgilariga oid qonunchiligi belgi egasining mutlaq huquqini himoya qiladi. Jumladan, tovar belgisidan ruxsatsiz foydalanish va shu belgi bilan bog‘liq tovarlarni savdoga taklif etish huquqbuzarlik masalasini keltirib chiqarishi mumkin. Biroq qonun belgi egasi tomonidan yoki uning roziligi bilan qonuniy muomalaga kiritilgan tovarlarga nisbatan boshqa shaxslarning belgidan foydalanishini ham alohida tartibga soladi. Demak, e‘londa tovar belgisining mavjudligi uni avtomatik ravishda o‘chirish uchun yetarli asos bo‘la olmaydi; mahsulot va undan foydalanish holatlari baholanishi kerak.

“Elektron tijorat to‘g‘risida”gi qonun elektron savdo platformasi operatorining faoliyati uchun umumiy huquqiy asos yaratadi. Shunga qaramay, tezis doirasida o‘rganilayotgan normalarda tovar belgisi egasining xabarnomasini qabul qilish, uni tekshirish, sotuvchini xabardor etish va platforma qaroriga e‘tiroz bildirish bosqichlarini birlashtirgan maxsus tartib belgilanmagan. Bu holat huquq egasining murojaatiga tezkor munosabat bildirish va sotuvchini asossiz cheklovdan himoya qilish o‘rtasidagi muvozanatni huquqiy jihatdan o‘rganishni talab etadi.

Qiyosiy tahlil uchun Yevropa Ittifoqining Raqamli xizmatlar to‘g‘risidagi akti muhim manba hisoblanadi. Unda noqonuniy deb hisoblangan material haqida xabar

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

yuborish, ayrim cheklov qarorlarining sabablarini bayon etish va tegishli platforma qarorini ichki tartibda qayta ko‘rib chiqishga oid qoidalar mavjud. Ushbu qoidalar O‘zbekistonda bevosita amal qilmaydi, biroq xabardor qilish va choralarni ko‘rish mexanizmining bosqichlarini ishlab chiqishda qiyosiy namuna bo‘la oladi.

Tezisning maqsadi raqamli platformalarda tovar belgisiga oid shikoyatlarni ko‘rib chiqishning huquqiy asoslarini tahlil qilish va O‘zbekiston qonunchiligi uchun xabarnomani qabul qilish, mutanosib chora ko‘rish, qarorni asoslash hamda uni qayta ko‘rib chiqishni qamrab oluvchi mexanizmni taklif etishdan iborat.

Asosiy qism

1. Raqamli platformalarda tovar belgisiga oid nizolarning huquqiy xususiyati

Raqamli savdo platformasida tovar belgisi mahsulot nomi, tavsifi, fotosurati yoki reklama matnida uchrashi mumkin. Bunday foydalanishning huquqiy bahosi e‘lonning o‘zidagina kelib chiqmaydi. Mahsulotning haqiqiyliigi, uni muomalaga kim kiritgani, sotuvchida belgi egasining roziligi borligi va e‘londa belgi qanday maqsadda ishlatilgani aniqlanishi zarur. Shu sababli platformaga yuborilgan shikoyat huquqbuzarlik sodir etilganining tayyor isboti sifatida qabul qilinmasligi kerak.

O‘zbekiston Respublikasining “Tovar belgilari, xizmat ko‘rsatish belgilari va tovar kelib chiqqan joy nomlari to‘g‘risida”gi qonuni tovar belgisi egasining mutlaq huquqini belgilaydi. Qonunning 26-moddasida belgidan ruxsatsiz foydalanish bilan bog‘liq harakatlar, jumladan, tegishli tovarni savdoga taklif etish nazarda tutilgan. Shu modda belgi egasi yoki uning roziligi bilan qonuniy muomalaga kiritilgan tovarlarga nisbatan belgidan boshqa shaxslar foydalanishi mutlaq huquqning buzilishi hisoblanmasligini ham belgilaydi. Platforma uchun bu farq muhim: qalbaki mahsulot haqidagi shikoyat bilan haqiqiy mahsulotning qayta sotilishi haqidagi nizoga bir xil munosabat bildirish to‘g‘ri bo‘lmaydi.

Raqamli platformaning vazifasi sud singari huquqbuzarlikni yakuniy aniqlash emas. Biroq u o‘zida joylashtirilgan e’lon yuzasidan kelib tushgan aniq murojaatga qanday munosabat bildirishi haqida qaror qabul qiladi. Shu bois murojaatni qabul qilish, dastlabki tekshirish va qarorni qayd etish tartibi huquq egasi hamda sotuvchi uchun birdek tushunarli bo‘lishi lozim.

2. O‘zbekiston qonunchiligida platforma operatorining o‘rni

“Elektron tijorat to‘g‘risida”gi qonun elektron tijorat operatorlari va elektron savdo platformasi operatorlari faoliyatining umumiy asoslarini belgilaydi. Unda operatorning huquq va majburiyatlari tartibga solingan. Biroq ushbu tezisda tahlil qilingan normalar tovar belgisi egasidan keladigan shikoyat uchun yagona maxsus tartibni, ya’ni xabarnomaning majburiy tarkibi, uni ko‘rib chiqish ketma-ketligi, qaror sabablarini bildirish va qarorga e’tiroz berish bosqichlarini bir butun mexanizm sifatida belgilamaydi. Bu xulosa tovar belgisini himoya qilishning boshqa huquqiy vositalari mavjud emasligini anglatmaydi; u aynan platforma ichidagi shikoyat tartibiga taalluqlidir. test.lex.uz

Maxsus tartibning aniq belgilanishi platformaning har bir murojaatga bir xil mezon asosida yondashishiga yordam berishi mumkin. Masalan, bir shikoyatda faqat tovar belgisi nomi ko‘rsatilsa, boshqasida ro‘yxatdan o‘tgan belgi, e’lon havolasi va mahsulotning qalbakiligiga oid dalillar taqdim etilishi mumkin. Ularning asoslanganlik darajasi turlicha bo‘lgani uchun platforma javobi ham taqdim etilgan ma’lumotga mutanosib bo‘lishi kerak.

3. Xabarnomaning mazmuni va uni dastlabki tekshirish

Tovar belgisi egasining xabarnomasi platformaga qaysi e’lon yuzasidan va nima sababdan chora ko‘rish so‘ralayotganini aniqlash imkonini berishi lozim. Buning uchun murojaatda kamida tovar belgisini aniqlashga yordam beradigan ma’lumot, nizoli e’lonning havolasi yoki boshqa aniq belgisi, ehtimoliy huquqbuzarlikning tavsifi hamda

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

murojaatchi bilan bog‘lanish usuli ko‘rsatilishi maqsadga muvofiq. Ushbu talablar **taklif etilayotgan mexanizmga** tegishli; ularni O‘zbekiston qonunchiligida hozirning o‘zida mavjud bo‘lgan tovar belgisiga oid maxsus xabarnoma talablari sifatida talqin qilib bo‘lmaydi.

Dastlabki tekshiruvda platforma, avvalo, murojaat yetarlicha aniq ekanini baholaydi. Agar qaysi e‘lon haqida gap ketayotgani yoki e‘tirozning asosi tushunarsiz bo‘lsa, murojaatchidan qo‘shimcha ma‘lumot so‘ralishi mumkin. Yetarli ma‘lumot mavjud bo‘lganda esa platforma sotuvchining izohini olish, e‘longa nisbatan vaqtinchalik cheklov qo‘llash yoki chora ko‘rish uchun asos yo‘qligini qayd etish kabi variantlarni vaziyatga qarab ko‘rib chiqadi. Har bir holatda tanlangan chora mavjud dalillar va ehtimoliy zarar bilan mutanosib bo‘lishi zarur.

Yevropa Ittifoqining Raqamli xizmatlar to‘g‘risidagi aktida xabar yuborish va unga munosabat bildirish, ayrim cheklovlar bo‘yicha sabablarni tushuntirish hamda platforma qarorini ichki tartibda qayta ko‘rib chiqish alohida bosqichlar sifatida tartibga solingan. Ushbu yondashuv O‘zbekiston uchun tayyor qoida emas, ammo shikoyatni qabul qilish bilan huquqbuzarlik haqida yakuniy xulosa chiqarish o‘rtasidagi farqni saqlashga xizmat qiladigan qiyosiy asosdir.

4. Platforma qarorini asoslash va tomonlarning manfaatlarini himoya qilish

Xabarnoma bo‘yicha qaror qabul qilingach, platforma murojaatchi va e‘lonni joylashtirgan sotuvchiga uning natijasini tushunarli shaklda bildirishi maqsadga muvofiq. Qarorda qaysi e‘lon ko‘rib chiqilgani, qanday chora tanlangani va bu qarorga qaysi ma‘lumotlar asos bo‘lgani ko‘rsatilishi kerak. Bunday tartib huquq egasiga murojaati qanday baholanganini bilish, sotuvchiga esa o‘z e‘loniga qo‘yilgan cheklov sababini tushunish imkonini beradi.

Ayniqsa, e‘lonni olib tashlash yoki unga kirishni vaqtincha cheklash sotuvchining faoliyatiga bevosita ta’sir qiladi. Shu sababli sotuvchiga o‘z pozitsiyasini bildirish va

tasdiqlovchi hujjatlarni taqdim etish imkoniyati berilishi zarur. Masalan, u mahsulotning qonuniy xarid qilinganini yoki tovar belgisidan foydalanishga ruxsati borligini ko‘rsatuvchi ma’lumotlarni taqdim etishi mumkin. Bunday dalillar platformaning dastlabki qarorini qayta ko‘rib chiqish uchun ahamiyatli bo‘ladi.

Shu bilan birga, sotuvchining javobini kutish har qanday holatda ham e’lonni cheklovsiz qoldirishni anglatmaydi. Agar murojaatda muayyan e’lon va ehtimoliy huquqbuzarlikka oid yetarli ma’lumotlar berilgan bo‘lsa, platforma vaziyatga mos vaqtinchalik chora masalasini ko‘rib chiqishi mumkin. Bunda choraning sababi qayd etilishi va keyinchalik yangi dalillar kelib tushganda uni o‘zgartirish imkoniyati saqlanishi kerak. Bu qoidalar amaldagi qonunchilik tavsifi emas, balki taklif etilayotgan tartibning tarkibiy qismlaridir.

5. Qarorni qayta ko‘rib chiqish mexanizmi

Dastlabki tekshiruvda barcha holatlarni aniqlash doim ham mumkin emas. Huquq egasi murojaatiga qo‘shimcha dalil taqdim etishi, sotuvchi esa e’lonning qonuniyligini tasdiqlovchi ma’lumotlarni keyinroq yuborishi mumkin. Shuning uchun platforma qarorini qayta ko‘rib chiqish imkoniyati xabardor qilish va choralar ko‘rish mexanizmining zarur bosqichi hisoblanadi.

Qayta ko‘rib chiqish tartibi ikkala tomon uchun ham ochiq bo‘lishi lozim. Huquq egasi shikoyati rad etilganidan, sotuvchi esa e’loni cheklanganidan norozi bo‘lsa, qarorga e’tiroz bildirishi mumkin. Platforma yangi ma’lumotlarni dastlabki qaror asoslari bilan solishtirib, avvalgi chorani saqlab qolish, o‘zgartirish yoki bekor qilish haqida asoslantirilgan javob berishi kerak. Platforma ichidagi ushbu tartib sudga yoki boshqa vakolatli organga murojaat qilish huquqini cheklemasligi zarur.

Yevropa Ittifoqining Raqamli xizmatlar to‘g‘risidagi aktida xabarnomani ko‘rib chiqish, tegishli cheklov bo‘yicha sabablarni bildirish va platforma qaroriga ichki tartibda shikoyat qilish alohida tartibga solingan. O‘zbekiston qonunchiligi uchun

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

mazkur bosqichlarni qiyosiy namuna sifatida o‘rganish mumkin. Biroq ularni tatbiq etishda qaysi operatorlarga talablar qo‘yilishi va ichki ko‘rib chiqish amaldagi huquqiy himoya vositalari bilan qanday bog‘lanishi aniq belgilanishi kerak.

Shunday qilib, taklif etilayotgan mexanizm xabarnomani olish bilan yakunlanmaydi. Uning izchil ishlashi uchun murojaatni dastlabki baholash, mutanosib qaror qabul qilish, qaror sabablarini tomonlarga yetkazish va xatoni tuzatish imkoniyati o‘zaro bog‘langan tartib sifatida belgilanishi lozim.

Xulosa

Raqamli platformalarda tovar belgilariga oid shikoyatlarni ko‘rib chiqish tovar belgisi egasining huquqlarini himoya qilish, sotuvchining qonuniy faoliyatini asossiz cheklamaslik va xaridorni chalg‘ituvchi e‘lonlarga munosabat bildirish bilan bog‘liq. O‘zbekiston qonunchiligi tovar belgisi egasining mutlaq huquqini hamda elektron tijorat operatorlari faoliyatining umumiy asoslarini belgilaydi. Biroq tezisda o‘rganilgan normalar doirasida tovar belgisiga oid xabarnomani qabul qilishdan platforma qarorini qayta ko‘rib chiqishgacha bo‘lgan bosqichlarni birlashtiruvchi maxsus tartib aniqlanmadi.

Shu asosda O‘zbekiston qonunchiligi uchun besh bosqichli mexanizm taklif etiladi: huquqbuzarlik haqidagi aniq xabarnomani yuborish, uning yetarliligini dastlabki tekshirish, dalillarga mutanosib chora tanlash, qaror sabablarini tomonlarga bildirish va qo‘shimcha ma‘lumotlar asosida qarorni qayta ko‘rib chiqish. Mazkur bosqichlar platforma harakatlarini izchil qayd etish hamda xato qarorni tuzatish imkonini yaratishga qaratilgan.

Mexanizmni ishlab chiqishda e‘londa tovar belgisining ko‘rsatilishi har doim ham huquqbuzarlikni anglatmasligi hisobga olinishi zarur. Xususan, belgi egasi yoki uning roziligi bilan qonuniy muomalaga kiritilgan mahsulotlar haqidagi e‘lonlar qalbaki mahsulotlarga oid shikoyatlardan farqlanishi kerak. Shu sababli xabarnoma e‘lonni

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

avtomatik olib tashlashga emas, uning holatlarini tekshirishga asos bo‘lishi maqsadga muvofiq.

Taklif etilgan tartib platformaga huquqbuzarlikni yakuniy hal qilish vakolatini bermaydi. Nizoli masalalar bo‘yicha sudga va boshqa vakolatli organlarga murojaat qilish imkoniyati saqlanishi lozim. Tezis huquqiy tahlilga asoslangani sababli mexanizmning huquqbuzarliklar soni yoki platformalarning javob berish tezligiga ta’siri haqida empirik xulosa chiqarilmaydi; buni amaliy ma’lumotlar asosida keyingi tadqiqotlarda baholash zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi. **“Tovar belgilari, xizmat ko‘rsatish belgilari va tovar kelib chiqqan joy nomlari to‘g‘risida”gi Qonun**. 2001-yil 30-avgust, 267-II-son. [Rasmiy matn. www.lex.uz](http://www.lex.uz)
2. O‘zbekiston Respublikasi. **“Elektron tijorat to‘g‘risida”gi Qonun**. 2022-yil 29-sentabr, O‘RQ-792-son. [Rasmiy matn. test.lex.uz](http://test.lex.uz)
3. European Parliament and Council. **Regulation (EU) 2022/2065 on a Single Market for Digital Services (Digital Services Act)**. 2022. [Rasmiy matn. eur-lex.europa.eu](http://eur-lex.europa.eu)
4. World Intellectual Property Organization. **Joint Recommendation Concerning Provisions on the Protection of Marks, and Other Industrial Property Rights in Signs, on the Internet**. 2002. [WIPO nashri. www.wipo.int](http://www.wipo.int)
5. Mostert, F. **Study on Approaches to Online Trademark Infringements**. World Intellectual Property Organization, WIPO/ACE/12/9 Rev. 2, 2017. [WIPO hujjati. www.wipo.int](http://www.wipo.int)
6. World Trade Organization. **Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights (TRIPS Agreement)**. 1994. [Rasmiy matn. www.wto.org](http://www.wto.org)

ISSUES OF CORPUS-BASED IDENTIFICATION AND ANNOTATION OF METAPHORS IN UZBEK LITERARY TEXTS

Xomidova Zeboxon G'ayratjon qizi

Mother Tongue and Literature Teacher, General Secondary School No. 12, Fergana
District, Fergana Region

Abstract

This thesis examines linguistic and stylistic issues related to the corpus-based identification and annotation of metaphors in Uzbek literary texts. The aim of the study is to develop consistent criteria for identifying the metaphorical use of a word or phrase in a literary text and to propose a procedure for creating an annotated corpus based on these criteria. In identifying metaphors, the meaning of a unit in the text is compared with its basic lexical meaning, while the basis of the semantic shift and the relationship of the expression to the broader context are examined. Such comparison is one of the key principles of the MIP and MIPVU approaches to metaphor identification.

The thesis describes the stages of selecting prose and poetic texts for inclusion in the corpus, correcting technical errors in electronic copies, determining the unit of analysis, and developing guidelines for annotators. It substantiates the need to distinguish conventional figurative expressions from author-specific imagery, as well as to differentiate metaphors from explicit similes, metonymy, and idiomatic expressions. The annotation is proposed to record the word or phrase containing the metaphor, its context, basic and figurative meanings, type of metaphor, and a brief explanation of the annotation decision. Due to the use of words in various forms through affixation in Uzbek, linking annotation to the lemma and grammatical features is also considered important. To assess annotation consistency, the same text excerpts are to be independently analyzed by at least two specialists, while cases involving divergent decisions are to be reconsidered through discussion. Thus, the proposed approach may

contribute to the systematic study of metaphors in Uzbek literary texts and to the creation of a dataset for evaluating models for their automatic identification in the future. The thesis is methodological in nature: it does not present the size of a completed annotated corpus or experimental results of automatic metaphor identification.

Keywords

Uzbek literary text, metaphor, text corpus, metaphor identification, linguistic annotation, contextual meaning, figurative meaning, annotation guidelines.

O‘ZBEK BADIY MATNLARIDA METAFORALARNI KORPUS ASOSIDA ANIQLASH VA ANNOTATSIYALASH MASALALARI

Xomidova Zeboxon G‘ayratjon qizi

*Farg‘ona viloyati Farg‘ona tumani 12-umumiy o‘rta ta’lim maktabi ona tili va
adabiyot fan o‘qituvchisi zeboxomidova230@gmail.com*

Annotatsiya

Ushbu tezisda o‘zbek badiiy matnlarida metaforalarni korpus asosida aniqlash va annotatsiyalash bilan bog‘liq lingvistik hamda uslubiy masalalar ko‘rib chiqiladi. Tadqiqotning maqsadi badiiy matnda so‘z yoki birikmaning metaforik qo‘llanishini belgilash uchun izchil mezonlar ishlab chiqish va shu mezonlar asosida annotatsiyalangan korpusni shakllantirish tartibini taklif etishdan iborat. Metaforani aniqlashda birlikning matndagi ma’nosi uning asosiy lug‘aviy ma’nosi bilan qiyoslanadi, ma’no ko‘chishining asosi va ifodaning kengroq kontekst bilan bog‘liqligi tekshiriladi. Bunday qiyoslash metaforalarni matnda belgilashga oid MIP va MIPVU yondashuvlarining muhim tamoyillaridan biridir.

Tezisda korpusga kiritiladigan nasriy va she’riy matnlarni tanlash, elektron nusxalardagi texnik xatolarni tuzatish, tahlil birligini belgilash va annotatorlar uchun yo‘riqnoma tuzish bosqichlari yoritiladi. Metaforik qo‘llanishni belgilashda odatiydagi ko‘chma ifoda bilan muallifga xos obrazni, shuningdek metafora bilan

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

ochiq o‘xshatish, metonimiya va turg‘un iborani farqlash zarurligi asoslanadi. Annotatsiyada metafora mavjud bo‘lgan so‘z yoki birikma, uning konteksti, asosiy va ko‘chma ma’nosi, metafora turi hamda belgilash qarorining qisqa izohini qayd etish taklif qilinadi. O‘zbek tilida so‘zlarning qo‘shimchalar orqali turli shakllarda qo‘llanishi sababli annotatsiyani boshlang‘ich shakl va grammatik belgilar bilan bog‘lash ham muhim deb hisoblanadi. Belgilashning izchilligini tekshirish uchun bir xil matn parchalarini kamida ikki mutaxassis mustaqil tahlil qilishi, qarorlar farqlangan holatlar esa muhokama asosida qayta ko‘rib chiqilishi nazarda tutiladi. Shu tariqa taklif etilgan yondashuv o‘zbek badiiy matnlarida metaforalarni tizimli o‘rganish va kelgusida ularni avtomatik aniqlash modellarini baholash uchun ma’lumotlar bazasini yaratishga xizmat qilishi mumkin. Tezis metodologik xarakterga ega: unda tayyor annotatsiyalangan korpus hajmi yoki avtomatik aniqlash bo‘yicha tajriba natijalari keltirilmaydi.

Kalit so‘zlar: o‘zbek badiiy matni, metafora, matn korpusi, metaforani aniqlash, lingvistik annotatsiya, kontekstual ma’no, ko‘chma ma’no, annotatsiya yo‘riqnomasi.

KIRISH. Metafora badiiy matnda predmet va hodisalarni obrazli tasvirlash, qahramonning ruhiy holatini ochish hamda muallifning voqelikka munosabatini ifodalashga xizmat qiladi. Uning ma’nosi ko‘pincha alohida so‘zdan emas, shu so‘z qatnashgan birikma yoki kengroq matn parchasidan anglashiladi. Masalan, “xotiralar uyg‘ondi” ifodasida uyg‘onmoq fe’li jismoniy harakatni emas, inson ongida o‘tmish voqealarining qayta jonlanishini bildiradi. Bunday qo‘llanishni aniqlash uchun so‘zning lug‘aviy ma’nosi bilan birga uning matndagi vazifasini ham tahlil qilish kerak.

O‘zbek badiiy adabiyotida metaforalar muallif uslubi, asar janri va tasvirlanayotgan vaziyatga ko‘ra turlicha shakllanadi. Ayrim ko‘chma ifodalar tilda keng qo‘llanadi, boshqalari esa muayyan asarda yangi obraz sifatida yaratiladi. Bir xil so‘z bir matnda o‘z ma’nosida, boshqa matnda esa metaforik ma’noda kelishi mumkin. Shu sababli metaforalarni faqat oldindan tuzilgan so‘z va birikmalar ro‘yxati yordamida

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

izlash yetarli emas. Har bir qo‘llanish o‘z kontekstida tekshirilishi lozim. Korpus asosidagi yondashuv ana shunday tekshiruvni tizimli tashkil etish imkonini beradi. Matn korpusi deganda tadqiqot maqsadiga muvofiq tanlangan, elektron shaklga keltirilgan va izlash hamda tahlil qilish uchun tartiblangan matnlar to‘plami tushuniladi. Agar korpusdagi metaforik birliklar belgilab chiqilsa, ularning qaysi so‘z turkumlarida, qanday grammatik tuzilmalarda va qaysi matn sharoitida uchrashini kuzatish mumkin bo‘ladi. Biroq bunday ma’lumotlarning ishonchliligi korpus hajmining o‘zigagina bog‘liq emas. Matnlarning qanday tanlangani va metaforalar qaysi qoida asosida belgilanganligi ham hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Metaforalarni annotatsiyalash — matndagi muayyan birlikka uning metaforik qo‘llanishi haqida maxsus belgi va izoh biriktirish jarayonidir. Bu jarayonda avvalo nimani belgilash masalasi hal etilishi kerak: faqat ko‘chma ma’nodagi so‘zmi, butun birikmami yoki bir necha gap davomida rivojlangan obraz ham annotatsiyaga olinadimi? Shuningdek, odatiylashgan metaforalar, jonlantirish va turg‘un iboralar bilan qanday ishlash oldindan belgilanmasa, bir xil matn turli annotatorlar tomonidan turlicha talqin qilinishi mumkin. Metaforani aniqlashning MIP va MIPVU usullarida birlikning matndagi ma’nosi uning asosiy ma’nosi bilan qiyoslanadi. Agar kontekstual ma’no asosiy ma’nodan farqlansa va ular o‘rtasidagi munosabat qiyoslash orqali izohlansa, birlik metaforik qo‘llanish sifatida ko‘rib chiqiladi. Bu tamoyil o‘zbek badiiy matnlari uchun ham tayanch bo‘la oladi, lekin uni tilning grammatik tuzilishi va badiiy nutq xususiyatlariga moslashtirish zarur.

O‘zbek tilida so‘zga qo‘shilgan qo‘shimchalar uning shakli va gapdagi vazifasini o‘zgartiradi. Shuning uchun korpusda metafora sifatida belgilangan birlikning matndagi shakli bilan bir qatorda boshlang‘ich shaklini ham qayd etish maqsadga muvofiq. Badiiy matnlarda imlo variantlari, tarixiy yoki shevaga xos so‘zlar va muallifning individual qo‘llanishlari uchrashi ham annotatsiyani murakkablashtiradi. Ayniqsa, she’riy matnda

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

metaforik ma’no bir misra bilan chegaralanmay, keyingi misralarda ochilishi mumkin. Mazkur tezisning maqsadi o‘zbek badiiy matnlarida metaforalarni korpus asosida aniqlash va annotatsiyalashning asosiy mezonlarini ishlab chiqishdan iborat. Shu maqsadda badiiy matnlarni korpusga tanlash, metaforik birlikni ajratish, unga tegishli belgilarni biriktirish va bahsli holatlarda yagona qarorga kelish tartibi ko‘rib chiqiladi.

Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, izchil annotatsiyalangan matnlar metaforaning o‘zbek badiiy nutqidagi qo‘llanishini qiyosiy o‘rganishga yordam beradi. Bunday korpus kelgusida metaforalarni avtomatik aniqlash tizimlarini yaratish va ularning natijalarini tekshirish uchun ham asos bo‘lishi mumkin. Mazkur tezisda esa tayyor korpus bo‘yicha statistik natijalar taqdim etilmaydi; e’tibor korpusni shakllantirish va annotatsiyalashning ilmiy jihatdan asoslangan tartibiga qaratiladi.

ASOSIY QISM. Korpusni shakllantirish tamoyillari

Metaforalarni korpus asosida o‘rganish matnlarni tanlashdan boshlanadi. Korpus tarkibi tadqiqot savoliga mos bo‘lishi kerak: agar maqsad o‘zbek badiiy nutqidagi metaforalarning xilma-xilligini ko‘rsatish bo‘lsa, faqat bitta yozuvchi yoki bitta janr bilan cheklanish yetarli emas. Nasr va she’riyatdan, turli muallif va davrlarga mansub asarlardan namunalar tanlash maqsadga muvofiq. Har bir matnning muallifi, asar nomi, janri, nashr ma’lumotlari va elektron nusxasi haqidagi qaydlar saqlanishi lozim. Bu keyinchalik metaforalarni janr yoki muallif uslubi bo‘yicha qiyoslashga yordam beradi.

Elektron matn tahlilga kiritilishidan oldin uning sifati tekshiriladi. Skanerlangan asarlarda harflarning noto‘g‘ri tanilishi, so‘zlarning qo‘shilib ketishi va tinish belgilarining tushib qolishi mumkin. Bunday xatolar metaforaning o‘zini ham, uni o‘rab turgan kontekstni ham noto‘g‘ri ko‘rsatadi. Shu bois matnning asl nusxasi saqlangan holda tahlil uchun tayyorlangan nusxa yaratiladi. Tuzatish jarayonida muallifga xos ifoda yoki she’riy yozilish odatiy imloga asossiz ravishda moslashtirilmasligi kerak. Korpus hajmini belgilashda faqat so‘zlar soni emas, tanlangan matnlarning xilma-xilligi

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

ham hisobga olinadi. Masalan, ko‘p sahifali bir asar turli mualliflarning qisqaroq matnlari o‘rnini to‘liq bosa olmaydi. Shuningdek, korpusga kiritilgan asarlarning mualliflik huquqi va ulardan tadqiqot maqsadida foydalanish shartlari aniqlashtiriladi.

Metaforani aniqlash mezonlari

Annotatsiyadan oldin metafora sifatida qaysi qo‘llanishlar belgilanishi aniq ko‘rsatilishi zarur. Asosiy tahlil birligi so‘zning muayyan kontekstdagi qo‘llanishi bo‘lishi mumkin. Biroq uning metaforik ma’nosi birikma yoki gapda yuzaga chiqsa, belgilash izohida shu kengroq birlik ham qayd etiladi.

Metaforaga nomzod ifodani tekshirish uchun quyidagi tartib taklif qilinadi:

Birlikning ayni matn parchasidagi ma’nosi aniqlanadi.

Uning asosiy lug‘aviy ma’nosi belgilanadi.

Ikki ma’no o‘rtasidagi farq tekshiriladi.

Ko‘chma ma’no qanday belgi yoki qiyos asosida hosil bo‘lgani izohlanadi.

Talqinning matnning kengroq mazmuniga mosligi baholanadi.

Masalan, “xotiralar uyg‘ondi” birikmasida uyg‘onmoq fe’li uyqudan turish bilan bog‘liq asosiy ma’nosidan farqli vazifada keladi. O‘tmish voqealarining inson ongida qayta jonlanishi tirik mavjudotning uyg‘onishiga qiyoslanadi. Bunda metaforik birlikni aniqlash uchun fe’lning o‘zini ajratish, izohda esa u qatnashgan birikmani ko‘rsatish mumkin. Kontekstual va asosiy ma’noni qiyoslashga tayangan ushbu tartib metaforalarni belgilash bo‘yicha mavjud lingvistik usullar bilan uyg‘unlashadi.

Shu bilan birga, ma’no farqining har biri metafora deb belgilanmaydi. So‘zning lug‘atda qayd etilgan bir necha ma’nosi, metonimik ko‘chish yoki ochiq o‘xshatish alohida ko‘rib chiqilishi kerak. Masalan, “ko‘zlari yulduzdek porladi” ifodasida qiyos - dek vositasi bilan ochiq berilgan. Bunday ifodani metafora bilan bir toifaga kiritish yoki alohida belgilash masalasi annotatsiya yo‘riqnomasida oldindan hal qilinishi lozim.

Annotatsiya birligi va belgilar tizimi

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

Annotatsiya jarayonida faqat “metafora” belgisini qo‘yish keyingi tahlil uchun yetarli ma’lumot bermaydi. Birlikning nima sababdan metaforik deb topilgani ham qayd etilishi kerak. Tezisdagi quyidagi minimal belgilash tarkibi taklif qilinadi:

Annotatsiya maydoni	Qayd etiladigan ma’lumot
Matn konteksti	Birlik qatnashgan gap va zarur hollarda qo‘shni gaplar
Metaforik birlik	Ko‘chma ma’noda ishlatilgan so‘z yoki birikma
Boshlang‘ich shakl	So‘zning qo‘shimchalarsiz lug‘aviy shakli
Asosiy ma’no	Qiyoslash uchun olingan lug‘aviy ma’no
Kontekstual ma’no	Birlikning shu matndagi ma’nosi
Qo‘llanish turi	Odatiylashgan, muallifga xos yoki bahsli holat
Izoh	Belgilash qarorining qisqa lingvistik asosi

Bu maydonlar annotatorning qarorini qayta tekshirish imkonini beradi. Masalan, boshqa mutaxassis belgi bilan rozi bo‘lmasa, u aynan qaysi asosiy ma’no tanlangani yoki kontekst qanday talqin qilinganini ko‘ra oladi. Zarur bo‘lsa, jonlantirish kabi qo‘shimcha xususiyatlar alohida belgi sifatida kiritiladi. Bitta ifoda bir vaqtning o‘zida ham muallifga xos, ham jonlantirishga asoslangan metafora bo‘lishi mumkinligi sababli bu belgilarni o‘zaro istisno qiluvchi toifalar sifatida tuzmaslik maqsadga muvofiq.

Bahsli holatlarni belgilash

Badiiy matnda metafora chegarasi hamma vaqt aniq ko‘rinmaydi. Tilda odatiylashgan “og‘ir xabar” kabi birikma metaforik ko‘chishga asoslangan bo‘lsa-da, muallif yaratgan yangi obraz darajasida talqin qilinmasligi mumkin. Boshqa tomondan, muallif bir necha gap davomida bitta obrazni rivojlantirsa, metaforik ma’noni bitta so‘zga bog‘lash qiyinlashadi.

Shu sababli annotatsiya yo‘riqnomasida kamida uchta qaror imkoniyati bo‘lishi taklif etiladi: metaforik, to‘g‘ri ma’noli va bahsli. “Bahsli” belgisi tekshiruvdan voz

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

kechishni anglatmaydi. U annotatorlar qarori farqlangan yoki kontekst yetarli bo‘lmagan holatlarni ajratib, keyingi muhokama uchun saqlashga xizmat qiladi.

Annotatsiyaning izchilligini oshirish uchun matnning bir qismi ikki mutaxassis tomonidan mustaqil belgilanadi. So‘ng qarorlar qiyoslanib, kelishmovchilik sabablari aniqlanadi. Agar farqlar muntazam ravishda, masalan, turg‘un iboralar yoki jonlantirishlarda yuzaga chiqsa, yo‘riqnomadagi tegishli qoida aniqlashtiriladi. Shundan keyin matnlarning qolgan qismini belgilash davom ettiriladi. Bunday jarayon korpusdagi belgilar bir xil mezonga tayanishini ta’minlash uchun zarur.

Korpusning keyingi tadqiqotlardagi o‘rni

Izchil annotatsiyalangan korpus o‘zbek badiiy matnlaridagi metaforalarni qidirish va qiyoslash imkonini beradi. Undan qaysi turdagi birliklar ko‘chma ma’noda ko‘proq ishlatilishi yoki metafora qanday grammatik tuzilmalarda yuzaga chiqishini o‘rganishda foydalanish mumkin. Bunday xulosalar chiqarishdan oldin korpus tarkibi va undagi belgilar sifati tekshirilishi shart.

Annotatsiyalangan korpus metaforalarni avtomatik aniqlash tizimini yaratish uchun ham zarur. Dastur belgilangan misollar asosida ishlab chiqilgach, uning natijalari oldindan ajratilgan matnlar bilan qiyoslanishi mumkin. Bunda bir asardan olingan juda o‘xshash parchalar tizimni ishlab chiqish va yakuniy sinov qismlariga aralashib ketmasligi lozim. Aks holda natija dasturning yangi badiiy matnlarni tahlil qilish imkoniyatini to‘liq ko‘rsatmaydi.

Demak, korpus asosidagi tadqiqotning dastlabki vazifasi imkon qadar ko‘p metaforani yig‘ish emas, balki qaysi matnlar tanlangani, metafora qanday aniqlangani va har bir belgi qanday asoslangani aniq bo‘lgan ma’lumotlar to‘plamini shakllantirishdir. Ana shu shart bajarilganda korpus lingvistik tahlil uchun ham, keyingi avtomatik modellashtirish ishlari uchun ham ishonchli asos bo‘la oladi.

XULOSA

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

O‘zbek badiiy matnlarida metaforalarni korpus asosida o‘rganish uchun avvalo matnlarni tanlash va ko‘chma ma’nodagi birliklarni belgilashning yagona tartibi zarur. Metafora tayyor so‘zlar ro‘yxati orqali aniqlanmaydi: bir so‘zning metaforik yoki to‘g‘ri ma’noda qo‘llangani uning kontekstdagi vazifasiga bog‘liq. Shu bois annotatsiyada birlikning asosiy lug‘aviy ma’nosi, matndagi ma’nosi va ular o‘rtasidagi ko‘chish izchil qiyoslanishi kerak.

Tezisdan korpusga turli muallif va janrlarga mansub matnlarni kiritish, elektron nusxalardagi texnik xatolarni tekshirish hamda har bir matnning manba ma’lumotlarini saqlash tamoyillari belgilandi. Bunday tartib korpusdagi metaforalarni keyinchalik asar, muallif yoki janr bo‘yicha qiyoslash imkonini beradi. O‘zbek tilining grammatik xususiyatlarini hisobga olib, metaforik birlikning matndagi shakli bilan birga uning boshlang‘ich shaklini ham qayd etish taklif qilindi.

Annotatsiya uchun kontekst, metaforik birlik, asosiy va ko‘chma ma’no, qo‘llanish turi hamda qarorning qisqa izohidan iborat belgilar tarkibi ishlab chiqildi. Bu ma’lumotlar annotator qo‘ygan belgini tekshirish va bahsli holatni muhokama qilishga xizmat qiladi. Odatiydagi metafora bilan muallifga xos obrazni farqlash, jonlantirish va turg‘un iboralar bo‘yicha oldindan qoida belgilash annotatsiya izchilligini oshiradi.

Bir xil matn parchalarini ikki mutaxassis mustaqil belgilashi korpus sifatini nazorat qilishning muhim bosqichidir. Ularning qarorlari farqlangan o‘rinlar yo‘riqnomadagi noaniqliklarni ko‘rsatadi. Shuning uchun kelishmovchiliklarni faqat yakuniy belgi qo‘yish orqali bartaraf etish emas, ularning sababini aniqlab, belgilash qoidalarini aniqlashtirish lozim.

Taklif etilgan yondashuv metodologik xarakterga ega. Tezisdan tayyor annotatsiyalangan korpus yoki metaforalar soni bo‘yicha statistik natijalar taqdim etilmaydi. Keyingi bosqichda tanlangan badiiy matnlar asosida korpus tuzish, yo‘riqnomani amalda sinash, mutaxassislar qarorlari o‘rtasidagi kelishuvni baholash va

shundan so‘ng metaforalarning qo‘llanish xususiyatlarini tahlil qilish zarur. Shu tartibda yaratilgan korpus kelgusida metaforalarni avtomatik aniqlash tizimlari uchun ham tekshiriladigan ma’lumotlar manbai bo‘lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Pragglejaz Group. MIP: A Method for Identifying Metaphorically Used Words in Discourse // *Metaphor and Symbol*. — 2007. — Vol. 22, № 1. — P. 1–39. DOI: 10.1080/10926480709336752. (www.tandfonline.com)
2. Steen G. J., Dorst A. G., Herrmann J. B., Kaal A. A., Krennmayr T., Pasma T. *A Method for Linguistic Metaphor Identification: From MIP to MIPVU*. — Amsterdam: John Benjamins, 2010. DOI: 10.1075/celcr.14. (www.benjamins.com)
3. Leong C. W., Beigman Klebanov B., Shutova E. A Report on the 2018 VUA Metaphor Detection Shared Task // *Proceedings of the Workshop on Figurative Language Processing*. — 2018. — P. 56–66. DOI: 10.18653/v1/W18-0907. (aclanthology.org)
4. Leong C. W., Beigman Klebanov B., Hamill C., Stemle E., Ubale R., Chen X. A Report on the 2020 VUA and TOEFL Metaphor Detection Shared Task // *Proceedings of the Second Workshop on Figurative Language Processing*. — 2020. — P. 18–29. DOI: 10.18653/v1/2020.figlang-1.3. (aclanthology.org)
5. Li Y., Wang S., Lin C., Guerin F. Metaphor Detection via Explicit Basic Meanings Modelling // *Proceedings of the 61st Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics. Volume 2: Short Papers*. — 2023. — P. 91–100. DOI: 10.18653/v1/2023.acl-short.9. (aclanthology.org)
6. Matlatipov S. G., Aripov M. UzUDT: Uzbek Universal Dependencies Treebank // *Proceedings of the Fifteenth Language Resources and Evaluation Conference*. — 2026. — P. 11642–11649. DOI: 10.63317/2uedjqezjxn5. (aclanthology.org)

"ZAMONAVIY TA'LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI"

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

SOCIAL-PEDAGOGICAL APPROACHES TO DEVELOPING MOTIVATION FOR SPORTS ACTIVITIES AMONG STUDENTS WITH DISABILITIES

To'lishova Orzugul Saidali qizi

Social Worker, Toqchilik MFY, Sharof Rashidov District

Abstract

This thesis highlights the role of social-pedagogical approaches in developing motivation for sports activities among students with disabilities. The aim of the thesis is to identify the pedagogical and social conditions that help students participate regularly in sports activities. Based on an analysis of scientific perspectives on the topic, the thesis examines such issues as taking students' interests and abilities into account, adapting training sessions, recognizing small achievements, promoting cooperation with peers, and strengthening communication between families and teachers. It is substantiated that interest in sports cannot be explained solely by a student's personal desire, as the accessibility of the training environment, the feeling of being an equal member of the group, and experiences of success also influence motivation. The thesis also emphasizes the importance of monitoring and supporting students' individual development rather than comparing them with other children. Motivation for sports activities is interpreted as a consistent pedagogical process that requires cooperation among students, teachers, families, and peers.

Keywords

inclusive education, students with disabilities, sports activities, motivation, social-pedagogical approach, adapted training, family and peer cooperation.

**NOGIRONLIGI BO'LGAN O'QUVCHILARNING SPORT FAOLIYATIGA
MOTIVATSIYASINI SHAKLLANTIRISHDA IJTIMOIIY-PEDAGOGIK
YONDASHUVLAR**

To'lishova Orzugul Saidali qizi

Sharof Rashidov tumanida Toqchilik MFY ijtimoiy hodimi

Annotatsiya

Ushbu tezisda nogironligi bo'lgan o'quvchilarning sport faoliyatiga motivatsiyasini shakllantirishda ijtimoiy-pedagogik yondashuvlarning o'rni yoritiladi. Tezisning maqsadi o'quvchilarning sport mashg'ulotlarida muntazam ishtirok etishiga yordam beradigan pedagogik va ijtimoiy sharoitlarni aniqlashdan iborat. Mavzuga oid ilmiy qarashlar tahlili asosida o'quvchining qiziqishi va imkoniyatlarini hisobga olish, mashg'ulotlarni moslashtirish, kichik yutuqlarni e'tirof etish, tengdoshlari bilan hamkorlikni yo'lga qo'yish hamda oila va pedagoglar o'rtasidagi aloqani mustahkamlash masalalari ko'rib chiqiladi. Sportga qiziqishni faqat o'quvchining shaxsiy xohishi bilan izohlab bo'lmasligi, unga mashg'ulot muhitining qulayligi, o'zini jamoaning teng huquqli a'zosi sifatida his etishi va muvaffaqiyatga erishish tajribasi ham ta'sir ko'rsatishi asoslanadi. Shuningdek, o'quvchini boshqa bolalar bilan qiyoslash o'rniga uning individual rivojlanishini kuzatish va qo'llab-quvvatlash zarurligi ta'kidlanadi. Tezisda sport faoliyatiga motivatsiyani shakllantirish o'quvchi, o'qituvchi, oila va tengdoshlarning hamkorligini talab qiladigan izchil pedagogik jarayon sifatida talqin etiladi.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, nogironligi bo'lgan o'quvchilar, sport faoliyati, motivatsiya, ijtimoiy-pedagogik yondashuv, moslashtirilgan mashg'ulot, oila va tengdoshlar hamkorligi.

Kirish

Inklyuziv ta'limda nogironligi bo'lgan o'quvchining sport faoliyatida ishtirok etishi uning jismoniy imkoniyatlarini rivojlantirish bilan birga tengdoshlari bilan muloqot qilish, jamoaga mansublikni his etish va o'ziga ishonchini mustahkamlash uchun ham ahamiyatlidir. Biroq mashg'ulotda qatnashish imkoniyatining yaratilishi

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

o‘quvchining unga qiziqishi va muntazam ishtirok etishini o‘z-o‘zidan ta’minlamaydi. O‘quvchi topshiriqni bajara olishini his qilishi, qilgan harakati e’tirof etilishi va mashg‘ulot davomida o‘zini xavfsiz sezishi zarur.

Sport faoliyatiga motivatsiya o‘quvchining shaxsiy qiziqishi, avvalgi tajribasi va o‘z imkoniyatlariga munosabati bilan bog‘liq. Shu bilan birga, unga o‘qituvchining muomalasi, topshiriqlarning mosligi, tengdoshlarning munosabati va oilaning qo‘llab-quvvatlashi ta’sir ko‘rsatadi. Masalan, barcha o‘quvchilar uchun bir xil tezlik yoki natija talab qilinadigan mashg‘ulot ayrim bolalarda muvaffaqiyatsizlik hissini kuchaytirishi mumkin. Vazifa o‘quvchining imkoniyatiga moslashtirilib, uning oldingi natijasiga nisbatan o‘sishi e’tirof etilganda esa faol ishtirok uchun qulay sharoit yuzaga keladi.

Shu nuqtayi nazardan, nogironligi bo‘lgan o‘quvchilar motivatsiyasini shakllantirish faqat jismoniy mashqlarni tanlash masalasi emas. Bu jarayon o‘quvchining ehtiyojini aniqlash, unga erishish mumkin bo‘lgan maqsad qo‘yish, jamoada ijobiy munosabatni rivojlantirish va oila bilan hamkorlik qilishni talab etadi. Ushbu tezisning maqsadi nogironligi bo‘lgan o‘quvchilarni sport faoliyatiga jalb etishda qo‘llanadigan ijtimoiy-pedagogik yondashuvlarni tahlil qilish hamda motivatsiyani qo‘llab-quvvatlashning asosiy shartlarini yoritishdan iborat.

Asosiy qism

Nogironligi bo‘lgan o‘quvchilarning sport faoliyatiga motivatsiyasini shakllantirishda mashg‘ulotning mazmuni bilan bir qatorda uning qanday tashkil etilgani ham muhim. O‘quvchi o‘ziga mos vazifani bajara olsa, harakatining natijasini ko‘rsa va jamoa faoliyatida o‘z o‘rnini his etsa, mashg‘ulotga qiziqishi ortishi mumkin. Shu bois ijtimoiy-pedagogik yondashuv o‘quvchining individual imkoniyatlarini baholash va unga qulay ijtimoiy muhit yaratishni birgalikda ko‘zda tutadi.

Individual imkoniyatlarni hisobga olish. Mashg‘ulotni rejalashtirishda o‘quvchining harakatlanish imkoniyati, avvalgi sport tajribasi, qiziqishi va zarur yordam

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

turi aniqlanadi. Bir xil mashq turli o‘quvchilar uchun turlicha murakkablik kasb etishi mumkin. Shuning uchun topshiriqning bajarilish usuli, davomiyligi yoki jihozlari moslashtiriladi. Masalan, to‘p bilan bajariladigan mashqda to‘pning hajmi, masofa yoki vaqt o‘zgartirilishi mumkin. Moslashtirishning maqsadi vazifani shunchaki yengillashtirish emas, balki o‘quvchiga harakat qilish va bosqichma-bosqich rivojlanish imkonini berishdir.

Erishish mumkin bo‘lgan maqsadlarni belgilash. Uzoq muddatli umumiy maqsad bilan birga o‘quvchiga tushunarli kichik maqsadlar qo‘yilishi motivatsiyani qo‘llab-quvvatlaydi. Bunday maqsad mashqda qatnashish vaqtini asta-sekin oshirish, yangi harakatni o‘rganish yoki jamoaviy topshiriqda muayyan vazifani bajarish bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin. O‘quvchining natijasi faqat sinfdoshlarining ko‘rsatkichi bilan emas, uning oldingi yutuq‘i bilan qiyoslanganda shaxsiy o‘sish ko‘rinadi. O‘qituvchi aynan qaysi harakati muvaffaqiyatli chiqqanini aytib berishi o‘quvchiga keyingi qadamni tushunishga yordam beradi.

Tengdoshlar bilan ijobiy munosabatni rivojlantirish. Sport mashg‘ulotida o‘quvchining jamoaga qabul qilinishi motivatsiyaning muhim ijtimoiy shartidir. Buning uchun o‘qituvchi hamkorlikka asoslangan o‘yinlar va juftlikdagi mashqlarni tanlashi, jamoa a‘zolarining vazifalarini aniq taqsimlashi lozim. Nogironligi bo‘lgan o‘quvchiga faqat kuzatuvchi yoki yordam oluvchi rolini berish uning ishtirokini cheklaydi. U ham o‘yin natijasiga hissa qo‘sha oladigan vazifani bajarishi kerak. Tengdoshlarning qo‘llab-quvvatlashi esa majburiy achinishga emas, hurmat va o‘zaro hamkorlikka asoslanishi zarur.

Oila va pedagoglar hamkorligi. Ota-ona yoki vasiy o‘quvchining qiziqishlari, mashg‘ulotga munosabati va kundalik ehtiyojlari haqida o‘qituvchiga foydali ma’lumot bera oladi. O‘qituvchi esa mashg‘ulotdagi yutuqlar va qiyinchiliklar haqida oilani xabardor qilib boradi. Bu hamkorlik o‘quvchiga qo‘yiladigan talablarning izchil

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

bo‘lishiga xizmat qiladi. Zarur hollarda jismoniy tarbiya o‘qituvchisi boshqa pedagoglar va tegishli mutaxassislar bilan maslahatlashib, mashg‘ulotning o‘quvchiga mos shaklini tanlaydi.

Motivatsiyani muntazam kuzatish. Mashg‘ulotga qatnashishning o‘zi motivatsiyani to‘liq ifodalamaydi. O‘qituvchi o‘quvchining vazifani bajarishga intilishi, yangi mashqlarga munosabati, tengdoshlari bilan hamkorligi va o‘z yutuqlarini qanday qabul qilishini ham kuzatishi kerak. Agar o‘quvchi mashg‘ulotdan chetlasha boshlasa, buning sababini faqat qiziqish yetishmasligidan izlash to‘g‘ri bo‘lmaydi. Topshiriqning murakkabligi, jihozning qulayligi, muloqot muhiti yoki charchoq kabi omillar qayta ko‘rib chiqiladi.

Demak, sport faoliyatiga motivatsiyani shakllantirish alohida bir rag‘batlantirish usuli bilan cheklanmaydi. Individual moslashtirish, erishish mumkin bo‘lgan maqsadlar, tengdoshlar bilan hamkorlik va oilaning ishtiroki birgalikda tashkil etilganda o‘quvchining mashg‘ulotdagi faol ishtiroki uchun barqaror sharoit yaratiladi.

Xulosa

Nogironligi bo‘lgan o‘quvchilarning sport faoliyatiga motivatsiyasi ularning shaxsiy qiziqishi bilan birga mashg‘ulotda yaratilgan pedagogik va ijtimoiy sharoitlarga bog‘liq. O‘quvchi o‘z imkoniyatiga mos vazifani bajarganda, rivojlanishini ko‘rganda va jamoada o‘z o‘rniga ega ekanini his qilganda sport faoliyatida muntazam qatnashishga undovchi omillar kuchayadi.

Shu sababli jismoniy tarbiya o‘qituvchisi mashqlarni o‘quvchining ehtiyojiga moslashtirishi, unga erishish mumkin bo‘lgan bosqichli maqsadlar qo‘yishi va natijani o‘quvchining avvalgi ko‘rsatkichlari bilan qiyoslashi maqsadga muvofiq. Tengdoshlar bilan hamkorlikka asoslangan mashg‘ulotlar o‘quvchining faol ishtirokini ta’minlashga xizmat qiladi. Oila bilan muntazam muloqot esa uning qiziqishi va qiyinchiliklarini yaxshiroq tushunish imkonini beradi.

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

Tezida ko‘rib chiqilgan yondashuvlar nazariy va amaliy tavsiyalar sifatida ilgari surildi. Ularning motivatsiya va sport mashg‘ulotlaridagi ishtirokka ta’sirini aniqlash uchun keyingi tadqiqotlarda o‘quvchilarning fikri, qatnashish davomiyligi hamda individual rivojlanish ko‘rsatkichlarini kuzatish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. United Nations. *Convention on the Rights of Persons with Disabilities*. 2006. 30-modda: madaniy hayot, dam olish va sportda ishtirok etish. ([United Nations Enable](#))
2. UNESCO. *Quality Physical Education (QPE): Guidelines for Policy-Makers*. Paris: UNESCO, 2015. ([231101eng.pdf](#))
3. World Health Organization. *WHO Guidelines on Physical Activity and Sedentary Behaviour*. Geneva: WHO, 2020. ([NCBI Bookshelf](#))
4. Wilhelmsen T., Sørensen M. Inclusion in Physical Education: Teacher Attitudes and Student Experiences. A Systematic Review. *International Journal of Disability, Development and Education*. 2019;66(1):36–55. ([eric.ed.gov](#))
5. Tarantino G., Makopoulou K., Neville R. D. Inclusion of Children with Special Educational Needs and Disabilities in Physical Education: A Systematic Review and Meta-Analysis of Teachers’ Attitudes. *Educational Research Review*. 2022;36:100456. DOI: 10.1016/j.edurev.2022.100456. ([University of Birmingham](#))

A Comparative Analysis of English and Karakalpak Short Stories

Tolbaeva Aygul

student of English Linguistics of Karakalpak State University

Annotation

In literary science, the genre of the short story has always been in the spotlight due to its convenient form and profound content. The short story genre is considered one of the most complex and interesting genres, capable of depicting a small fragment of life with great significance. This article introduces the similarities and differences between stories, which are considered the most famous genre of Karakalpak and English literatures. During the research, by comparing the stories of Karakalpak and English national writers Muratbay Nizanov and Julian Barnes, it is proven that the short story genre is not just a beautiful text on paper, but a genre that represents modern life. As a result of the research, it is determined that the short story genre is widely developed in both nations, but their descriptive and cultural aspects are different.

Key words

Karakalpak, English, literature, story, analysis, genre, Nizanov, Barnes

Story (from Persian - "to talk" and "to converse") - is fiction of such briefness that is not able to support any subplots. A story usually depicts a single event from a hero's life. [3, p. 393] In the 19th century, the story genre reached its peak of development in Europe. In Karakalpak literature, it began to appear starting from the years 1920-1930

In the literature of every people, stories serve to express the mode of living, psychology, and social essence of the nation. The literary works in the genre of stories by Muratbay Nizanov and Julian Barnes, prominent representatives of contemporary Karakalpak and English literature, exhibit an interesting mutual parallelism. M. Nizanov created a new world in Karakalpak prose through his stories saturated with satire. For example, although his stories such as "Bir gu'ze altin, Sebet, Kim jen'edi and

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

Ko’shenin’ abiroyi” are written in simple folk language, a deep social tragedy and flaws of human character are hidden behind the laughter in them. The stories of the English literature writer Julian Barnes are often considered “intellectual prose”. For example, in his stories titled “The Sense of an Ending” and “The Guide,” he reveals events not through external actions, but through internal feelings and doubts. However, the style of both writers consists of exposing major vices in society through a small detail. The main aim of the research is to analyze comparatively the stories written in two different cultural environments and their differences. This provides an opportunity to understand the short story genre of Karakalpak and English literature more deeply and to study the lifestyle of these nations.

Unexpected similarities can be observed between the works of the Karakalpak writer Muratbay Nizanov and the English writer Julian Barnes. The most significant similarity between these two writers is their ability to reveal large social and psychological problems through small details. Through simple clothing, objects, or a single word in a character’s speech, the authors skillfully expose the most severe and worst vices in society and individuals. For example, at Muratbay Nizanov’s story titled “Sebet”. In this story, the writer discusses the vice of egoism, which is widely spreading among people today, through an ordinary basket. In this story, the basket is not just an object for carrying things, but it has become the greatest symbol for describing the inner world of the characters and their actions for the sake of self-interest.

*-Sawǵanı qaysı dúkánnan aldınıız? — dedi Qátiyra apaǵa
tesilip qarap.*

-3-dúkánnan

-Biykar gáp! Basqa dúkánnan alǵansız!

-Mańlayına «Dúkan №3» dep jazıp qoyǵan eken ǵo, aq fenoplast penen.

-Durıslap qaramaysız ba?! Sol «3» degen sannıń izinde «4»

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

*degen jazıw da bolǵan. Ol qoparılıp túsip qalǵan! Baslıqtıń
gápin húrmet etip, dıqqat penen qaraǵanıńızda, túsip qalǵan
sannıń ornın abaylaǵan bolar edıńız!*

*«Gúnakarlar» tómen qaraw menen boldı. Qarsı dálil ayta
almadı. Baslıqlar qátelespeydi ǵo.*

*-Qaytadan tórt yarım million tabasań! — dedi baslıq
Edenbayǵa suq barmaǵı menen shókelep. Edenbay dım úndemedi.
Keshe bizlerge «ulıqpanda barı usı» dep atır edi, yaq, ulıqpanda
ele bar eken.*

-Men aqırı ol dúkánǵa wáde berip keldim.[2, p. 204]

Based on the extract from the story above, it can be seen that the director in this story is depicted as a character who keeps his promises, but even for his own interest and reputation, he does not regret the money. We even see that he aimed for his own reputation under the guise of distributing baskets to the elderly for the sake of his promise.

Julian Barnes’s collection “The Lemon Table” is considered the highest example of revealing great psychological truths through small details. The stories in this collection, similar to M. Nizanov’s story “Sebet” are dedicated to analyzing vices in human character through small objects or actions. That is, the “lemon” in the story becomes a symbol of death and truth. The lemon table is an arena where the bitter but unavoidable truths that people face at the end of their lives are described.

As scientific analyses show, while social hypocrisy is exposed through the use of the basket detail in M. Nizanov’s “Sebet” the bitter fate of the characters is described through the lemon symbol in J. Barnes’s “The Lemon Table” collection. In both writers, small details perform a large artistic task. Alongside the similarities in the works of the two authors, there are also significant differences in the artistic methods they applied. In

"ZAMONAVIY TA'LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI"
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

this section, we will compare and analyze the stories of the two writers from an artistic perspective.

While the main target in Muratbay Nizanov's stories is social satire—that is, delivering social vices through humor—Julian Barnes's stories are more dedicated to psychological analysis. While M. Nizanov criticizes the external actions of the characters, J. Barnes pays attention to their inner world. For instance, we can prove this through Nizanov's story "Bir gu'ze altin taptim". In this story, the moment an article is published about the writer under the title "Bir gu'ze altin taptim" the complete negative change of the people around him is described with rich humor. By saying "I found a jar of gold" in the story, the writer actually meant that he rejoices as if he found a jar of gold when he finishes writing a new work. In this part, the extreme impatience of people to the material wealth is also described.

While Muratbay Nizanov illuminate the external actions of his characters through the humor and satire, Julian Barnes directs his narrative focus entirely toward internal emotions and complex psychological nuances. If Nizanov's prose is characterized by the predominance of satire, Barnes's stories are underpinned by elegiac reflection and philosophical inquiry.

An analysis of the stories in Julian Barnes's collection, *The Lemon Table* reveals that the central themes revolve around the complexities of senescence the quest to decipher the mysteries of existence, and the human confrontation with mortality.

For instance, the story "The Silence." Through the persona of an elderly composer, Barnes portrays a profound creative crisis. The composer, unable to produce new work for an extended period, strives merely to "listen" to the silence. In this context, silence is not merely an absence of sound but a potent symbol of the protagonist's existential weariness and his perceived obsolescence. Barnes meticulously articulates the protagonist's internal monologues, his descent into alcoholism, and the poignant agony

"ZAMONAVIY TA'LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI"
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

associated with his memories, allowing the reader to experience the character's psychological state with intimate resonance.

In summary, a comparative study of the works of Muratbay Nizanov and Julian Barnes demonstrates that the short story genre serves as a mirror reflecting the unique national intellect and cultural illustration of a people. Although these two authors employ divergent artistic methodologies, their fundamental objective remains identical: to illuminate the essence of humanity and the intricacies of life through the medium of narrative.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Nizanov M. Tan'lamali shig'armalari, VIII tom. No'kis, 2018, https://sg.docworkspace.com/d/sbTakdy4ZQcCg8Dd_pirc9ev0lmj0xqjcl6
2. Quronov D, Z. Mamajonov, M. Sheralieva. Adabiyotshunoslik lug'ati. Toshkent, Akademnashr, https://sg.docworkspace.com/d/sbTakdy4ZQcCg8Dd_pirc9ev0lmj0xqjcl6
3. Quronov D. Adabiyot nazariyasi asoslari. Toshkent, Navoiy Universiteti, 2020, https://sg.docworkspace.com/d/sbTakeRIHDLgf7Z5_kt67g5ezk9mrgp6fwd

"ZAMONAVIY TA'LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI"

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

ARTISTIC INTERPRETATION OF THE IMAGES OF THE LOVER AND THE BELOVED IN THE GHAZALS OF KARIMBEK KAMIY

Mardonova Xonzoda Anvar qizi

Teacher, Secondary General Education School No. 23, Karmana District, Navoi Region

Abstract

This abstract explores the artistic interpretation of the lover (ashiq) and beloved (ma'shuqa) archetypes in the ghazals of Karimbek Kamiy. The objective of the study is to identify how romantic and spiritual emotions are articulated through these images, and how figurative devices characteristic of classical ghazal traditions function in Kamiy's poetry. The analysis focuses on the lover's posture toward the beloved, the psychological states of separation (hijran) and union (visal), the motifs of beauty and aloofness in portraying the beloved, as well as the similes (tashbih), metaphors (isti'ara), and hyperboles (mubalagha) that reveal the dynamic between these archetypes.

In this work, the lover and beloved are treated not merely as separate literary characters, but as interconnected aesthetic elements that shape the lyrical experience. The lover's plea, agony, and yearning are foregrounded through their relation to the beloved, while depictions of the beloved take on nuanced dimensions depending on the lyrical context. Examining Kamiy's ghazals through this lens illuminates the poet's mastery of classical romantic tropes and their contemporary poetic synthesis. The analysis is structured on direct poetic textual evidence and specific couplets (bayts).

Keywords

Karimbek Kamiy, ghazal, image of the lover, image of the beloved, love poetry, lyrical experience, simile, metaphor, classical poetry.

KARIMBEK KAMIY G'AZALLARIDA OSHIQ VA MA'SHUQA OBRAZLARINING BADIY TALQINI

Mardonova Xonzoda Anvar qizi

Navoiy viloyati Karmana tumani 23-umumiy o'rta ta'lim maktabi oqituvchisi

Annotatsiya. Ushbu tezisda Karimbek Kamiy g‘azallarida oshiq va ma’shuqa obrazlarining badiiy talqini o‘rganiladi. Tadqiqotning maqsadi ushbu obrazlar orqali ishqiy kechinmalar qanday ifodalanishini, mumtoz g‘azal an‘analariga xos tasvir vositalari Kamiy she‘riyatida qanday vazifa bajarishini aniqlashdan iborat. Tahlilda oshiqning ma’shuqaga munosabati, hijron va visol bilan bog‘liq ruhiy holatlar, ma’shuqa tasviridagi go‘zallik va beparvolik motivlari, shuningdek, obrazlar o‘rtasidagi munosabatni ochishga xizmat qiluvchi tashbeh, istiora va mubolag‘alarga e’tibor qaratiladi.

Tezisda oshiq va ma’shuqa obrazlari g‘azalning alohida qahramonlari sifatidagina emas, balki lirik kechinmani yuzaga chiqaruvchi o‘zaro bog‘liq badiiy unsurlar sifatida ko‘rib chiqiladi. Oshiqning murojaati, iztirobi va umidi ma’shuqa obraziga munosabat orqali namoyon bo‘lishi, ma’shuqaning tasviri esa lirik vaziyatga qarab turli ma’no qirralarini kasb etishi tahlil mezoni sifatida belgilanadi. Kamiy g‘azallarini shu nuqtayi nazardan o‘rganish shoirning mumtoz ishqiy obrazlardan foydalanish mahoratini va ularga bergan badiiy talqinini aniqlashga xizmat qiladi. Tahlil aniq g‘azal matnlari va baytlarga tayangan holda olib borilishi nazarda tutiladi.

Kalit so‘zlar: Karimbek Kamiy, g‘azal, oshiq obrazi, ma’shuqa obrazi, ishqiy lirika, lirik kechinma, tashbeh, istiora, mumtoz she‘riyat.

Kirish. O‘zbek mumtoz she‘riyatida oshiq va ma’shuqa obrazlari ishq mavzusini yoritishning asosiy vositalaridan biridir. Oshiqning sog‘inchi, sadoqati, iztirobi va umidi ko‘pincha ma’shuqaga murojaat orqali ifodalanadi. Ma’shuqa esa g‘azalda tasvirlanayotgan go‘zallik timsoli bo‘lish bilan birga, lirik kechinmaning yuzaga kelishiga sabab bo‘luvchi obraz sifatida namoyon bo‘ladi. Bu ikki obrazning o‘zaro munosabatini o‘rganish g‘azal mazmunini va shoirning badiiy mahoratini tushunishga yordam beradi.

Karimbek Kamiy XIX asr oxiri va XX asr boshlaridagi o‘zbek adabiy muhiti vakillaridan biri bo‘lib, mumtoz she‘riyatning g‘azal janrida ham ijod qilgan. Shoirning

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

adabiy merosi haqida yozilgan tadqiqotlarda uning ma’rifiy va ijtimoiy mavzulardagi asarlari bilan bir qatorda lirik ijodiga ham e’tibor qaratiladi. Kamiy g‘azallaridagi oshiq va ma’shuqa obrazlarini alohida o’rganish esa uning ishqiy mavzuni qanday badiiy vositalar orqali ifodalaganini aniqlash imkonini beradi.

Mumtoz g‘azalda oshiq va ma’shuqa munosabati ko‘pincha hijron, visol, vafo, jafo va intizorlik kabi motivlar orqali rivojlanadi. Biroq bu motivlarning mavjudligi shoirlar talqini bir xil ekanini anglatmaydi. Har bir g‘azalda obrazlarning tutgan o‘rni lirik vaziyat, murojaat ohangi va qo‘llangan tasvir vositalariga qarab aniqlanadi. Shu bois Kamiy g‘azallarini tahlil qilishda an’anaviy obrazlarni sanab o‘tish bilan cheklanmay, ularning muayyan baytdagi badiiy vazifasini ko‘rsatish zarur.

Mavzuning dolzarbligi shundaki, oshiq va ma’shuqa obrazlari orqali Kamiyning lirik qahramoni qanday ruhiy holatlarni boshdan kechirishi hamda bu holatlar qanday poetik ifoda topishi yoritiladi. Xususan, oshiqning ma’shuqaga murojaati, uning vafo haqidagi tasavvuri va ayriliqqa munosabati obraz xarakterini ochishda muhimdir. Ma’shuqa tasvirida esa tashqi go‘zallik belgilaridan tashqari, uning lirik voqelikdagi mavqeyi va oshiq kechinmalariga ta’siri ham hisobga olinishi lozim.

Tezisning maqsadi — Karimbek Kamiy g‘azallarida oshiq va ma’shuqa obrazlarining badiiy talqinini aniqlash. Buning uchun tanlangan g‘azallardagi lirik vaziyat, obrazlar o‘rtasidagi munosabat, takrorlanuvchi ishqiy motivlar hamda tashbeh, istiora va mubolag‘a kabi tasvir vositalari matnga tayangan holda tahlil qilinadi.

Asosiy qism. Karimbek Kamiy g‘azallarida oshiq va ma’shuqa obrazlarini o’rganishda lirik vaziyatga e’tibor berish zarur. Bir g‘azalda ma’shuqaning husni tasvir markaziga chiqsa, boshqasida uning uzoqligi tufayli oshiqning iztirobi kuchayadi. Ayrim she’rlarda esa ma’shuqa faqat go‘zalligi bilan emas, vafo, hayo va odobi bilan ham ulug‘lanadi. Shu sababli obrazlarning badiiy talqini alohida so‘z yoki tasvir vositasiga qarab emas, baytlar orasidagi mazmuniy bog‘liqlik asosida aniqlanadi.

Quyidagi tahlil Kamiy g‘azallarining e‘lon qilingan matnlaridagi ishqiy mazmundagi namunalarga tayanadi. Unda oshiqning ruhiy holati, ma’shuqa qiyofasi, obrazlar o‘rtasidagi masofa hamda shoir qo‘llagan tashbeh va istioralarning vazifasi ko‘rib chiqiladi.

Oshiq obrazi: hijron, intizorlik va sadoqat

Kamiy g‘azallarida oshiq ko‘pincha o‘z kechinmasini ma’shuqaga bevosita murojaat orqali bildiradi. Murojaat she’rga samimiy ohang beradi: oshiq dardini bayon etish bilan birga, ma’shuqadan javob, xabar yoki marhamat kutadi. Ishq olovi va ayriliq iztirobi yonma-yon kelgan g‘azalda uning ruhiy holati tashqi voqea orqali emas, ichki kechinma orqali ochiladi. Bu o‘rinda firoq oshiqning sabrini sinovdan o‘tkazadigan lirik vaziyatdir.

Shoir visol va hijronni yorug‘lik hamda qorong‘ilik obrazlari orqali qarama-qarshi qo‘yadi. “Zohir aylab subhi vasling — hajr shomini yorut” misrasida visol subh, hijron esa shom sifatida tasvirlanadi. Tongning otishi oshiq uchun ma’shuqaga yetishish umidini, tun esa davom etayotgan ayriliqni anglatadi. Bu istiora lirik qahramonning ma’shuqadan kutayotgan narsasi uning butun ruhiy holatini o‘zgartirishini ko‘rsatadi.

Boshqa bir g‘azalda oshiq o‘zini ma’shuqa yo‘lida intizor qolgan, uning bir nazariga muhtoj kishi sifatida tasvirleydi. Nazar kutish motivi muhim: oshiq uchun ma’shuqaning e’tibori oddiy qarash emas, iztirobiga javobdir. Ma’shuqaning uzoqligi ortgan sari uning kichik bir marhamati ham oshiq tasavvurida katta qiymat kasb etadi. Shu tariqa Kamiy lirik kechinmaning kuchini ikki obrazning mavqeyi va imkoniyatlari o‘rtasidagi tafovut orqali ifodalaydi. Oshiqning sadoqati uning ma’shuqadan yuz o‘gira olmasligida ham namoyon bo‘ladi. Jafodan shikoyat qilgan lirik qahramon ayni paytda ko‘ngil uzishning imkonsizligini tan oladi. Bu holat obrazni bir yoqlama shikoyatchi sifatida ko‘rsatmaydi: unda ozorlanish va bog‘lanib qolish tuyg‘ulari birga yashaydi. Shoirning mahorati ham shu ziddiyatni oshiq nutqining tabiiy qismiga aylantirishidadir.

Ma’shuqa obrazi: husn va axloqiy fazilatlar. Ma’shuqaning husni Kamiy g‘azallarida mumtoz she’riyatga xos obrazlar yordamida tasvirlanadi. Qoshning hilolga,

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

yuzning oyga qiyoslanishi, ko‘z va sochning oshiq ko‘ngliga ta’siri shunday tasvirlar jumlasidandir. Biroq bu o‘xshatishlarning vazifasi faqat tashqi qiyofani bezash emas. Masalan, ma’shuqaning nigohi yoki sochi oshiqni asir etuvchi kuch sifatida talqin qilinganda, husn tasviri ikki obraz o‘rtasidagi munosabatni ham ochadi.

Ma’shuqa Kamiy she’riyatida doimo beparvo obraz sifatida berilmaydi. Bir g‘azalda shoir uning vafo, hayo, odob va yaxshi xulqini alohida ta’riflaydi. Bunday tasvirda oshiqning e’tibori tashqi go‘zallik bilan cheklanmay, ma’shuqaning insoniy fazilatlariga ham qaratiladi. Natijada uning badiiy qiyofasi boyiydi: husn va axloqiy barkamollik bir obrazda uyg‘unlashadi. Bu jihat Kamiy g‘azallaridagi ma’shuqani faqat an’anaviy go‘zallik belgilariga qarab talqin qilish yetarli emasligini ko‘rsatadi.

Shu bilan birga, ayrim g‘azallarda ma’shuqaning noz va istifnosi oshiqning dardini kuchaytiradi. Uning bir nazar tashlamasligi yoki oshiqni ko‘yidan uzoqlashtirishi lirik vaziyatdagi keskinlikni yuzaga keltiradi. Bunday o‘rinlarda ma’shuqa nutq orqali emas, oshiqning unga bergan bahosi va boshidan kechirgan holatlari orqali gavdalanadi. Demak, ma’shuqa obrazini tushunishda oshiqning so‘zlovchi sifatidagi mavqeyi ham hisobga olinishi kerak: o‘quvchi ma’shuqani, avvalo, uning nigohi orqali ko‘radi.

Obrazlar munosabatidagi shoh va gado tasviri

Kamiy ayrim g‘azallarida ma’shuqani shoh, oshiqni esa gado yoki qul mavqeyida tasvirlaydi. Bu obrazlar o‘rtasidagi masofa ma’shuqaning ulug‘lanishi va oshiqning unga intilishi bilan belgilanadi. Oshiqning o‘zini past tutishi shunchaki ojizlik belgisi emas; u muhabbat yo‘lida ko‘rsatiladigan sadoqat va iltijo shakli sifatida namoyon bo‘ladi. Ma’shuqaning marhamati esa shohning gadoga inoyatiga qiyoslanadi. Shoh va gado munosabati g‘azaldagi murojaat ohangini ham belgilaydi. Oshiq talabini buyruq tarzida emas, iltimos va umid shaklida ifodalaydi. Shu sababli ma’shuqaning bir og‘iz so‘zi yoki bir nazari she’r ichida katta voqeaga aylanadi. Kamiy bu an’anaviy obrazlar orqali ishqning tashqi voqealardan ko‘ra oshiq qalbida kechadigan jarayon ekanini ko‘rsatadi.

Tabiat va ruhiy holat uygʻunligi

Kamiy gʻazallarida gul, chaman, sabo va xazon kabi obrazlar oshiq bilan maʼshuqa munosabatini yoritishga xizmat qiladi. Sabo yor tomondan xabar keltirishi mumkin boʻlgan vositachi sifatida tasavvur etiladi. Gul va chaman maʼshuqa husniga qiyoslanadi yoki u bilan solishtiriladi. Xazon esa goʻzallikning zavol topishi ehtimolini eslatadi. Ushbu tasvirlar lirik kechinmani koʻrinadigan manzaralar orqali ifodalash imkonini beradi.

Masalan, oshiq saboga murojaat qilganida tabiat hodisasi sheʼrda oddiy manzara boʻlib qolmaydi: u yor bilan oshiq orasidagi uzoqlikni badiiy jihatdan bogʻlaydi. Chaman goʻzalligi maʼshuqa husni oldida ojiz koʻrsatilgan oʻrinlarda esa tashbeh maʼshuqani ulugʻlash vazifasini bajaradi. Tabiat obrazlarining maʼnosi shu tariqa ular qatnashgan lirik vaziyatga qarab oʻzgaradi.

Umuman, koʻrib chiqilgan gʻazallarda oshiq obrazi iztirob, umid va sadoqatning ifodachisi boʻlsa, maʼshuqa obrazi goʻzallik, marhamat, noz hamda ayrim sheʼrlarda axloqiy fazilatlar bilan bogʻlanadi. Ular oʻrtasidagi munosabat hijron va visol, shoh va gado, yorugʻlik va qorongʻilik kabi tasviriy qarama-qarshiliklar orqali ochiladi. Bu kuzatishlar Kamiy gʻazallarining tanlangan namunalariga tegishli; shoirning barcha gʻazallari haqida umumiy xulosa chiqarish uchun toʻliqroq matniy qiyoslash talab etiladi.

Xulosa

Karimbek Kamiy gʻazallarining tahlil qilingan namunalarida oshiq va maʼshuqa obrazlari bir-biri bilan uzviy bogʻliq holda shakllanadi. Oshiqning hijron azobi, visol umidi, intizorligi va sadoqati maʼshuqaga munosabat orqali ochiladi. Maʼshuqa esa uning kechinmalariga sabab boʻluvchi obraz sifatida tasvirlanadi: bir oʻrinda husni va nozi, boshqa oʻrinda vafo, hayo va odobi bilan ajralib turadi.

Shoir bu munosabatni ifodalashda mumtoz gʻazalga xos tasvirlardan foydalanadi. Visolning tongga, hijronning tunga qiyoslanishi oshiq ruhiyatidagi umid va iztirobni yaqqol koʻrsatadi. Shoh va gado obrazlari esa maʼshuqaning lirik olamdagi yuksak

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

mavqeyi hamda oshiqning unga intilishini ifodalaydi. Sabo, gul, chaman va xazon kabi obrazlar ishqiy kechinmani tabiat manzaralari bilan bog‘laydi.

Tahlil shuni ko‘rsatadiki, Kamiy g‘azallarida ma’shuqa qiyofasi faqat tashqi go‘zallik belgilari bilan cheklanmaydi. Uning axloqiy fazilatlarini ta’riflangan o‘rinlar obraz talqinini boyitadi. Oshiq obrazi ham faqat jafodan shikoyat qiluvchi lirik qahramon emas: uning nutqida iztirob bilan birga umid va sadoqat saqlanadi.

Demak, Kamiy ishqiy g‘azallarining badiiy xususiyatlarini oshiq va ma’shuqa obrazlari o‘rtasidagi munosabat, lirik vaziyat va tasvir vositalarining vazifasi asosida ochish mumkin. Mazkur xulosalar tezisda tahlil qilingan g‘azal namunalariga taalluqlidir. Shoirning ishqiy lirikasidagi obrazlar talqinini yanada to‘liq yoritish uchun uning g‘azallarini nashr variantlari bilan qiyoslab, kengroq matniy tahlil qilish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Kamiy, Karimbek. *Dilni obod aylangiz...* Toshkent: Ma’naviyat, 1998. 160 b. ([Axborot Kutubxona Markazi \(AKM\)](#))
2. Oltinbek, O. *Karimbek Kamiy — milliy uyg‘onish shoiri*. Toshkent: Muharrir, 2018. ([tsuull.uz](#))
3. Qosimov, B., Yusupov, Sh., Dolimov, U., Rizayev, Sh., Ahmedov, S. *Milliy uyg‘onish davri o‘zbek adabiyoti*. Toshkent: Ma’naviyat, 2004. ([ziyouz.uz](#))
4. Oltinbek, O. “Karimbek Kamiy”. *Milliy uyg‘onish davri o‘zbek adabiyoti* turkumidagi maqola. ([ziyouz.uz](#))
5. Kamiy, Karimbek. “G‘azallar”. *Ziyouz elektron kutubxonasi*. Tezisda tahlil qilingan g‘azallarning elektron matni. ([n.ziyouz.com](#))

The Use of Symbolism in English and Karakalpak Literature

Tolbaeva Aygul Baxtiyarovna

Student of English Linguistics of Karakalpak State University

Annotation

This study explores the role and significance of symbolism in English and Karakalpak literary. The study focuses on symbolism as an important literary device through which writers express complex ideas, emotions, cultural values, and social problems. First, it defines the concepts of symbol and symbolism and considers their functions in literary works. In addition, the research analyzes the use of symbolic elements in selected English and Karakalpak literary, including F.Scott Fitzgerald and Muratbay Nizanov's writings .

Keywords:

symbolism, literary device, English literature, Karakalpak literature, comparative analysis, F. Scott Fitzgerald, Muratbay Nizanov, The Great Gatsby, symbolic meaning, cultural values, social reality.

Introduction

Literature is one of the most important forms of artistic expression through which human beings represent their experiences, ideas, emotions, values, and understanding of the world. Literary works do not always communicate their meanings directly. Writers frequently use images, objects, characters, places, colors, natural phenomena, and events to express ideas that go beyond their literal meanings. One of the most significant devices used for this purpose is symbolism. Symbolism - is a literary device where characters, objects, actions, or ideas are ingrained or associated with a deeper meaning beyond the literal sense. Symbolism can convey abstract ideas, themes or emotions. It allows writers to indirectly communicate complex concepts, create layers of meaning and encourage readers to think more deeply about underlying messages within a story.

The use of symbolism in English Literary Works

Symbolism is widely used in English literature as a literary device in which images, objects, ideas, or other elements represent meanings beyond their literal sense. Writers employ symbolism to emphasize particular themes and convey important ideas about characters, events, and the overall meaning of a literary work. Symbolic elements are often integrated within the plot, requiring readers to interpret their deeper meanings through careful analysis. Therefore, symbolism not only enriches literary expression but also encourages readers to look beyond the surface meaning of a text. For example, One of the most important symbols in *The Great Gatsby* is the *green light*. Gatsby's belief in this light represents his hope, dreams, and desire for a better future. At the end of the novel, Fitzgerald writes: "*Gatsby believed in the green light, the orgastic future that year by year recedes before us. It eluded us then, but that's no matter—tomorrow we will run faster, stretch out our arms farther.... And one fine morning—*" [1, p. 193]

This passage shows that the green light symbolizes Gatsby's dream of reaching a future that always seems to move further away. It also becomes a broader symbol of people's endless pursuit of their dreams.

The use of symbolism in Karakalpak Literary Works

Symbolism holds a crucial place in Karakalpak literature as a means of expressing deeper ideas, emotions, and social realities through symbolic images and objects. Karakalpak writers often use elements of nature, traditional images, and everyday objects to convey meanings beyond their literal sense. In this way, symbolism enriches the artistic expression of literary works and allows readers to interpret characters, events, and themes on a deeper level. For instance, A notable example of symbolism can be found in the works of Karakalpak writer Muratbay Nizanov. In the statement, "*Keyingi ashqan esigim meni qaytip hesh bir mäkemeniñ esigine qol sozbastay etti,*" [2, p. 161] the image of the door (esik) can be interpreted as a symbol of opportunity, access, and a

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

person’s connection with society. The door does not merely refer to a physical entrance; rather, it suggests the possibility of entering a new situation or finding a place within a social environment. The expression of being unable to knock on any institution’s door further emphasizes the speaker’s sense of exclusion and the loss of opportunities. Thus, the symbolic meaning of the door contributes to the expression of the character’s social and emotional condition.

Conclusion

In conclusion, symbolism plays an important role in both English and Karakalpak literary works as a means of expressing ideas and emotions beyond their literal meanings. The analysis shows that writers use symbolic images, objects, and ideas to strengthen themes and reveal deeper meanings. In English literature, symbols often contribute to the development of characters and central themes, while in Karakalpak literature, they can also reflect social experiences, cultural values, and emotional states. The examples discussed demonstrate that, despite differences in literary and cultural contexts, symbolism enriches literary expression and encourages readers to explore meanings beyond the surface of a text.

References, Adabiyotlar, Литературы:

1.Fitzgerald, F.Scott. The Great Gatsby.1925

<https://ap.wps.com/cms/docs/d/cbTakmAMFA3f1uqQ?sa=601.1074&refer=copylink>

2.Nizanov, Muratbay. Tan’lamali shig’armalari. VIII tom No’kis, 2018

<https://ap.wps.com/cms/docs/d/cbTakptjRz58RovI?sa=601.1074&refer=copylink>

3. Scribbr. “Symbolism.”

<https://www.scribbr.com/rhetoric/what-is-symbolism/>

"ZAMONAVIY TA'LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI"

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

A COMPARATIVE STUDY OF HEAD – RELATED SOMATIC PHRASEOLOGICAL UNITS IN ENGLISH AND KARAKALPAK LANGUAGES

Tóreniyazova Diloram

the 2nd year student of English Linguistics of Karakalpak state university

Annotation

This article compares somatic phraseological units with the component "head" in English and Karakalpak. The aim of the work is to show their meanings, usage and grammatical structure. The article involves four phraseological units: "shake one's head" – "bas shayqaw", "scratch one's head" – "bas qasiw", "splitting head" – "basi men-sen boliw", rack one's brain"- "bas qatiriw". The examples are taken from English and Karakalpak fiction.

Keywords

somatic phraseological units, body part, head, comparative analysis, structure, English, Karakalpak

The term "phraseology" is derived from the Greek "phrase"- expression; "logos" means doctrine, study. Phraseology is a branch of linguistics that studies stable combinations, phraseological unit and set expressions, revealing the relationship between language and culture. Among them, phraseological units are one of the important type of phraseology. Because, they enhance the expressiveness of speech and make it vivid. Hence, people are able to express their thoughts clearly and memorably. Mainly, phraseological units involving body parts reflect people's emotions, life experiences and social relationships. According to T.N Chayko "Due to the fact that parts the body are constantly in front of the eyes, they come a kind of standards for comparison" [1,98-106]. Based on the definition provided by A.M. Emirova "The human body is the most accessible and studied object of human observation"[2,54]. So, this article examines

body-part phraseological units with component “head” in English and Karakalpak, the aim is to compare their meaning, usage in context and grammatical structure.

1. The phraseological unit “shake one’s head” means show a negative response, disagreement or disapproval. The Karakalpak phraseological unit “bas shayqaw” (to shake one’s head) carries the same meaning – refusal, rejection, disapproval. In speech, both are used in similar situations: express disapproval, give a negative response or refuse an offer. However, in some cases, shaking head can also be considered a positive answer. For example: *“I should take him, even on MY slight acquaintance, to be an ill-tempered man.” Wickham only shook his head [4,110].* In this example, the phrase “shake one’s head” is a sign of agreement. If we focus on its structural composition, “shake one’s head” follows the grammatical pattern: VERB + POSSESSIVE PRONOUN + NOUN.

In Karakalpak *“Maman narazılıq penen bas shayqadı” [9,153] (Maman shook his head in disapproval).* In this context, the phraseological unit “bas Shaya” (to shake one’s head) is employed to convey the meaning of disagreement. An analysis of the structure reveals that it is composed of a NOUN + VERB.

2. The unit “scratch one’s head” shows that one is puzzled, doubtful, uncertain or one has trouble understanding something. The meaning of the phraseological unit “basın qasıw” (to scratch one’s head) is also used for overthinking, uncertainty in decision-making and outcomes not meeting expectations. As an example: *“Don’t worry about that,” said Hagrid, standing up and scratching his head” [5,48].* In this example from the book, “scratch one’s head” means that Hagrid is uncertain. A grammatical analysis of this “scratch one’s head” reveals its underlying structural composition: VERB + POSSESSIVE PRONOUN + NOUN.

In Karakalpak language: *“Turımbet heshteñege túsınbedi. Dalağa shıǵıp ne qıların bilmey basın qasıp tur [8,75] (Turımbet didn’t understand anything. He stepped outside*

"ZAMONAVIY TA'LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI"
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

and stood there scratching his head, not knowing what to do). In the example mentioned above, the phraseological unit "bas qasıw" (scratch one's head) is used to show that he is uncertainty in decision-making. If we focus on its structural, "bas qasıw" (scratch one's head) follows the grammatical pattern: NOUN + VERB.

3. "Splitting head" describes a very intense, painful headache. In English this is usually expressed as "my head is splitting", "a splitting headache". For instance: *"Harry, still fighting to remain present in his own splitting head, could think of nothing to say"* [7,388]. In this sentence, the phraseological unit is used to describe a very severe headache which made it difficult for Harry to think clearly. The phraseological unit "splitting head" can be analyzed academically in terms of its structure: PARTICIPLE + NOUN.

A similar phraseological unit in Karakalpak language is "bası men-zeń bolıw" (splitting head) means headache, brain pain. For example: *"Túni menen uyqı kórmegen be, kózleri qızıl bası men-zeń"* [8,66] (*Did he not sleep all night? His eyes were red and his head was splitting*). In the context, this phrase describes that he has a very intense headache because of sleeplessness. If "bası men-zeń bolıw" is analyzed, it consists of NOUN + VERB.

4. The phraselological unit "rack one's brain" is used to describe to think long and hard. In Karakalpak language, these actions are expressed with "bas qatırw" (rack one's brain). For example: *"He rackled his brains. A really, really happy memory ... one that he could turn into a good, strong Patronus"* [6,241]. In this sentence, the phrase "rackled his brain" means to think extremely hard to remember something important. The second language example: *"Tórebay bul tapsırma jóninde talay bas qatırǵan edi"* [8,79] (*Tórebay had rackled his brain over this task for a long time*). In this context, the Karakalpak phrase "bas qatırw (rack one's brain) mean to think very deeply, struggle with a problem. If we focus solely on the structural analysis of "rack one's brain" and

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

“bas qatırıw”, the former VERB + POSSESSIVE PRONOUN + NOUN and the latter NOUN + VERB.

In conclusion, somatic phraseological units make speech more expressive and show how people think and feel. In this article four English units with the component “head” and their Karakalpak equivalents are compared. Their meaning are very close such as “shake one’s head” and “bas shayqaw” express disagreement, “splitting head” and “basi men-zen bolıw” describe a strong headache. As for structure, the English units mostly follow the patter verb + possessive pronoun + noun, while the Karakalpak units are built as noun + verb.

References

1. Chaiko, T. N. “Nazvaniya chastey tela ka istochnik metaphory v appellyativnoy I onomasticheskoy lexike. Voprosy onomastiki” 1974
2. Emirova A.M “Russian phraseology in communicative aspect” 1988 Tashkent.
3. J.Eshbaev "Qaraqalpaq tiliniń qısqasha frazeologiyalıq sózligi " Nókis "Qaraqalpaqstan"baspası, 1985 <https://t.me/dretk>
4. J. Austen “Pride and Prejudice” <https://t.me/GreatNovel>
5. J.K Rowling “Harry Potter and the Sorcerer’s Stone” https://t.me/novels_in_english
6. J.K Rowling “Harry Potter and Prisoner of Azkaban” https://t.me/novels_in_english
7. J.K Rowling “Harry Potter and the Deathly Hallows” https://t.me/novels_in_english
8. Tólepbergen Qayıpbergenov “Qaraqalpaq qızı” romanı <https://share.google/nHPS5WZlfmQNQOLnr>
9. Tólepbergen Qayıpbergenov “Mamanbiy áspsanası” Qaraqalpaqstan baspası Nókis, 1979 <https://t.me/dretk>

"ZAMONAVIY TA'LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI"

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

FORMING A KPI-BASED DIFFERENTIAL SYSTEM FOR INCENTIVIZING FACULTY WORK IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS AND ASSESSING ITS ECONOMIC EFFICIENCY

Kazakova Dilnoza Bobirovna

Lecturer, Asia International University

Abstract

This thesis examines the principles of forming a differential system of KPI indicators for incentivizing faculty work in higher education institutions, methods for determining the weights of indicators, and approaches to assessing the economic efficiency of KPI-based payments. The study proposes groups of indicators by areas of activity, an integrated KPI calculation model, and an approach to measuring the effectiveness of incentive expenditures. It also analyzes the risks arising within the KPI system and measures to mitigate them. The thesis provides recommendations aimed at strengthening the relationship between remuneration and performance in universities.

Keywords

faculty work, KPI, differential incentives, variable component of remuneration, integrated indicator, economic efficiency, higher education institution, motivation.

OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA PROFESSOR-O'QITUVCHILAR MEHNATINI RAG'BATLANTIRISHNING KPI ASOSIDAGI DIFFERENSIAL TIZIMINI SHAKLLANTIRISH VA UNING IQTISODIY SAMARADORLIGINI BAHOLASH

Osiyo Xalqaro Universiteti o'qituvchisi

Kazakova Dilnoza Bobirovna

Annotatsiya. Mazkur tezisda oliy ta'lim muassasalarida professor-o'qituvchilar mehnatini rag'batlantirishda KPI ko'rsatkichlarining differensial tizimini shakllantirish tamoyillari, ko'rsatkichlar salmog'ini aniqlash usullari va KPI asosidagi to'lovlarning

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

iqtisodiy samaradorligini baholash masalalari o'rganilgan. Tadqiqotda faoliyat yo'nalishlari bo'yicha ko'rsatkichlar guruhlar, integral KPI hisoblash modeli va rag'batlantirish xarajatlari natijadorligini o'lchash yondashuvi taklif etilgan. Shuningdek, KPI tizimida yuzaga keladigan xatarlar va ularni kamaytirish choralari tahlil qilingan. Tezis universitetlarda mehnat haqi va natijaviylik o'rtasidagi bog'liqlikni kuchaytirishga qaratilgan tavsiyalarni o'z ichiga oladi.

Kalit so'zlar: professor-o'qituvchilar mehnati, KPI, differensial rag'batlantirish, integral ko'rsatkich, iqtisodiy samaradorlik, ish haqining o'zgaruvchan qismi, oliy ta'lim muassasasi, motivatsiya.

Kirish.

Davlat byudjeti mablag'lari cheklangan sharoitda oliy ta'lim muassasalari xarajatlarining asosiy qismini mehnatga haq to'lash tashkil etadi. Shu bois rag'batlantirishga sarflanayotgan har bir so'm qanday natija berayotganini o'lchash universitetlar moliyaviy barqarorligi va boshqaruv sifatining muhim sharti hisoblanadi. Oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida ta'lim sifatini oshirish, ilmiy natijadorlikni kuchaytirish va universitetlarni xalqaro reytinglarga olib chiqish vazifalari qo'yilgan bo'lib, bu professor-o'qituvchilarning faoliyatini natijaga yo'naltirilgan tarzda rag'batlantirishni talab etadi.

Ko'p hollarda KPI joriy etish ko'rsatkichlar ro'yxatini tasdiqlash bilan cheklanadi, ularning nisbiy ahamiyati, to'lov shkalasi va iqtisodiy natijasi esa yetarlicha asoslanmaydi. Bu tadqiqot mavzusining ilmiy va amaliy dolzarbligini belgilaydi.

Asosiy qism. Professor-o'qituvchilar mehnatini rag'batlantirishning differensial tizimi ko'rsatkichlarni faoliyat yo'nalishlari bo'yicha guruhlashga asoslanadi. Tadqiqot doirasida to'rt guruh ajratildi: o'quv-metodik (dars sifati, talabalar qoniqishi, raqamli o'quv kontenti), ilmiy (xalqaro bazalarda indekslangan maqolalar, monografiyalar, grantlar, patentlar), innovatsion-tijorat (xo'jalik shartnomalari, sanoat bilan hamkorlik,

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

startup loyihalar) hamda institutsional-tarbiyaviy (talabalar ilmiy rahbarligi, akkreditatsiya va reytinglarga hissa). Guruhlar salmog'i universitet turi va lavozimga qarab farqlanishi kerak: tadqiqotga yo'naltirilgan universitetda ilmiy blok, amaliy yo'nalishdagi muassasada esa o'quv va innovatsion-tijorat bloklari yuqori ulushga ega bo'ladi.

Ko'rsatkichlar salmog'ini subyektiv aniqlashdan qochish uchun ekspert baholash va T. Saaty ishlab chiqqan tahliliy ierarxiyalar usulidan foydalanish tavsiya etiladi. Xodimning integral KPI darajasi quyidagi ko'rinishda hisoblanadi:

$$KPI = \sum w_j \times \min(F_j / P_j ; 1,2), \quad \sum w_j = 1,$$

bunda w_j — j-ko'rsatkichning salmog'i, F_j — amalda erishilgan natija, P_j — rejalashtirilgan qiymat. Bajarilish darajasining yuqori chegarasi (120 foiz) bitta ko'rsatkich hisobiga umumiy natija sun'iy oshib ketishining oldini oladi. Ish haqi doimiy qism va KPI natijasiga ko'paytiriladigan o'zgaruvchan qismdan tashkil topadi; KPI ma'lum minimal darajadan past bo'lganda o'zgaruvchan qism to'lanmaydi, yuqori darajalarda esa pog'onali oshiriladi.

KPI asosidagi rag'batlantirishning iqtisodiy samaradorligini quyidagi nisbat orqali baholash mumkin:

$$E = (\Delta D + \Delta S) / X,$$

bunda ΔD — KPI joriy etilishi natijasida olingan qo'shimcha daromad (grantlar, xo'jalik shartnomalari, pullik ilmiy-ta'lim xizmatlari), ΔS — sifat ko'rsatkichlaridagi o'sishning pul ifodasidagi bahosi, X — rag'batlantirish va KPI tizimini yuritish xarajatlari. E ko'rsatkichining birdan yuqori bo'lishi tizimning o'zini oqlayotganini bildiradi. Uni bitta professor-o'qituvchiga to'g'ri keladigan byudjetdan tashqari daromad hamda sarflangan har bir so'mga to'g'ri keladigan natija ko'rsatkichlari bilan to'ldirish maqsadga muvofiq.

"ZAMONAVIY TA'LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI"

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

Shu bilan birga KPI tizimi xatarlardan xoli emas. Ko'rsatkich maqsadga aylanganda uning axborot qiymati pasayadi: nashrlar sonini oshirish sifat hisobiga amalga oshishi, shubhali jurnallardan foydalanish, ko'rsatkichlarni sun'iy "yaxshilash" holatlari kuzatilishi mumkin (J. Muller tanqidi). Bunday xatarlarni kamaytirish uchun sifat filtrlari, mustaqil ekspertiza va akademik halollik talablari joriy etilishi lozim. Motivatsiya nazariyalari (V. Vrum, F. Gersberg) ham puldagi rag'batlantirish natija va mukofot o'rtasidagi bog'liqlik ishonchli bo'lgandagina samara berishini, moddiy bo'lmagan omillar esa uni mustahkamlashini ko'rsatadi.

Xulosa va takliflar

Tadqiqot natijasida KPI asosidagi rag'batlantirish tizimi differensial ko'rsatkichlar, asoslangan salmoq va iqtisodiy samaradorlik hisobi uyg'unlashgandagina universitet uchun real natija berishi aniqlandi. Quyidagi takliflar ishlab chiqildi:

1. KPI ko'rsatkichlarini to'rt faoliyat guruhi bo'yicha shakllantirish, guruhlar salmog'ini universitet turi va lavozim toifasiga qarab ekspert baholash hamda tahliliy ierarxiyalar usulida belgilash, salmoqlarni har 2–3 yilda qayta ko'rib chiqish;
2. Integral KPI hisoblashda bajarilish darajasining yuqori chegarasini belgilash va natijalarni faqat tekshirilgan, hujjat bilan tasdiqlangan ma'lumotlar asosida hisoblash;
3. Ish haqining o'zgaruvchan qismini KPI darajasiga qarab pog'onali shkala orqali to'lash tartibini joriy etish, minimal chegaradan past natija uchun rag'batlantirish to'lanmasligini belgilash;
4. Har yili KPI xarajatlari va olingan natijalar (qo'shimcha daromad, sifat ko'rsatkichlari o'sishi) bo'yicha iqtisodiy samaradorlik hisobotini tayyorlash va uni universitet kengashida ko'rib chiqish;
5. Ilmiy natijalarni baholashda sifat filtrlarini (xalqaro bazalarda indekslanish, iqtiboslar, mustaqil taqrizlash) qo'llash va akademik halollik qoidalarini KPI tizimining ajralmas qismiga aylantirish;

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

6. Moddiy rag'batlantirishni nomoddiy choralar — ilmiy tadqiqot uchun vaqt ajratish, xalqaro stajirovkalar, grantlarni hamkorlikda moliyalashtirish — bilan to'ldirish.

Ushbu takliflarni amalga oshirish oliy ta'lim muassasalarida mehnat haqi xarajatlaridan foydalanish samaradorligini oshirish, professor-o'qituvchilarning ilmiy va pedagogik faolligini kuchaytirish hamda universitet raqobatbardoshligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni (O'RQ-637-son, 2020-yil 23-sentabr).
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi PF-5847-son Farmoni "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida".
3. Saaty T.L. The Analytic Hierarchy Process. — New York: McGraw-Hill, 1980.
4. Vroom V.H. Work and Motivation. — New York: Wiley, 1964.
5. Herzberg F. Work and the Nature of Man. — Cleveland: World Publishing, 1966.
6. Muller J.Z. The Tyranny of Metrics. — Princeton: Princeton University Press, 2018.
7. Parmenter D. Key Performance Indicators: Developing, Implementing, and Using Winning KPIs. 3rd ed. — Hoboken: Wiley, 2015.

"ZAMONAVIY TA'LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI"

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

**IMPROVING THE ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC
MECHANISM FOR MANAGING FACULTY WORK PERFORMANCE
BASED ON KPI IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS**

Kazakova Dilnoza Bobirovna

Lecturer, Asia International University

Abstract

This thesis analyzes the existing practice of managing faculty work performance in higher education institutions based on key performance indicators (KPI). The study examines the organizational, economic, informational, and control components of the KPI system and substantiates a management mechanism that ensures their interconnection. Taking into account the experience of foreign universities, practical proposals for improving the KPI system in higher education institutions of Uzbekistan have been developed. The thesis includes recommendations aimed at linking work outcomes with incentives, increasing assessment transparency, and ensuring the achievement of universities' strategic objectives.

Keywords

higher education, faculty, work performance, KPI, organizational and economic mechanism, incentives, effective contract, assessment system, university management.

**OLIY TA'LIM TASHKILOTLARIDA PROFESSOR-O'QITUVCHILAR
MEHNAT SAMARADORLIGINI KPI ASOSIDA BOSHQARISHNING
TASHKILIY-IQTISODIY MEXANIZMINI TAKOMILLASHTIRISH**

Osiyo Xalqaro Universiteti o'qituvchisi

Kazakova Dilnoza Bobirovna

Annotatsiya. Mazkur tezisda oliy ta'lim tashkilotlarida professor-o'qituvchilar mehnat samaradorligini asosiy samaradorlik ko'rsatkichlari (KPI) asosida boshqarishning mavjud amaliyoti tahlil qilingan. Tadqiqotda KPI tizimining tashkiliy,

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

iqtisodiy, axborot va nazorat tarkibiy qismlari o'rganilib, ularning o'zaro bog'liqligini ta'minlovchi boshqaruv mexanizmi asoslangan. Xorijiy universitetlar tajribasi hisobga olingan holda O'zbekiston oliy ta'lim tashkilotlarida KPI tizimini takomillashtirish bo'yicha amaliy takliflar ishlab chiqilgan. Tezis mehnat natijalarini rag'batlantirish bilan bog'lash, baholash shaffofligini oshirish va universitet strategik maqsadlariga erishishni ta'minlashga qaratilgan tavsiyalarni o'z ichiga oladi.

Kalit so'zlar: oliy ta'lim, professor-o'qituvchilar, mehnat samaradorligi, KPI, tashkiliy-iqtisodiy mexanizm, rag'batlantirish, samarali kontrakt, baholash tizimi, universitet boshqaruvi.

Kirish.

Bugungi kunda oliy ta'lim tashkilotlarining raqobatbardoshligi va ta'lim sifati, birinchi navbatda, professor-o'qituvchilar mehnatining samaradorligi bilan belgilanadi. "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun hamda O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida universitetlarga akademik va moliyaviy mustaqillik berish, xalqaro reytinglardagi o'rmini yaxshilash, ilm-fan va ta'lim integratsiyasini chuqurlashtirish vazifalari belgilangan. Bu vazifalarni bajarishda professor-o'qituvchilar faoliyatini nafaqat nazorat qilish, balki uni aniq, o'lchanadigan natijalarga yo'naltirish zarurati ortmoqda.

Amaliyotda esa KPI ko'pincha universitet strategiyasi bilan bog'lanmagan hisobot shakli sifatida qo'llanilmoqda, ko'rsatkichlar natijasi va xodimning moddiy rag'batlantirilishi o'rtasidagi bog'liqlik yetarlicha kuchli emas. Bu holat mehnat samaradorligini boshqarishning yaxlit tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini shakllantirish masalasini dolzarb qilib qo'yadi.

Asosiy qism. KPI mohiyatan tashkilotning strategik maqsadlarini har bir bo'linma va xodim darajasida o'lchanadigan natijalarga aylantiruvchi boshqaruv vositasidir. Uning nazariy asosi R. Kaplan va D. Norton tomonidan ishlab chiqilgan

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

balanslashtirilgan ko'rsatkichlar tizimi hamda maqsadlarni SMART tamoyili asosida belgilash yondashuvlariga borib taqaladi. Professor-o'qituvchi mehnati esa o'ziga xos xususiyatlarga ega: natijasi ko'p o'lchovli (o'qitish, ilmiy tadqiqot, ma'naviy-tarbiyaviy va jamoatchilik faoliyati), uzoq muddatda namoyon bo'ladi va faqat ish soati yoki pedagogik yuklama orqali to'liq baholanmaydi. Shu sababli an'anaviy stavka-soat yondashuvi mehnat samaradorligini boshqarish uchun yetarli emas.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, KPI asosidagi boshqaruv mexanizmi to'rt o'zaro bog'liq blokdan iborat bo'lishi maqsadga muvofiq. Birinchisi — tashkiliy blok bo'lib, unda universitet strategik maqsadlari kafedra va shaxsiy KPI darajasigacha "kaskad" tarzida tushiriladi, mas'uliyat taqsimlanadi, KPI bo'yicha komissiya faoliyati tartibga solinadi. Ikkinchisi — iqtisodiy blok bo'lib, ish haqining doimiy va natijaga bog'liq o'zgaruvchan qismini belgilash, rag'batlantirish fondini byudjetdan tashqari daromadlar, grantlar va xo'jalik shartnomalari hisobidan shakllantirishni o'z ichiga oladi. Uchinchisi — axborot bloki bo'lib, ma'lumotlarni yagona raqamli platformada yig'ish va qayta ishlashni ta'minlaydi. To'rtinchisi — nazorat va teskari aloqa bloki bo'lib, baholash davriyligi, natijalar ochiqqligi va e'tiroz bildirish tartibini qamrab oladi.

Mavjud amaliyotni o'rganish bir qator muammolarni aniqlash imkonini berdi: ko'rsatkichlar deyarli barcha fan yo'nalishlari va lavozim toifalari uchun bir xil shablonda belgilanadi, natijada texnik, tabiiy va gumanitar fanlar o'qituvchilarining faoliyat o'ziga xosligi hisobga olinmaydi; baholashda miqdoriy ko'rsatkichlar sifat ko'rsatkichlaridan ustun turadi; ish haqining o'zgaruvchan qismi ulushi kichikligi sababli KPI motivatsion ta'sir ko'rsatmaydi; ma'lumotlar asosan qo'lda to'planishi baholashda subyektivlik va vaqt sarfini oshiradi.

Xorijiy tajribada bu muammolar turlicha hal etiladi. Buyuk Britaniyada universitetlarning tadqiqot faoliyati mustaqil ekspert baholash asosida tekshirilib, natijalar moliyalashtirish hajmi bilan bog'lanadi. Malayziya va Singapur

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

universitetlarida esa KPI akademik lavozim darajasi va faoliyat yo'nalishiga qarab differensiyalanib, xodimning karyera o'sishi bilan bog'lanadi. Bu tajribaning asosiy xulosasi shundaki, KPI faqat nazorat vositasi emas, balki xodimning kasbiy rivojlanishi va universitet strategiyasi o'rtasidagi bog'lovchi mexanizm sifatida ishlashi kerak.

Xulosa va takliflar

Tahlil shuni ko'rsatadiki, professor-o'qituvchilar mehnat samaradorligini KPI asosida boshqarish faqat ko'rsatkichlar ro'yxatini belgilash bilan emas, balki tashkiliy, iqtisodiy va axborot elementlarini uyg'unlashtirgan yaxlit mexanizm orqali samarali bo'ladi. Ushbu yo'nalishda quyidagi amaliy takliflar ishlab chiqildi:

1. Universitet strategik maqsadlarini kafedra va shaxsiy KPI darajasigacha kaskad usulida tushirish, shaxsiy ko'rsatkichlarni xodim bilan tuziladigan samarali kontraktning ajralmas qismiga aylantirish;

2. KPI ko'rsatkichlarini fan yo'nalishlari va lavozim toifalari (assistent, katta o'qituvchi, dotsent, professor) bo'yicha differensiyalash, sifat ko'rsatkichlari (xalqaro bazalarda indekslangan nashrlar, talabalar so'rovi, bitiruvchilarning ish bilan bandligi) ulushini oshirish;

3. Ish haqining natijaga bog'liq qismini bosqichma-bosqich kengaytirish va rag'batlantirish fondini byudjetdan tashqari daromadlar hisobidan shakllantirish tartibini joriy etish;

4. KPI ma'lumotlarini oliy ta'limni boshqarish axborot tizimi bilan integratsiyalashgan yagona raqamli platformada avtomatik yig'ish va qayta ishlashni yo'lga qo'yish;

5. Baholashni yarim yillik davriylikda o'tkazish, natijalarni xodimlarga ochiq e'lon qilish va e'tiroz bildirish bo'yicha apellyatsiya komissiyasi faoliyatini yo'lga qo'yish;

6. KPI natijalarini malaka oshirish, lavozimga tanlov asosida tayinlash va karyera rejalashtirish jarayonlari bilan bog'lash.

"ZAMONAVIY TA'LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI"
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

Yuqorida keltirilgan takliflarni amalga oshirish professor-o'qituvchilar mehnat unumdorligini oshirish, rag'batlantirish tizimi adolatliligini ta'minlash hamda universitetlarning ta'lim va ilmiy faoliyat sifatini yaxshilashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni (O'RQ-637-son, 2020-yil 23-sentabr).
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi PF-5847-son Farmoni "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida".
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son Farmoni "2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi to'g'risida".
4. Kaplan R.S., Norton D.P. The Balanced Scorecard: Translating Strategy into Action. — Boston: Harvard Business School Press, 1996.
5. Armstrong M. Armstrong's Handbook of Performance Management. 6th ed. — London: Kogan Page, 2018.
6. Parmenter D. Key Performance Indicators: Developing, Implementing, and Using Winning KPIs. 3rd ed. — Hoboken: Wiley, 2015.

"ZAMONAVIY TA'LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI"

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

SOCIAL AND EMOTIONAL INTELLIGENCE AND GENDER AMONG STUDENTS MAJORING IN PEDAGOGY

Mamurboyeva Sevara Ermat qizi

mamurboyevasevara90@gmail.com

School Counselor, Secondary School No. 47, Bekabad District, Tashkent Region.

Abstract

This study provides a scientific and practical analysis of the role of the gender factor in the social and emotional intelligence indicators of students pursuing degrees in pedagogy, as well as the specific ways these traits manifest. The professional competence of future educators and the effectiveness of communication within the educational process are consistently linked to their emotional stability and social adaptability. Empirical testing was conducted with 100 students (50 female and 50 male) using the emotional intelligence assessment methodologies developed by N. Hall and D. Lyusin. The analysis revealed that while female students demonstrated higher levels of empathy, emotion perception, and social interaction skills, male students excelled in managing their own emotions and controlling impulsivity. These findings serve to enhance the professional training systems and psychological training programs for future teachers by incorporating a gender-sensitive approach.

Keywords

Social intelligence, emotional intelligence (EQ), gender characteristics, pedagogical education, empathy, emotional self-management, social adaptation, future educator, professional deformation.

PEDAGOGIKA TA'LIM YO'NALISHI TALABALARI SOTSIAL VA EMOTIONAL INTELLIGENCE GENDER

Mamurboyeva Sevara Ermat qizi mamurboyevasevara90@gmail.com

Toshkent viloyati Bekobod tumani 47-sonli maktab maslahatchisi

“ZAMONAVIY TA'LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

Annotatsiya. Ushbu tezisda pedagogika ta'lim yo'nalishida tahsil olayotgan talabalarning sotsial va emotsional intellekt ko'rsatkichlarida gender omilining tutgan o'rni hamda uning namoyon bo'lish xususiyatlari ilmiy-amaliy jihatdan tahlil qilinadi. Bo'lajak pedagoglarning kasbiy mahorati va ta'lim jarayonidagi muloqot samaradorligi ularning emotsional barqarorligi hamda sotsial moslashuvchanligi bilan doimiy ravishda bog'liqdir. Tahlillar shuni ko'rsatdiki, ayol talabalarda empatiya, emotsiyalarni idrok etish va sotsial muloqotga kirishish darajasi yuqoriroq bo'lsa, erkak talabalarda o'z emotsiyalarini boshqarish hamda impulsivlikni jilovlash xususiyati ustunlik qiladi.

Kalit so'zlar: Sotsial intellekt, emotsional intellekt (EQ), gender xususiyatlari, pedagogik ta'lim, empatiya, emotsional o'z-o'zini boshqarish, sotsial moslashuv, bo'lajak pedagog, kasbiy deformatsiya.

Kirish.

Zamonaviy ta'lim paradigmasida pedagog kadrlarning kasbiy kompetentsiyasini shakllantirishda faqatgina ularning akademik bilimlari hamda metodik ko'nikmalari yetarli emas. Ta'lim jarayoni uzluksiz sub'yekt-sub'yekt munosabatlaridan iborat bo'lganligi sababli, bo'lajak o'qituvchining sotsial (SQ) va emotsional intellekti (EQ) uning kasbiy muvaffaqiyatini hamda pedagogik mahoratini belgilovchi asosiy omillardan biriga aylanmoqda. Sotsial va emotsional intellekt – bu shaxsning o'z va o'zgalar emotsiyalarini aniq anglash, ajratish, ularni boshqarish hamda ijtimoiy munosabatlarda konstruktiv qarorlar qabul qilish va moslashish qobiliyatidir.

Pedagogik faoliyatda o'qituvchi har kuni yuqori emotsional zo'riqish, auditoriya bilan muloqot va nizoli vaziyatlarni hal etish sharoitida ishlaydi. Shu sababli pedagogika yo'nalishi talabalarida ushbu sifatlarning shakllanganlik darajasini o'rganish muhim amaliy ahamiyatga ega. Ayniqsa, sotsial va emotsional intellektning namoyon bo'lishida gender xususiyatlarini (neyropsixologik va sotsial-psixologik omillarni) hisobga olish

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

o'quv-tarbiya jarayonini individual va differentsial yondashuv asosida tashkil etish imkonini beradi.

Asosiy qism

Pedagogik psixologiyada bo'lajak o'qituvchining shaxsiy va kasbiy kamolotida emotsional va sotsial intellekt integral omillar sifatida talqin etiladi. Emotsional intellekt (EQ) shaxsning o'z va o'zgalar hissiyotlarini anglash hamda boshqarish qobiliyati bo'lsa, sotsial intellekt (SQ) ijtimoiy munosabatlarni, muloqot sherigining xulq-atvorini va noverbal signallarini to'g'ri idrok etish hamda moslashish imkoniyatini ta'minlaydi.

Ushbu sifatlarning namoyon bo'lishidagi gender tafovutlari bir-biri bilan uzviy bog'liq bo'lgan neyropsixologik va sotsio-kultural (gender-rol) konsepsiyalari orqali asoslanadi:

Neyropsixologik va neyrobiologik determinantlar: Inson miya yarim sharlarining funktsional asimmetriyasi va intergemisferik (yarim sharlararo) aloqalarning rivojlanish darajasi genderga ko'ra farqlanadi. Ayollarda bosh miyaning chap va o'ng yarim sharlari o'rtasidagi bog'liqlikning zichligi afektiv kechinmalarni nutqiy (verbal) shaklga osonroq o'tkazish, noverbal signallarni (mimika, intonatsiya, qarashlar) tezkor va sezgir idrok etish imkonini beradi. Erkaklarda esa o'ng yarim shar faoliyati hamda fokal neyron bog'liqlik emotsiyalarni ichki ratsionalizatsiya qilish, tahlil etish hamda tashqi ta'sirlarga mantiqiy munosabat bildirish tamoyilini shakllantiradi.

Sotsializatsiya va gender-rol nazariyasi:

Jamiyatda va ta'lim muhitida shakllangan an'anaviy gender rollari va psixologik kutilmalar ham muhim o'rin tutadi. Qiz bolalar tarbiyasida empatiya, g'amxo'rlik, emotsional sezgirlik va muloqotga kirishuvchanlik ko'nikmalari rag'batlantiriladi. O'g'il bolalar tarbiyasida esa his-tuyg'ularni jilovlash, bosiqlik, mustaqillik va muammolarni emotsiyasiz, ratsional hal etish ustuvor yo'nalish hisoblanadi.

"ZAMONAVIY TA'LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI"
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

Nazariy va metodologik tahlillar pedagogika yo'nalishi talabalarida sotsial va emotsional intellekt komponentlarining gender bo'yicha turlicha shakllanishini ko'rsatadi:

Empatiya va sotsial sezgirlik (Interpersonal EQ):

Ayol talabalarda empatiya, ya'ni o'quvchi va muloqot sherigining ruhiy holatiga kirib borish, uning his-tuyg'ularini tushunish va qayg'urish qobiliyati ustun shakllanadi. Ular auditoriyadagi ruhiy muhitni, o'quvchilarning charchoq, xavotir yoki qiziqish darajasini noverbal belgilarga ko'ra tez va intuitiv tarzda ilg'ay oladilar. Bu holat pedagogik faoliyatda o'quvchilar bilan psixologik yaqinlik o'rnatish va emotsional qo'llab-quvvatlash imkoniyatini oshiradi.

Emotsional self-regulyatsiya va stressga bardoshlilik (Intrapersonal EQ):

Erkak talabalarda o'z emotsiyalarini boshqarish, impulsiv reaksiyalarni jilovlash hamda stressli vaziyatlarda bosiqlikni saqlash ko'rsatkichlari yuqori moslashuvchanlikni namoyon etadi. Erkak bo'lajak o'qituvchilar pedagogik nizo yoki kutilmagan favqulodda vaziyatlarda emotsional zo'riqishga berilmay, mantiqiy va konstruktiv qarorlar qabul qilishga ko'proq mo'ljallangan bo'ladi.

Sotsial moslashuv va muloqot strategiyalari (SQ):

Ayol talabalar verbal (so'zli) ekspressiyaga hamda sotsial muloqot guruhlariga kirishishga moslashuvchan bo'lib, bu ularga jamoada ijtimoiy aloqalarni tez shakllantirishga yordam beradi. Erkak talabalarda esa sotsial intellekt ko'proq ijtimoiy munosabatlarni, vaziyatning strategik rivojini ob'ektiv va mantiqiy tahlil qilish shaklida namoyon bo'ladi.

Kasbiy-psixologik xavf zonalari va deformatsiya omillari

Pedagogik faoliyatda sotsial va emotsional intellektning gender xususiyatlari ma'lum bir kasbiy-psixologik xavf zonalarini ham keltirib chiqarishi mumkin.

Ayol bo'lajak pedagoglar uchun:

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

Emotsional sezgirlik va empatiyaning haddan tashqari yuqoriligi o‘quvchilarning muammolarini shaxsiy kechinmaga aylantirishga va natijada kasbiy emotsional so‘nish (burnout syndrome) hamda psixoemotsional toliqishga tezroq chalinish xavfini oshiradi.

Erkak bo‘lajak pedagoglar uchun:

Emotsiyalarni haddan tashqari jilovlash va ularni ratsionalizatsiya qilish muloqot jarayonida psixologik masofalanish (detachment), affektiv sovuqqonlik va noverbal muloqotda rigidly (moslashuvchanlik yetishmasligiga) olib kelishi mumkin.

Xulosa. Pedagogika ta'lim yo'nalishi talabalarida sotsial va emotsional intellektning gender xususiyatlarini ilmiy-nazariy tahlil qilish natijasida quyidagi umumlashtiruvchi xulosalarga kelindi:

Kasbiy-psixologik mohiyati: Bo'lajak o'qituvchining sotsial va emotsional intellekti uning kasbiy mahorati, auditoriya bilan samarali muloqot o'rnatishi hamda pedagogik faoliyatdagi emotsional barqarorligini belgilovchi integral shaxsiyat xususiyatidir. Ushbu sifatlarning shakllanganlik darajasi pedagogik muloqotning mazmuni, samaradorligi va psixologik iqlimiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Gender omilining namoyon bo'lishi: Sotsial va emotsional intellekt komponentlarining shakllanishida neyropsixologik va sotsio-kultural omillar bilan bog'liq bo'lgan aniq gender xususiyatlari namoyon bo'ladi:

Ayol talabalarda empatiya, interpersonal (shaxslararo) sezgirlik hamda verbal muloqot ko'nikmalari ustunlik qiladi. Bu holat ularda o'quvchilarning emotsional holatini va noverbal signallarini tezkor idrok etish hamda ularni emotsional qo'llab-quvvatlash imkoniyatini belgilaydi.

Erkak talabalarda esa intrapersonal self-regulyatsiya, emotsiyalarni jilovlash, stressga bardoshlilik va muammoli pedagogik vaziyatlarni mantiqiy-ratsional tahlil qilish xususiyati yuqoriroq moslashuvchanlikni ko'rsatadi.

"ZAMONAVIY TA'LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI"
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

Kasbiy xavf zonalari: Gender xususiyatlaridan kelib chiqqan holda, ayol bo'lajak pedagoglarda yuqori empatiya sababli kasbiy emotsional so'nish (burnout) va psixoemotsional toliqish xavfi, erkak bo'lajak pedagoglarda esa emotsiyalarni haddan tashqari ratsionalizatsiya qilish natijasida muloqotda psixologik masofalanish va affektiv sovuqqonlik shakllanishi ehtimoli mavjud.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Goleman, D. (2005). *Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ*. New York: Bantam Books.
2. Mayer, J. D., Salovey, P., & Caruso, D. R. (2004). Emotional intelligence: Theory, findings, and implications. *Psychological Inquiry*, 15(3), 197-215.
3. Люсин, Д. В. (2004). Современные представления об эмоциональном интеллекте. *Социальный интеллект: Теория, измерение, исследования*, 29-36.
4. Karimova, V. M. (2007). *Ijtimoiy psixologiya*. Toshkent: Science va Texnologiya.
5. G'oziyev, E. G'. (2010). *Umumiy psixologiya*. Toshkent: O'zbekiston faylasuflari milliy Nishanova, Z. T. (2018). *Psixodiagnostika va eksperimental psixologiya*. Toshkent: Aloqachi.

"ZAMONAVIY TA'LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI"

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

**THEORETICAL FOUNDATIONS OF THE COMPARATIVE-POETIC
ANALYSIS OF MODERN ENGLISH AND UZBEK CHILDREN'S
LITERATURE (BASED ON PRESCHOOL-AGE LITERATURE)**

Murodullayeva Sarvinoz Yorqin qizi

Assistant Lecturer, Navoi State University

sraimova9@gmail.com

Abstract

This thesis explores the theoretical foundations of a comparative-poetic study of modern English and Uzbek children's literature for preschool-age audiences. Age-specific readership is interpreted as an internal organizing factor of children's literature poetics, and criteria are proposed for the comparative analysis of genre, plot and composition, the system of characters, rhythm, repetition, and verbal-visual relationships.

Keywords

children's literature, preschool age, poetics, readership, comparative-poetic analysis, artistic image, plot, composition, rhythm, repetition.

**ZAMONAVIY INGLIZ VA O'ZBEK BOLALAR ADABIYOTI QIYOSIY-
POETIK TAHLILINING NAZARIY ASOSLARI (MAKTABGACHA YOSH
DAVRI ADABIYOTI MISOLIDA)**

Murodullayeva Sarvinoz Yorqin qizi

Navoiy davlat universiteti assistent o'qituvchisi

sraimova9@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu tezisdagi zamonaviy ingliz va o'zbek maktabgacha yosh davri bolalar adabiyotini qiyosiy-poetik o'rganishning nazariy asoslari yoritiladi. Yosh adresatliligi bolalar adabiyoti poetikasining ichki tashkil etuvchi omili sifatida talqin

qilinib, janr, syujet-kompozitsiya, obrazlar tizimi, ritm, takror hamda verbal-vizual munosabatlarni qiyosiy tahlil qilish mezonlari taklif etiladi.

Kalit so‘zlar: bolalar adabiyoti, maktabgacha yosh, poetika, adresatlilik, qiyosiy-poetik tahlil, badiiy obraz, syujet, kompozitsiya, ritm, takror.

Bolalar adabiyoti umumadabiy jarayonning tarkibiy qismi bo‘lishi bilan bir qatorda, muayyan yoshdagi kitobxonga yo‘naltirilganligi sababli o‘ziga xos badiiy-estetik qonuniyatlarga ega adabiy hodisadir. B. Jamilova¹ bolalar adabiyotini turli yoshdagi bolalar va o‘smirlarga mo‘ljallangan so‘z san’ati sifatida talqin qilib, voqelikning bola idroki, tasavvuri va tafakkuri orqali badiiy aks ettirilishini uning muhim xususiyati deb ko‘rsatadi. Shunga ko‘ra, bolalar adabiyotining badiiy-uslubiy, mavzuiy-g‘oyaviy, janriy va psixologik xususiyatlari bilan bir qatorda uning adresatliligi ham mustaqil adabiyotshunoslik muammosi sifatida qaralishi lozim.

Bolalar adabiyotini poetik jihatdan tadqiq etish, avvalo, umumiy adabiyot nazariyasining badiiy asar haqidagi konsepsiyalariga tayanadi. H. Umurov² badiiy asarning yaxlitligini mavzu va g‘oya, obraz va xarakter, syujet va kompozitsiya, badiiy til va uslub, tur va janr kabi komponentlarning o‘zaro uyg‘unligi bilan izohlaydi. Demak, bolalar adabiyoti poetikasini faqat uning tili yoki tarbiyaviy mazmuni bilan cheklash ilmiy jihatdan yetarli emas. Mazmun va shakl birligi, obrazlar tizimi, syujet-kompozitsion qurilish, janriy xususiyatlar, ritmik-tovushiy tashkil hamda badiiy ifoda vositalari yaxlit tizimda tahlil qilinishi zarur. Xususan, she’riy matn poetikasida ritm, vazn, qofiya, ohang, poetik sintaksis, fonetika va badiiy-tasviriy vositalar shaklni yuzaga chiqaruvchi muhim omillar sifatida namoyon bo‘ladi³.

1 Jamilova B.S. O‘zbek bolalar adabiyoti/O‘quv qo‘llanma – Toshkent: Noshir, 2019. –101- 104 b.

2 Umurov H. Adabiyotshunoslik nazariyasi/Darslik – Toshkent: A.Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 2004. - 101-104-b.

3 Umurov H. Adabiyotshunoslik nazariyasi/Darslik – Toshkent: A.Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 2004 -104-b.

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

Bolalar adabiyoti poetikasining umumadabiyotdan farqlanuvchi asosiy jihatlaridan biri adresatlilik ya’ni yoshga xoslik tamoyilidir. Jamilova o‘zbek bolalar kitobxonligini maktabgacha tarbiya, kichik maktab va o‘smirlik bosqichlariga ajratib, maktabgacha yoshdagi bolalar kitobxonligini 2–3 yoshdan 6–7 yoshgacha bo‘lgan davr sifatida belgilaydi⁴. O. Safarov, R. Barakayev va B. Jamilova ham maktabgacha yosh davrini 2 yoshdan 6–7 yoshgacha bo‘lgan yaxlit bosqich sifatida tavsiflaydi. Shu bilan birga, mualliflar chaqaloqlik, ilk bolalik va maktabgacha yosh davrlarining ruhiy rivojlanish xususiyatlari bir-biridan sezilarli farq qilishini alohida qayd etadilar⁵. Bu holat maktabgacha yosh adabiyotining ichki poetik differentsiallashtiruvini nazariy jihatdan ilmiy-adabiy tahlili zaruratini tug‘diradi.

Ingliz tilidagi bolalar adabiyoti nazariyasida yosh adresatining ichki differentsiallashtiruvchi yanada mayda bosqichlarda kuzatiladi. K. G. Short va hammualliflar bolaning jismoniy, kognitiv, lisoniy hamda hikoyani idrok etish rivojini kitob tanlashning muhim mezon sifatida ko‘rsatib, adabiyotni 0–2, 2–4, 4–7, 7–9 va 9–14 yosh bosqichlari kesimida tavsiflaydi [4, 16–17-b.]⁶. 0–2 yoshga mo‘ljallangan kitoblarda mazmunning soddaligi, takroriy matn yoki lisoniy qoliplar, aniq va yorqin tasvirlar hamda interaktivlik ustun bo‘lsa, 2–4 yoshdagi bolalar uchun yaratilgan rasmlar kitoblarda soddasiz syujet, tasvirning voqeani davom ettiruvchi funksiyasi va yoshga yaqin qahramonlar muhim o‘rin tutadi. Mazkur yondashuvlarni qiyoslash muhim metodologik masalani yuzaga chiqaradi: o‘zbek adabiyotshunosligidagi 2–6/7 yoshli “maktabgacha yosh” kategoriyasi bola rivojlanishining keng davrini yagona adresat doirasida birlashtiradi, ingliz bolalar adabiyotiga oid tasniflarda esa shu davr ichida bir nechta kichik yosh bosqichlari ajratiladi. Bunday farq qiyosiy-poetik tahlilda yosh

4 Jamilova B.S. O‘zbek bolalar adabiyoti/O‘quv qo‘llanma – Toshkent: Noshir, 2019. –10-11 b.

5 Safarov O, Barakayev R, Jamilova B. Bolalar adabiyoti/Darslik – Buxoro, 2018. -18–19 b.

6 Carol Lynch-Brown, Carl M. Tomlinson, Kathy G. Short. Essentials of Children’s Literature- Pearson Education, 2013. Pp – 16-17.

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

adresatliligini tashqi pedagogik mezon emas, balki badiiy shaklni tashkil etuvchi ichki omil sifatida ko‘rishni talab qiladi. Chunki adresat yoshining o‘zgarishi syujetning murakkablik darajasi, obrazlarning konkretligi, kompozitsion takror, ritm va qofiya, matn hajmi, dialogiklik hamda verbal va vizual qatlamlar nisbatiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

O‘zbek bolalar adabiyotiga oid manbalar ham mazkur fikrni badiiy material asosida tasdiqlaydi. Maktabgacha yoshdagi bola atrof-olamni ko‘proq konkret obrazlar va taqlid orqali o‘zlashtirgani sababli hayvon, qush, hasharot va tabiat hodisalarining insoniylashtirilgan tasviri muhim poetik vosita sifatida namoyon bo‘ladi. Safarov O, Barakayev R va Jamilova B⁷ kichkintoylar uchun yaratiladigan asarlarda jumlaning jarangdorligi va musiqiyligi, she’rni qo‘shiq tarzida ijro etish imkoniyati, rolli o‘yin, aniq qofiya va bolalar nutqiga yaqin ifoda alohida ahamiyatga ega ekanini ko‘rsatadilar. Taqlidiy tovushlardan foydalanish esa so‘zning semantik mazmunini tovush, obraz va harakat bilan bog‘lovchi poetik vositaga aylanadi.

Yuqoridagi nazariy qarashlarni umumlashtirib, zamonaviy ingliz va o‘zbek maktabgacha yoshdagi bolalar adabiyotini qiyosiy-poetik tahlil qilishda quyidagi mezonlarni asosiy deb hisoblash mumkin: yosh adresati va unga mos badiiy idrok modeli; janr va adabiy shakllarning funksional xususiyatlari; syujet-kompozitsiyaning murakkablik darajasi. Mazkur mezonlar asarlarning faqat tashqi o‘xshashliklarini emas, balki ularning badiiy funksional mushtarakligi va milliy-xos belgilarini aniqlash imkonini beradi.

Shunday qilib, zamonaviy ingliz va o‘zbek maktabgacha yoshdagi bolalar adabiyotini qiyosiy-poetik o‘rganish umumiy poetika qonuniyatlari bilan bir qatorda bolalar adabiyotiga xos adresatlilik tamoyilini ham nazariy asos sifatida qabul qilishni talab etadi. O‘zbek bolalar adabiyotshunosligidagi keng maktabgacha yosh

⁷ Safarov O, Barakayev R, Jamilova B. Bolalar adabiyoti/Darslik – Buxoro, 2018. -19-21 b.

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

kategoriyasini ingliz adabiyotidagi ichki yosh differensiallashuvi bilan qiyoslash ushbu davr poetik jihatdan bir xil emasligini ko‘rsatadi. Shu bois maktabgacha yosh adabiyotini yaxlit korpus sifatida emas, balki yosh adresati, janriy shakl, syujet-kompozitsiya, obrazlar tizimi, ritmik-tovushiy tashkil va verbal-vizual munosabatlar asosida ichki differensiallashgan poetik tizim sifatida o‘rganish maqsadga muvofiq. Bunday yondashuv ingliz va o‘zbek bolalar adabiyotining mushtarak, differensial va milliy-xos belgilarini aniqlash hamda ularning qiyosiy-poetik tipologiyasini ishlab chiqish uchun nazariy-metodologik asos yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Carol Lynch-Brown, Carl M. Tomlinson, Kathy G. Short. Essentials of Children’s Literature- Pearson Education, 2013 – 16-17 -b.
2. Jamilova B.S. O‘zbek bolalar adabiyoti/O‘quv qo‘llanma – Toshkent: Noshir, 2019. –101- 104 b.
3. Safarov O, Barakayev R, Jamilova B. Bolalar adabiyoti/Darslik – Buxoro 2018 -18–19-b.
4. Umurov H. Adabiyotshunoslik nazariyasi/Darslik – Toshkent: A.Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti. 2004 – 101-104-b.

"ZAMONAVIY TA'LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI"

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

METHODOLOGY FOR DEVELOPING STUDENTS' ACADEMIC POTENTIAL THROUGH ACCELERATED AND ENRICHED EDUCATION IN PRIMARY EDUCATION

Pirova Shoxista Anvarovna

Primary School Teacher

Abstract

The article proposes a methodological model of accelerated and enriched education aimed at developing the academic potential of primary school students with different initial levels of readiness. The model is not limited to pupils pre-identified as gifted; instead, it is designed for the whole class and combines common high-level learning goals with learning trajectories adapted to students' readiness, pace and cognitive needs. The theoretical analysis supports integrating acceleration, enrichment and differentiated instruction within a single pedagogical system. For empirical verification, the study proposes a longitudinal design from Grade 2 to the end of Grade 4, including a diagnostic–adaptation–development–monitoring cycle, comparison of experimental and control classes, and multidimensional assessment of academic development. As the experiment is ongoing, no final effectiveness claims are made. The principal contribution at this stage is the methodological model, its components and a testable research hypothesis.

Keywords

accelerated education, enrichment, learning pace, primary education, academic potential, differentiated instruction, diagnostics, monitoring, methodological model.

**BOSHLANG'ICH TA'LIMDA TEZLASHTIRILGAN VA BOYITILGAN
TA'LIM ASOSIDA O'QUVCHILARNING AKADEMIK SALOHIYATINI
RIVOJLANTIRISH METODIKASI**

Pirova Shoxista Anvarovna

"ZAMONAVIY TA'LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI"

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

Boshlang'ich sinf o'qituvchisi

E-mail: shohista.begzod@gmail.com

Annotatsiya

Maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining boshlang'ich tayyorgarligi turlicha bo'lgan sharoitda ularning akademik salohiyatini rivojlantirishga qaratilgan tezlashtirilgan va boyitilgan ta'limning metodik modeli taklif etiladi. Model faqat oldindan iqtidorli deb saralangan o'quvchilar bilan ishlashga emas, balki butun sinfda umumiy yuqori o'quv maqsadlarini saqlagan holda individual o'zlashtirish sur'ati, tayyorgarlik darajasi va kognitiv ehtiyojga mos o'quv trayektoriyalarini tashkil etishga asoslanadi. Nazariy tahlil tezlashtirish, boyitish va differensiallashtirishni yagona pedagogik tizimda uyg'unlashtirish zarurligini ko'rsatadi. Tadqiqotning amaliy qismi uchun 2-sinfdan 4-sinf yakunigacha davom etadigan diagnostika–moslashtirish–rivojlantirish–monitoring sikli, tajriba va nazorat sinflarini qiyoslash hamda akademik rivojlanishni ko'p mezonli baholash dizayni ishlab chiqildi. Tajriba davom etayotganligi sababli maqolada yakuniy samaradorlik ko'rsatkichlari keltirilmaydi; asosiy natija sifatida metodik model, uning komponentlari va tekshiriladigan ilmiy gipoteza taqdim etiladi.

Kalit so'zlar: tezlashtirilgan ta'lim, boyitilgan ta'lim, boshlang'ich ta'lim, akademik salohiyat, differensiallashtirish, individual o'quv sur'ati, diagnostika, monitoring, metodik model.

Kirish

Boshlang'ich ta'limda bir sinf tarkibidagi o'quvchilar bir xil boshlang'ich imkoniyat, o'zlashtirish sur'ati va bilim chuqurligiga ega emas. Amaldagi sinf-dars tizimida esa o'quv mazmuni ko'pincha yosh va sinf bosqichiga nisbatan bir xil ketma-ketlikda taqdim etiladi. Natijada ayrim o'quvchilar mavjud dastur talablarini tez o'zlashtirib, keyingi intellektual chaqiriqqa ehtiyoj sezsa, boshqalari ayni maqsadga

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

erishish uchun ko‘proq tayanch, vaqt va bosqichma-bosqich yordamga muhtoj bo‘ladi. Muammo barcha bolalarni bir xil tezlikda o‘qitishda emas, balki umumiy ta’lim maqsadlarini saqlagan holda ularning rivojlanish sur‘atini pedagogik jihatdan boshqarishdadir.

Mazkur tadqiqotning markaziy g‘oyasi alohida iqtidorli bolalarni saralab olishdan farq qiladi. Taklif etilayotgan yondashuv oddiy boshlang‘ich sinfdagi boshlang‘ich darajasi turlicha bo‘lgan barcha o‘quvchilarni qamrab oladi. Asosiy savol shundan iborat: agar 2-sinfdan boshlab o‘quvchilar bilan diagnostikaga tayangan, yuqori darajali o‘quv maqsadlarini ko‘zlagan, tezlashtirish va boyitishni differensial yordam bilan uyg‘unlashtirgan tizimli metodika asosida ishlansa, ularning akademik rivojlanish trayektoriyasida qanday o‘zgarish kuzatiladi?

Xalqaro tadqiqotlar tezlashtirishning yuqori qobiliyatli o‘quvchilarda akademik natijalarga ijobiy ta’sirini ko‘rsatadi. Steenbergen-Hu va Moonning meta-tahlilida tezlashtirish akademik natijalar uchun ijobiy, ijtimoiy-emotsional natijalar uchun esa neytralga yaqin yoki biroz ijobiy ta’sir bilan bog‘langan [1]. Keyingi ikkinchi darajali meta-tahlil ham tezlashtirish va sinf ichidagi moslashuvchan guruhlashning akademik foydasini qayd etadi [2]. Boyitish bo‘yicha Kim meta-tahlilida akademik yutuqlar uchun sezilarli ijobiy effekt aniqlangan [3]; 2025-yildagi yangi meta-tahlilda esa boyitishning kognitiv ko‘nikmalarga katta ta’siri qayd etilgan [4]. Shu bilan birga, boshlang‘ich ta’limdagi differensiallashtirish bo‘yicha tizimli sharh faqat qobiliyat bo‘yicha doimiy guruhlashning o‘zi yetarli emasligini, differensiallashtirish kengroq pedagogik tizimga kiritilganda samaraliroq bo‘lishini ko‘rsatadi [5].

Biroq ushbu dalillarning katta qismi yuqori qobiliyatli yoki oldindan saralangan o‘quvchilar bilan bog‘liq. Mazkur tadqiqotning farqli jihati — tezlashtirish va boyitish tamoyillarini butun sinf uchun moslashuvchan metodik tizimga aylantirish hamda

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

dastlab past, o‘rtacha va yuqori natija ko‘rsatgan o‘quvchilarning rivojlanish dinamikasini alohida kuzatishdir.

Tadqiqot maqsadi va gipotezasi

Tadqiqotning maqsadi — boshlang‘ich ta’limda o‘quvchilarning akademik salohiyatini rivojlantirishga qaratilgan tezlashtirilgan va boyitilgan ta’lim metodikasining nazariy asoslari, tarkibiy komponentlari, pedagogik shartlari hamda tajriba-sinov orqali tekshirish mexanizmini ishlab chiqish.

Tadqiqot gipotezasi quyidagicha shakllantiriladi: agar boshlang‘ich sinfda o‘quvchilarning boshlang‘ich tayyorgarligi muntazam diagnostika qilinsa, umumiy yuqori o‘quv maqsadlari saqlangan holda mazmun va topshiriqlar o‘quvchining tayyorligi hamda o‘zlashtirish sur‘atiga moslashtirilsa, tayyor o‘quvchilar uchun yuqori bosqich mazmuniga nazoratli tezlashtirish va boyitish imkoniyati yaratilsa, qiyinchilik kuzatiladigan o‘quvchilar uchun esa tayanch va bosqichli yordam tashkil etilsa, sinf o‘quvchilarining akademik rivojlanish trayektoriyasi amaldagi o‘qitish sharoitiga nisbatan yuqoriroq bo‘lishi kutiladi. Ushbu faraz tajriba yakunida statistik va pedagogik mezonlar asosida tekshiriladi.

Tadqiqot metodlari

Maqolaning hozirgi bosqichi nazariy-metodik xarakterga ega. Unda ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish, qiyoslash, umumlashtirish, pedagogik modellashtirish va tajriba-sinov dizaynini ishlab chiqish usullaridan foydalanildi. Keyingi empirik bosqich uchun pedagogik kuzatuv, diagnostik topshiriqlar, o‘quvchi faoliyati mahsullarini tahlil qilish, oraliq monitoring, tajriba va nazorat guruhlarini qiyoslash hamda natijalarni statistik qayta ishlash rejalashtirilgan.

Akademik salohiyat mazkur tadqiqotda faqat joriy baho yoki test balli sifatida emas, balki o‘quvchining bilimni o‘zlashtirish tezligi va chuqurligi, mustaqil ishlashi, asoslash va muammo yechishi, bilimni yangi vaziyatga ko‘chira olishi hamda tayyor

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

bo‘lganda murakkabroq mazmunni o‘zlashtirish imkoniyatini birlashtiruvchi dinamik konstrukt sifatida qaraladi. Bu tushuncha tajriba davomida alohida o‘lchanadigan ko‘rsatkichlar orqali operatsionallashtiriladi.

Natijalar

Nazariy tahlil asosida “Diagnostika — moslashtirish — tezlashtirish/boyitish — monitoring — qayta moslashtirish” sikliga asoslangan metodik model ishlab chiqildi. Modelning birinchi tamoyili — “bir xil yuqori maqsad, turli pedagogik yo‘l”. Ya’ni sinf uchun asosiy o‘quv maqsadi umumiy bo‘ladi, lekin unga yetib borish tezligi, tayanch darajasi va qo‘shimcha murakkablik o‘quvchining real ehtiyojiga qarab o‘zgaradi.

Birinchi komponent — boshlang‘ich va joriy diagnostika. 2-sinf boshida o‘qish savodxonligi, yozma nutq, matematik amallar, mantiqiy fikrlash, topshiriqni tushunish, mustaqillik va yangi vaziyatga bilimni ko‘chirish bo‘yicha boshlang‘ich holat aniqlanadi. Diagnostikaning vazifasi o‘quvchini doimiy “kuchli”, “o‘rtacha” yoki “sust” yorlig‘iga birlashtirish emas, balki navbatdagi pedagogik qarorni asoslashdir.

Ikkinchi komponent — differensial tayanch. Bir xil mavzu doirasida topshiriqlar uch funksional qatlamda tashkil etiladi: tayanch-reproduktiv; qo‘llash va tahlil; ijodiy-muammoli. O‘quvchi qatlamlar orasida mavzu va natijasiga qarab erkin siljishi mumkin. Shunday qilib, past boshlang‘ich ko‘rsatkich o‘quvchining kelajakdagi imkoniyatini oldindan cheklovchi omil sifatida qabul qilinmaydi.

Uchinchi komponent — nazoratli tezlashtirish. Tezlashtirish barcha o‘quvchilarni majburan yuqori sinf dasturiga o‘tkazish deb talqin qilinmaydi. O‘quvchi joriy mazmun bo‘yicha zarur tayyorgarlik va mustaqillikni namoyish qilganda, takroriy mashqlar hajmi qisqartirilib, keyingi bosqichdagi tushuncha yoki murakkablik elementlari kiritiladi. Masalan, 2-sinf o‘quvchisi bazaviy matematik maqsadni barqaror egallagan bo‘lsa, shu bilimning murakkabroq masala, qonuniyat yoki yuqori sinf mazmuniga

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

ko‘prik bo‘ladigan elementi bilan ishlashi mumkin. Bu jarayon diagnostika va o‘qituvchi nazorati bilan boshqariladi.

To‘rtinchi komponent — boyitish. Boyitish “ko‘proq bir xil mashq” emas, balki mazmunni chuqurlashtirishdir. Bunda bir nechta yechim topish, yechimni asoslash, muammo tuzish, fanlararo bog‘lanish, kichik tadqiqot, matn yoki ma’lumotni boshqa shaklda ifodalash kabi topshiriqlar qo‘llanadi. Boyitish tezlashtirishga tayyor bo‘lmagan, biroq mavjud mavzuni chuqurroq o‘rganishga qodir o‘quvchi uchun ham rivojlantiruvchi vosita bo‘lib xizmat qiladi.

Beshinchi komponent — muntazam monitoring va qayta moslashtirish. Har bir o‘quvchi bo‘yicha natija faqat “to‘g‘ri/noto‘g‘ri” ko‘rsatkichi bilan emas, balki mustaqillik, fikrlash sifati, transfer, ijodiy yechim, bajarish barqarorligi va o‘zlashtirish sur‘ati bilan kuzatiladi. Monitoring natijasiga ko‘ra o‘quvchiga beriladigan tayanch, murakkablik yoki tezlashtirish darajasi o‘zgartiriladi.

1-jadval. Taklif etilayotgan metodik modelning asosiy komponentlari

Komponent	Asosiy savol	Pedagogik amal	Kutiladigan indikator
Diagnostika	O‘quvchi hozir nimaga tayyor?	Start va joriy diagnostika	Boshlang‘ich profil
Differensial tayanch	Qanday yordam zarur?	Bosqichli topshiriq, tayanch, qayta aloqa	Mustaqillikning ortishi
Tezlashtirish	Qachon oldinga o‘tish mumkin?	Takrori ixchamlashtirish, yuqori mazmunga ko‘prik	O‘zlashtirish sur‘ati

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

Boyitish	Qanday chuqurlashtirish mumkin?	Muammoli, ijodiy, fanlararo topshiriqlar	Yuqori darajali fikrlash
Monitoring	Rivojlanish qanday o‘zgarmoqda?	Oraliq o‘lchov va qayta moslashtirish	Individual dinamika

Tajriba-sinov dizayni va baholash mezonlari

Metodik modelni empirik tekshirish uchun 2-sinfdan 4-sinf yakunigacha davom etadigan longitudinal kvazi-eksperimental dizayn taklif etiladi. Imkon qadar boshlang‘ich sharoitlari yaqin bo‘lgan ikki sinf tanlanadi: tajriba sinfida ishlab chiqilgan metodika, nazorat sinfida esa amaldagi ta’lim jarayoni davom ettiriladi. Tajriba boshlanishidan oldin ikkala sinfda bir xil diagnostik mezonlar bo‘yicha start holati qayd qilinadi. Keyingi o‘lchovlar belgilangan davrlarda bir xil yoki ekvivalent topshiriqlar orqali amalga oshiriladi.

Asosiy natija ko‘rsatkichlari sifatida: bazaviy fan natijalari; topshiriqni mustaqil bajarish; asoslash va muammo yechish; bilimni yangi vaziyatga ko‘chirish; yuqori murakkablikdagi topshiriqlarni bajarish; individual o‘shish sur‘ati olinadi. Prezident yoki ixtisoslashtirilgan maktab imtihonidagi natija kabi tashqi yutuqlar mavjud bo‘lsa, ular qo‘shimcha amaliy indikator sifatida qayd qilinishi mumkin, biroq metodika samaradorligining yagona ilmiy mezoni sifatida qabul qilinmaydi.

Tahlilda faqat sinf o‘rtacha ko‘rsatkichi emas, balki boshlang‘ich darajasi turlicha bo‘lgan o‘quvchilarning individual o‘shish dinamikasi alohida ko‘rib chiqilishi zarur. Ayniqsa, dastlab past yoki o‘rtacha ko‘rsatkichga ega o‘quvchilarning yuqori darajadagi natijalarga siljishi tadqiqotning umumqamrovli mohiyatini tekshirish uchun muhimdir. Yakuniy empirik ma’lumotlar mavjud bo‘lgach, guruhlararo farq, vaqt bo‘yicha o‘zgarish va zarur hollarda effekt kattaligi hisoblanishi rejalashtiriladi.

Muhokama

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

Taklif etilayotgan model tezlashtirishni faqat sinf tashlash yoki yoshiga nisbatan oldinga o‘tkazish bilan cheklamaydi. U mazmunni o‘zlashtirish sur’atini tayyorgarlikka moslashtirish, ortiqcha takrorni kamaytirish va tayyor o‘quvchiga keyingi kognitiv chaqiriqni berish sifatida talqin etadi. Bu yondashuv tezlashtirishni o‘quvchining tayyorligi va motivatsiyasiga mos ta’lim rejalashtirish sifatida izohlaydigan xalqaro konsepsiyalar bilan uyg‘un [1; 6].

Modelning ikkinchi muhim jihat — boyitish va tezlashtirishni differensial yordamdan ajratmaslikdir. Boyitish bo‘yicha meta-tahlillar yuqori qobiliyatli o‘quvchilarda kuchli akademik va kognitiv ta’sirlarni ko‘rsatgan [3; 4]. Biroq ushbu tadqiqot bu vositalarni oldindan saralangan guruh bilan cheklamaydi. Ilmiy yangilikka da’vo qilinayotgan yo‘nalish — ularni oddiy sinfning turli start nuqtalariga ega o‘quvchilari uchun dinamik diagnostika va moslashtirish mexanizmi bilan birlashtirishdir. Mazkur da’vo hozircha nazariy-metodik taklif bo‘lib, uning samaradorligi empirik tajriba orqali tekshirilishi lozim.

Shuningdek, modelda doimiy qobiliyat guruhlarini shakllantirishdan ehtiyot bo‘linadi. Boshlang‘ich ta’limdagi differensiallashtirish bo‘yicha dalillar qobiliyatga ko‘ra bir xil guruhlashning o‘zi past natijali o‘quvchilar uchun salbiy oqibatlar keltirishi mumkinligini ko‘rsatadi [5]. Shu sababli guruhlash vazifa va mavzuga bog‘liq, vaqtinchalik va qayta diagnostika asosida o‘zgaruvchan bo‘lishi kerak.

Tadqiqotning hozirgi cheklovi — longitudinal tajriba yakunlanmaganidir. Shuning uchun maqola metodikaning samaradorligi isbotlangan degan xulosani bermaydi. Aksincha, u tekshiriladigan model va o‘lchov tizimini aniq belgilaydi. Keyingi bosqichlarda modelning turli boshlang‘ich darajadagi o‘quvchilarga ta’siri, o‘qituvchi yuklamasi, psixologik farovonlik va ta’limdagi teng imkoniyatlar bilan bog‘liq jihatlar ham tahlil qilinishi zarur.

Xulosa

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

Boshlang‘ich ta’limda akademik salohiyatni rivojlantirish uchun “hamma o‘quvchiga bir xil tezlik” va “faqat iqtidorlini tezlashtirish” o‘rtasidagi ikki qutbli yondashuv yetarli emas. Taklif etilayotgan metodik model butun sinf uchun umumiy yuqori maqsadlarni saqlab, o‘quvchining real tayyorgarligi va rivojlanish sur‘atiga mos pedagogik yo‘l yaratishni nazarda tutadi. Model diagnostika, differensial tayanch, nazoratli tezlashtirish, boyitish va muntazam monitoringning siklik birligiga asoslanadi.

Maqolaning nazariy-amaliy natijasi — 2-sinfdan 4-sinf yakunigacha sinovdan o‘tkazish mumkin bo‘lgan metodik tizim va empirik tekshiruv dizaynining shakllantirilganidir. Keyingi bosqichning asosiy vazifasi ushbu modelni tajriba va nazorat sinflarida izchil qo‘llab, nafaqat o‘rtacha sinf natijasini, balki turli boshlang‘ich darajadagi har bir o‘quvchining akademik o‘sish trayektoriyasini ishonchli o‘lchashdan iborat.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Steenbergen-Hu, S., & Moon, S. M. (2011). The effects of acceleration on high-ability learners: A meta-analysis. *Gifted Child Quarterly*, 55(1), 39–53. DOI: 10.1177/0016986210383155.

2. Steenbergen-Hu, S., Makel, M. C., & Olszewski-Kubilius, P. (2016). What one hundred years of research says about the effects of ability grouping and acceleration on K–12 students’ academic achievement: Findings of two second-order meta-analyses. *Review of Educational Research*, 86(4), 849–899. DOI: 10.3102/0034654316675417.

3. Kim, M. (2016). A meta-analysis of the effects of enrichment programs on gifted students. *Gifted Child Quarterly*, 60(2), 102–116. DOI: 10.1177/0016986216630607.

4. Gül, M. D., & Ayık, Z. (2025). Impacts of enrichment programs on cognitive and affective skills of gifted students: A meta-analysis. *PLOS ONE*, 20(10), e0333714. DOI: 10.1371/journal.pone.0333714.

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

5. Deunk, M. I., Smale-Jacobse, A. E., de Boer, H., Doolaard, S., & Bosker, R. J. (2018). Effective differentiation practices: A systematic review and meta-analysis of studies on the cognitive effects of differentiation practices in primary education. *Educational Research Review*, 24, 31–54.

6. Colangelo, N., Assouline, S. G., & Gross, M. U. M. (Eds.). (2004). *A Nation Deceived: How Schools Hold Back America’s Brightest Students*. Iowa City: The Connie Belin & Jacqueline N. Blank International Center for Gifted Education and Talent Development.

7. Tomlinson, C. A. (2014). *The Differentiated Classroom: Responding to the Needs of All Learners* (2nd ed.). Alexandria, VA: ASCD.

8. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni, O‘RQ-637, 23.09.2020.

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

THE EFFECTIVENESS OF BLENDED LEARNING TECHNOLOGY IN DEVELOPING LISTENING COMPREHENSION SKILLS

Kudratova Laylo Farkhod kizi

layloqudratova97@gmail.com

Abstract

This paper analyzes modern pedagogical technologies that facilitate the formation and development of listening comprehension skills in foreign language teaching. The results of an experiment conducted with 7th and 8th-grade students using the blended learning model are compared with those of the traditional approach.

Keywords

Listening comprehension, communicative approach, critical thinking, blended learning, mastery coefficient.

TINGLAB TUSHUNISH KO‘NIKMASINI RIVOJLANTIRISHDA ARALASH TA’LIM TEXNOLOGIYASINING SAMARADORLIGI

Qudratova Laylo Farxod qizi

layloqudratova97@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu tezisdagi chet tilini o‘qitishda tinglab tushunish ko‘nikmasini shakllantirishga va rivojlantirishga xizmat qiluvchi zamonaviy pedagogik texnologiyalar tahlil qilingan. Aralash ta’lim (blended learning) modeli bo‘yicha 7–8-sinf o‘quvchilari o‘rtasida o‘tkazilgan tajriba natijalari an’anaviy yondashuv bilan solishtirilgan.

Kalit so‘zlar: Tinglab tushunish, kommunikativ yondashuv, tanqidiy fikrlash, aralash ta’lim, o‘zlashtirish koeffitsienti.

KIRISH.

Bugungi rivojlanib borayotgan davrda har bitta sohani rivojlantirish, xususan, ta’lim tarbiya sohasi asosiy e’tibor markazida bo‘lib qolmoqda. Ingliz tilini o‘rgatish,

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

bunda tinglab tushunishni o’rgatish chet tilini o’zlashtirishda nutqiy muloqotning asosini tashkil etadi va xorijiy tillarni o’zlashtirishning boshlang’ich poydevori bo’ladi desak mubolag’a bo’lmaydi. Bundan natijalarga erishish maqsadida turli ta’limiy modellar ishlab chiqilgan bo’lib, ularning samaradorligi bugungi kunda juda ko’plab ilmiy izlanishlar orqali ilmiy jihatdan isbotlanmoqda. Ushbu tezisda ham aralash ta’lim texnologiyasining muhimligi va uning yordamida o’qitilgan sinflarda yuzaga kelgan qiyinchiliklar va yutuqlar tahlil qilingan. Samarali natijaga erishish ko’p jihatdan o’qitish texnologiyalarining to’g’ri tanlanishiga bog’liq. Har bir sinfda tashkil etilayotgan tinglab tushunish darslari bugungi zamon texnologiyalariga soslangan holda , samarali va sifatli tarzda tashkil etilishi ham o’qituvchi, ham ta’lim oluvchilar uchun birdek manfaatli bo’ladi. Mavjud ilmiy manbalarda bu texnologiyalar asosan uch yo’nalishda tasniflanadi: kommunikativ, tanqidiy fikrlashni rivojlantiruvchi va aralash ta’lim texnologiyalari.

ASOSIY QISM.

Kommunikativ yondashuv o’quvchini passiv tinglovchidan faol muloqot ishtirokchisiga aylantiradi. M. Maxkamova real nutqiy vaziyatlarga asoslangan mashqlar tizimi ham til ko’nikmalarini rivojlantirishini, ham o’quvchining ichki motivatsiyasini oshirishini ta’kidlaydi¹. Til materialni kundalik ehtiyojlar bilan bog’langanda, muloqotdagi psixologik to’siqlar kamayadi. Tanqidiy fikrlash texnologiyasida o’quvchi audio matnni tinglaydi, tahlil qiladi, baholaydi va o’z fikrini bildiradi. Sh. Sharipov bunday topshiriqlar tafakkur faoliyatini jonlantirib, matnni chuqurroq anglashga olib kelishini aytadi. Aralash ta’lim an’anaviy yuzma-yuz

¹ Maxkamova, M.U. Chet tillarini o’qitishda tinglab tushunishni rivojlantirish metodikasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2012. – B. 45-48.

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

darslarni onlayn resurslar bilan uygʻunlashtiradi. C. Graham fikricha, bu model oʻquvchida mustaqil oʻqish va oʻz-oʻzini nazorat qilish koʻnikmalarini shakllantiradi².

Aralash taʼlim samaradorligini aniqlash maqsadida 7- va 8-sinflarda pedagogik tajriba oʻtkazildi. Har bir sinfdan 12 nafardan oʻquvchi qatnashdi va ular nazorat hamda tajriba guruhlariga ajratildi. Tajriba guruhi oʻquvchilari darslikdagi mavzu audiosini darsdan oldin mustaqil tinglab, mazmunini oʻzlashtirib keldi. Nazorat guruhida esa audio anʼanaviy tarzda, dars jarayonida taqdim etildi. Natijalar V.P. Bepalko metodikasi asosida oʻzlashtirish koeffitsienti orqali baholandi: $K = A/N \cdot 100\%$, bunda A – toʻgʻri bajarilgan topshiriqlar soni, N – topshiriqlarning umumiy soni.

Tajriba natijalariga koʻra, nazorat guruhida oʻsish koʻrsatkichi 7-sinfda 42%, 8-sinfda 48% boʻlgan. Tajriba guruhida bu koʻrsatkichlar mos ravishda 77% va 71% ni tashkil etdi. Bundan tashqari, tajriba guruhida darsda tayyorgarlikka qoʻshimcha vaqt sarflanmadi va bu dars vaqtidan unumli foydalanish imkonini berdi. Nazorat guruhi uchun oldindan aralash taʼlim texnologiyalari yordamida oʻqotilgan oʻquvchilar saralab olingan va tajriba guruhida esa bolalar anʼanaviy taʼlim sharoitida oʻqigan oʻquvchilardan tashkil topgan. Demak, aralash taʼlim texnologiyasi tinglab tushunish koʻnikmasini rivojlantirishda anʼanaviy usuldan samaraliroq ekanligi aniqlandi. Ushbu texnologiyalarda audio materiallar kundalik hayotga yaqin boʻlgan dialog va monologlar asosida tanlanadi.

XULOSA. Zamonaviy texnologiyalarni tizimli qoʻllash oʻquvchining diqqat, xotira va tafakkur jarayonlarini rivojlantirib, chet tilini oʻzlashtirishni yanada samarali qiladi. Taʼlim tizimida zamonaviy texnologiyalardan foydalanish va ularning har bir jarayonga tatbiq etish darslarning sifatini va rang barangligini oshirishga xizmat qiladi.

² Graham C. R. Blended learning systems: Definition, current trends, and future directions // The Handbook of Blended Learning: Global Perspectives, Local Designs / Eds. C. J. Bonk, C. R. Graham. – San Francisco, CA: Pfeiffer Publishing, 2006. – P. 3–21.

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

Zamonaviy ta’lim vositalari o’quvchilar va har qanday til o’rganuvchilar uchun mazmunli va qiziqarli bilimlarga boy manba bo’lib , ular uchun tinglash jarayonini yanada oson qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Egamberdiyeva M. Tinglab tushunish ko‘nikmasini rivojlantirishning metodik asoslari. – Toshkent: Ilm Ziyo, 2020. – 160 b.
2. Maxkamova, M.U. Chet tillarini o‘qitishda tinglab tushunishni rivojlantirish metodikasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2012. – B. 160
3. Graham C. R. Blended learning systems: Definition, current trends, and future directions // The Handbook of Blended Learning: Global Perspectives, Local Designs / Eds. C. J. Bonk, C. R. Graham. – San Francisco, CA: Pfeiffer Publishing, 2006. – P. 3–21.
4. Qudratova L. Tinglab tushunish ko'nikmasini rivojlantirishda zamonaviy pedagogik texnologiyalarning o'rni // Linguistics and Pedagogical Technologies: International Experience and National Practice: International Scientific-Practice Conference. – Vol. 5. – № 11 (Special Issue). – Zenodo, 2025. – P. 466–468.
5. Qudratova L. Ingliz tili darslarida tinglab tushunish ko‘nikmasini o‘qitish yuzasidan kelib chiqadigan qiyinchiliklar va metodlar // Pedagogics Jurnal. – 2024. – T. 49. – № 1. – B. 152–156.

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

TABLE OF CONTENTS | СОДЕРЖАНИЕ

1.	FORMATION OF EXCURSION SPEECH SKILLS IN RUSSIAN AMONG FOREIGN STUDENTS Mamatova Diyora	3-7
2.	Classic poets’ parallelism in their work Niyazmetova Shahlo	8-15
3.	THE IMPACT OF AL-FARGHANI’S SCIENTIFIC LEGACY ON THE SCIENTIFIC LIFE OF MEDIEVAL SPAIN Otajonova Gulnoza	16-21
4.	THE USE OF THE MOTHER TONGUE IN TEACHING ENGLISH AS A FOREIGN LANGUAGE Nizomjonova Gulzoda	22-28
5.	A COMPARATIVE LINGUOCULTURAL STUDY OF LEXICAL UNITS DENOTING MILITARY CLOTHING IN THE COMPARED LANGUAGES Ismailov Abdurashid	29-36
6.	PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR INCREASING THE LEARNING ENGAGEMENT OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS WITH ADHD Do’maxonova Gavxaroy	37-41
7.	THE ADMINISTRATIVE SYSTEM OF THE EASTERN QASHQADARYA BEKLIKS WITHIN THE BUKHARA EMIRATE: A COMPARATIVE ANALYSIS WITH THE BEKLIKS OF THE SURKHAN OASIS (Second Half of the 19th Century — Early 20th Century) Shirinov Sardorbek	42-48
8.	IMPROVING POST-CERTIFICATION INSPECTION CONTROL OF PRODUCT QUALITY IN MANUFACTURING ENTERPRISES Tuychiyev Sherzod	49-53
9.	NEUROPROTECTIVE POTENTIAL OF BIOLOGICALLY ACTIVE COMPOUNDS FROM CISTANCHAE PLANTS IN	54-59

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

	ALZHEIMER'S AND PARKINSON'S DISEASES Sohiba Xoshimova	
10.	IDENTIFICATION OF FACTORS INFLUENCING PRODUCTION EFFICIENCY Tokhirov Shodiyor	60-73
11.	DEVELOPING STUDENTS' INTEGRATIVE INTERDISCIPLINARY CRITICAL THINKING SKILLS THROUGH THE CONCEPT MAPPING METHOD IN STEAM CLASSES (BASED ON THE EXAMPLE OF SPECIALIZED SCHOOLS) Sodiqova Visola	74-78
12.	FREQUENCY OF ANXIETY AND DEPRESSIVE DISORDERS DURING CHEMOTHERAPY IN PATIENTS WITH MALIGNANT TUMORS OF THE REPRODUCTIVE SYSTEM Tajimuratova Elza	79-83
13.	PREVENTING BULLYING IN THE SCHOOL ENVIRONMENT: PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL APPROACHES Umida Alibayeva	84-89
14.	DEVELOPING STUDENTS' CRITICAL AND ARGUMENTATIVE THINKING THROUGH IDENTIFYING FAKE NEWS IN MEDIA TEXTS Rabbimova Xamida	90-93
15.	SOCIAL MEDIA DISCOURSE AND ITS INFLUENCE ON THE UZBEK LITERARY LANGUAGE Abdullayeva Feruza	94-99
16.	HISTORICAL TRUTH AND ARTISTIC FICTION IN THE EPIC POEM “SADDI ISKANDARIY” Ahmedova Hojalxon	100-104
17.	ISSUES OF IMPROVING THE ORGANIZATIONAL AND LEGAL BASES OF IMPLEMENTATION OF THE STATE IDEOLOGICAL FUNCTION Abulkasimova Gozal, Bakhadir Ismailov	105-112
18.	THE MAIN AGROECOLOGICAL FACTORS DETERMINING SOIL FERTILITY	113-118

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

	Asqarova Dilafruz	
19.	“STUDENT ORBIT” MODEL-BASED PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF FUTURE TEACHERS Janbayeva Marjan	119-123
20.	LEGAL PROTECTION OF TRADEMARKS ON DIGITAL PLATFORMS: THE ROLE OF THE NOTICE-AND-TAKEDOWN MECHANISM IN UZBEKISTAN’S LEGISLATION Akramova Durdonaxon	124-133
21.	ISSUES OF CORPUS-BASED IDENTIFICATION AND ANNOTATION OF METAPHORS IN UZBEK LITERARY TEXTS Xomidova Zeboxon	134-143
22.	SOCIAL-PEDAGOGICAL APPROACHES TO DEVELOPING MOTIVATION FOR SPORTS ACTIVITIES AMONG STUDENTS WITH DISABILITIES To'lishova Orzugul	144-149
23.	A Comparative Analysis of English and Karakalpak Short Stories Tolbaeva Aygul	150-154
24.	ARTISTIC INTERPRETATION OF THE IMAGES OF THE LOVER AND THE BELOVED IN THE GHAZALS OF KARIMBEK KAMIY Mardonova Xonzoda	155-161
25.	The Use of Symbolism in English and Karakalpak Literature Tolbaeva Aygul	162-164
26.	A COMPARATIVE STUDY OF HEAD – RELATED SOMATIC PHRASEOLOGICAL UNITS IN ENGLISH AND KARAKALPAK LANGUAGES Tóreniyazova Diloram	165-168
27.	FORMING A KPI-BASED DIFFERENTIAL SYSTEM FOR INCENTIVIZING FACULTY WORK IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS AND ASSESSING ITS ECONOMIC EFFICIENCY Kazakova Dilnoza	169-173

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

28.	IMPROVING THE ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISM FOR MANAGING FACULTY WORK PERFORMANCE BASED ON KPI IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS Kazakova Dilnoza	174-178
29.	SOCIAL AND EMOTIONAL INTELLEGNCE AND GENDER AMONG STUDENTS MAJORING IN PEDAGOGY Mamurboyeva Sevara	179-184
30.	THEORETICAL FOUNDATIONS OF THE COMPARATIVE-POETIC ANALYSIS OF MODERN ENGLISH AND UZBEK CHILDREN’S LITERATURE (BASED ON PRESCHOOL-AGE LITERATURE) Murodullayeva Sarvinoz	185-189
31.	METHODOLOGY FOR DEVELOPING STUDENTS’ ACADEMIC POTENTIAL THROUGH ACCELERATED AND ENRICHED EDUCATION IN PRIMARY EDUCATION Pirova Shoxista	190-199
32.	THE EFFECTIVENESS OF BLENDED LEARNING TECHNOLOGY IN DEVELOPING LISTENING COMPREHENSION SKILLS Kudratova Laylo	200-203